Evaluering av åpningstidsloven [Winkeltijdenwet]

Finansdepartementet

BMC | onderzoek

Sluttrapport
November 2016

mr. [cand.jur.] A.G.A. Pons
M. Dammers MSc
T.M.Y. Lie MSc
V. Atalay MSc
G. de Groot MSc
K.J. van de Werfhorst MSc

Prosjektnummer: 107902
Korrespondansenummer: DH-1411-8090

INNHOLDSFORTEGNELSE

KONKLUSJON OG SAMMENDRAG 1

KAPITTEL 1 UNDERSØKELSESDESIGN 7

1.1 Innledning 7

1.2 Undersøkelsesdesign 7

KAPITTEL 2 UTVIKLINGSTRENDER OG TALL 10

2.1 Den nederlandske økonomien 10

2.2 Trender og utviklingstendenser 10

2.3 Omfanget av arbeidsmarkedet i detaljhandelen 13

KAPITTEL 3 LOV- OG REGELVERK 16

3.1 Den reviderte åpningstidsloven 16

3.2 Søndagsloven («Zondagswet») 17

3.3 Arbeidstidsloven 19

KAPITTEL 4 KOMMUNENES VALG VEDRØRENDE ÅPNINGSTIDSLOVEN 23

4.1 Tilnærming: en analyse av alle kommunale vedtekter og gjennomføring av en spørreundersøkelse 23

4.2 Justering av vedtektene og håndterte begrensninger 27

4.3 Interesseavveining ved beslutningstaking om åpningstider og kommunikasjon om politikken 33

4.4 Konkurranse fra andre kommuner 36

KAPITTEL 5 SPØRREUNDERSØKELSE BLANT BUTIKKEIERE 37

5.1 Bakgrunnsinformasjon 37

5.2 Endringer siden den reviderte åpningstidsloven 39

5.3 Tillatt søndagsåpning og åpning på (kristne) hellig- og høytidsdager 41

5.4 Søndagsåpning 45

5.5 Grunner til å holde åpent på søndager 49

5.6 Preferanser og utfordringer 50

5.7 Konsekvensene av søndagsåpning for omsetningen 54

5.8 Personale og søndagstillegg 57

KAPITTEL 6 SPØRREUNDERSØKELSE BLANT ARBEIDSTAKERE 61
6.1 Bakgrunnsinformasjon 61
6.2 Søndagsarbeid 68
6.3 Grunner til å jobbe eller ikke jobbe på søndager 72
6.4 Ordninger og avtaler vedrørende søndagsjobbing 78
6.5 Søndagstillegg 83
6.6 Nattarbeid 84
6.7 Andre trender 86
6.8 Resultater oppdelt per bransje 86
6.9 Resultater oppdelt etter regional tilhørighet 90
6.10 Resultater oppdelt etter bedriftsstørrelse 93
KAPITTEL 7 KASUSSTUDIER: ÅPNINGSTIDSLOVEN I PRAKSIS 97
7.1 Fremgangsmåte: beskrive praksisen i fire kommuner 97
7.2 Ede 98
7.3 Noordwijk 102
7.4 Utrecht 104
7.5 Veenendaal 107
VEDLEGG 1 KONSULTERTE SKRIFTLIGE KILDER 110
VEDLEGG 2 SPØRREUNDERSØKELSE BLANT KOMMUNER 112
VEDLEGG 3 SPØRREUNDERSØKELSE BLANT BUTIKKEIERE 116
VEDLEGG 4 SPØRREUNDERSØKELSE BLANT MEDARBEIDERE 127
VEDLEGG 5 INTERVJUOBJEKTER 134
VEDLEGG 6 KILDER KASUSSTUDIE 136

Konklusjon

Fra og med 1. juli 2013 trådte endringen av åpningstidsloven [«Winkeltijdenwet») i kraft i form av den reviderte åpningstidsloven (offisielt navn: Lov av 11. juni 2013 om revidering av åpningstidsloven [«Wet van 11 juni 2013 tot wijziging van de Winkeltijdenwet»]) i forbindelse med en utvidelse av kommunenes myndighet til å gi fritak fra forbudene knyttet til søndager og visse helligdager, Staatsblad [omtrent dss. Norsk Lovtidend] 2013, nr. 217).

Åpningstidsloven regulerer når butikkene uansett kan holde åpent, og gir dessuten kommunale organer myndighet til å utvide disse åpningstidene. I den reviderte åpningstidsloven opprettholdes forbudet mot å åpne butikker på søndager og helligdager samt før kl. 06.00 og etter kl. 22.00.på virkedager. Etter ikrafttredelsen av den reviderte loven har kommunene fått større mulighet til selv å bestemme om, og i hvilken grad, de ønsker å gi fritak eller dispensasjon fra disse forbud.

Den reviderte åpningstidsloven har ført til at tre av fire kommuner har justert de kommunale vedtektene om åpningstider. Denne justeringen har i praksis ført til politisk debatt. Religiøse aspekter spilte en viktig rolle i dette. Kommunene har ofte foretatt en omfattende avveining av interesser, der de økonomiske interessene, butikkeiernes synspunkter og innbyggernes synspunkter er kartlagt. I tillegg har en del kommuner ved fastsettelsen av vedtektene bestemt at konsekvensene av de nye vedtektene om åpningstider skal evalueres. Disse evalueringene finner i de fleste tilfeller sted i 2017 eller 2018.

På grunnlag av interesseavveiningen har et flertall av kommunene valgt å gå inn for omfattende søndagsåpning i form av en generell dispensasjon. I tillegg gir kommuner ofte muligheten til å søke om en enkeltstående dispensasjon. Situasjonen i det såkalte «Bibelbeltet» avviker fra dette. I kommuner som ligger i dette området falt interesseavveiningen annerledes ut, fordi det ble lagt større vekt på helligdagsfreden. Disse kommunene har derfor valgt å ikke gi dispensasjon eller kun i meget begrenset grad. Kommunenes selvbestemmelsesrett gjør altså at det differensieres avhengig av situasjonen lokalt og innbyggernes ønsker. I kommuner der butikkene må holde stengt på søndager opplever butikkeiere konkurranse fra nærliggende kommuner der butikkene kan holde åpent på søndager.

Siden ikrafttredelsen av den reviderte åpningstidsloven holder butikkene oftere åpent på søndager, men butikkeiere utnytter ikke mulighetene som kommunene gir fullt ut. De gjør sine egne avveininger. Halvparten av butikkeierne holder åpent på søndager, men velger samtidig å ikke holde åpent hver søndag. Små butikker holder mindre ofte åpent på søndagene. Kun supermarkeder benytter muligheten til å holde åpent på søndager (nærmest) fullt ut. De utvidede åpningstidene gir nemlig ofte ekstra omsetning. Denne omsetningsøkningen gjelder først og fremst for matvaresektoren.

Mange butikkeiere velger å holde stengt på (kristne) helligdager og høytidsdager. Kun supermarkeder benytter i stor grad muligheten til å holde åpent på disse dagene. Kontraktfestede forpliktelser og klausuler om konvensjonalbot spiller så å si ingen rollen når det gjelder å holde åpent på søndager. De viktigste grunnene til å holde åpent på søndager er kundenes ønsker, ekstra omsetning og det faktum at konkurrentene også holder åpent på søndager. Søndagsåpning fører som regel ikke til personalproblemer hos butikkeierne.

Generelt sett har søndagsåpning ingen negative konsekvenser for arbeidstakerne. De opplever som regel ikke at de blir presset av arbeidsgiveren sin til å jobbe på søndager. I de fleste tilfeller får de også et tillegg for å jobbe på søndager. Eldre arbeidstakere (36 år og eldre) synes oftere at det ikke er greit å jobbe på søndager, men i praksis gjør de det svært sjeldent, og når de jobber, dreier det seg kun om et begrenset antall søndager i året. Det er først og fremst de yngre arbeidstakerne som jobber på søndager. Ungdom i aldersgruppen 15 til 23 år tilsettes ofte bevisst med tanke på søndagsjobbing. De synes som regel at det er ålreit å jobbe på søndager på grunn av søndagstillegget som de mottar og fordi de har andre forpliktelser de andre ukedagene. Arbeidstakere nevner i svært liten grad religiøs overbevisning som en grunn til at de ikke ønsker å jobbe på søndager. Det er særlig sosiale grunner som blir anført som innvending mot å jobbe på søndager.

Sammendrag

Denne evalueringen handler om trender og utviklingstendenser, interesseavveiningen i kommunene og de økonomiske og sosiale konsekvensene for butikkeiere og arbeidstakere.

I dette sammendraget beskriver vi for hver del av undersøkelsen de viktigste resultatene. Til det benytter vi følgende inndeling:

- Trender og utviklingstendenser
- Kommuner
- Butikkeiere
- Arbeidstakere

Trender og utviklingstendenser

Den nederlandske økonomien vokser i 2016, og forbrukertilliten øker. Denne utviklingen er positiv for detaljhandelen.
Ifølge CBS [tilsv. statistisk sentralbyrå] vokste den nederlandske økonomien med 0,6 % fra første til andre kvartal av 2016. Denne veksten skyldes først og fremst økte investeringer og økt forbruk.[1] Forbrukertilliten lå på 8 i september 2016. Det er betydelig høyere enn gjennomsnittet for de siste tjue år (-8). Forbrukere er først og fremst mer positive til den økonomiske politikken, og kjøpevilligheten øker, ifølge CBS.[2]

Den samlede omsetning for detaljhandelen lå 0,5 % høyere i andre kvartal av 2016 enn i 2015. Denne omsetningsøkningen gjelder først og fremst for matvaresektoren. I non-food sektoren lå omsetningen 0,4 % lavere i andre kvartal av 2016 enn året før.
Den samlede omsetningen økte dermed for sjuende kvartal på rad ifølge CBS. Omsetningsnedgangen i non-food sektoren skyldes først og fremst et fall i omsetningen i butikker innen forbrukerelektronikk. Disse butikkene omsatte 3,7 % mindre i andre kvartal av 2016 enn året før. En positiv utvikling i non-food sektoren ser man hos boligrelaterte detaljhandelsbransjer.[3]

[1] https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/38/economie-groeit-met-0-6-procent-in-tweede-kwartaal-2016
[2] https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/38/vertrouwen-consument-stijgt-aanzienlijk
[3] https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/35/licht-hogere-omzet-detailhandel-in-tweede-kwartaal-2016

Den samlede omsetningen i nettbutikker økte med mer enn 20 % i andre kvartal sammenlignet med året før.
Tall fra CBS viser at nettsalget i andre kvartal i 2016 igjen har økt mye mer enn omsetningen i fysiske butikker. I denne perioden økte nettomsetningen i rene nettbutikker mest, med nesten 24 %. I butikker der nettsalg er en tilleggsaktivitet, såkalt multikanal handel, økte nettomsetningen med nesten 16 %.[4]

På grunn av strukturelle endringer, slik som økt netthandel, sliter deler av detaljhandelen tungt.
Særlig non-food-sektoren sliter tungt. Kjeder som raskt tilpasset seg endringene gjør det bra, som for eksempel Bijenkorf (toppsegmentet) og Action (bunnsegmentet). Den økonomiske krisen fremskyndte strukturelle endringer i butikklandskapet, og virksomheter som ikke tilpasset seg fremtiden har forsvunnet. Det faktum at detaljhandelen er i bevegelse, kommer blant annet til uttrykk i utformingen av den nasjonale detaljhandelsagendaen («nationale retailagenda») i mars 2015. I detaljhandelsagendaen er det gjort avtaler som skal danne grunnlag for en fremgangsrik detaljhandel for fremtiden. Et viktig element i detaljhandelsagendaen er de såkalte detaljhandelsavtaler («retaildeals») med kommuner. Her ser man med et kritisk blikk på områdene der det faktisk foretas investeringer og det pekes også ut områder der en reduksjon av butikkarealet er nødvendig. Alt er rettet mot å gjøre de eksisterende fysiske butikkområdene til levedyktige steder som forblir en viktig del av en detaljhandel som er i stadig endring.

Kommuner

Den reviderte åpningstidsloven har ført til at et stort flertall av kommunene har justert de lokale vedtektene om åpningstider. I den forbindelse valgte 60 % å gå inn for en omfattende søndagsåpning. Kommuner i «Bibelbeltet» valgte annerledes.
I tillegg til en generell dispensasjon fra begrensningene i åpningstidsloven, gir 82 % av kommunene butikkene anledning til å søke om en enkeltstående dispensasjon. Hvis vi ser på den geografiske spredningen, ser vi forskjeller: kommuner i det såkalte «Bibelbeltet» gir ingen, meget begrenset eller delvis dispensasjon. Det betyr at butikkene i disse kommunene i utgangspunktet holder stengt på helligdager og om natten, og at det i noen tilfeller utpekes et meget begrenset antall søndager der butikkene kan holde åpent.

Kommunene som håndterer begrensninger gjør dette i form av begrensninger i antallet helligdager butikkene kan holde åpent, dispensasjon for visse bransjer, i visse perioder eller for visse (sentrums)områder.

Endringen av vedtektene om åpningstider fører ofte til opphetede politiske diskusjoner. Av den grunn har et stort flertall på 86 % av kommunene foretatt en helhetlig interesseavveining i forbindelse med fastsettelsen av åpningstidspolitikken. Nesten alle kommunene fikk inn klager. Disse førte nesten aldri til en justering av politikken.
Under den politiske diskusjonen spilte religiøse aspekter en stor rolle. Et stort flertall av kommunene (86 %) har av den grunn foretatt en avveining av interessene, der den

[4] https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/35/licht-hogere-omzet-detailhandel-in-tweede-kwartaal-2016

økonomiske interessen, butikkeiernes synspunkter og innbyggernes synspunkter er kartlagt. I forbindelse med interesseavveiningen benyttet 40 % av kommunene seg av retningslinjene fra VNG, foreningen for nederlandske kommuner, den såkalte «VNG-leidraad». I tillegg har en del kommuner bestemt at konsekvensene av de nye vedtektene om åpningstider skal evalueres. Disse evalueringene finner i de fleste tilfeller sted inneværende eller neste år.

Kommunikasjon om åpningstidene dreier seg for det meste om mulighetene som kommunene gir, og ikke om selve søndagsåpningen. I praksis holder ikke alle butikkene åpent på alle søndagene der dette er mulig. Dette er negativt for butikkområdets tiltrekningskraft.
Særlig eiere av små butikker velger å ikke holde åpent hver søndag, mens de nasjonale kjedene utnytter mulighetene for å holde åpent på søndager maksimalt. Ifølge respondentene er dette forvirrende for forbrukerne, og de mener dette har en negativ effekt på attraktiviteten av vedkommende butikkområde.

Butikkeiere

Halvparten av butikkeierne benytter søndagsåpningen som den reviderte åpningstidsloven har åpnet for i flertallet av kommunene.
Flertallet av respondentene består av butikkeiere med forholdsvis små butikker. Blant respondentene som holder åpent på søndager holder omtrent halvparten åpent alle søndager. Supermarkeder holder som regel åpent alle søndager, dersom det er tillatt. Nesten to av tre butikkeiere i kommuner der butikkene ikke får lov å holde åpent på søndager opplever konkurranse fra butikker i nærliggende kommuner der dette er tillatt.

Kundenes ønsker, ekstra omsetning og konkurrentenes søndagsåpning er de viktigste grunnene til å holde åpent på søndager. Et mindretall på 21 % av butikkeierne skulle helst ha holdt stengt på søndager.
Kun 4 % holder åpent på grunn av kontraktfestede avtaler med utleieren. For et stort flertall på 93 % av butikkeierne er det heller ikke snakk om en klausul om konvensjonalbot når de holder stengt på søndager. To av tre butikkeierne opplever utfordringer når det gjelder søndagsåpningen. Det gjelder først og fremst kostnadene, personalsituasjonen, egen søndagshvile og sosiale aktiviteter på søndager. Et mindretall på 6 % nevner i den forbindelse personlig overbevisning.

Søndagsåpning fører til omsetningsøkning hos to av tre butikkeiere. Hos butikkeiere som ikke holder åpent på søndager opplever 32 % en omsetningsnedgang.
Den viktigste grunnen til omsetningsøkningen er det faktum at butikken holder åpent en ekstra dag i uka (79 % av respondentene oppgir dette). Den vanligste forklaringen som gis for en omsetningsnedgang er det faktum at (delvis) identiske butikker i nærheten holder åpent på søndager.

Søndagsåpning fører ikke til bemanningsproblemer hos to av tre butikkeiere.
Som en følge av søndagsåpningen har 40 % ansatt ekstra personale og 31 % har økt arbeidstiden for eksisterende personale. Hos 18 % er det ikke snakk om stillingsutvidelse, men om flytting av timer fra andre dager til søndager.

Flertallet av respondentene betaler et søndagstillegg. Tillegget utgjør i de fleste tilfeller mellom 76 % og 100 %.
I to av tre tilfeller utgjør søndagstillegget mellom 76 % og 100 %, og i 19 % av tilfellene mottar arbeidstakerne et tillegg på 50 %. 12 % av respondentene oppgir at tillegget utgjør mer enn 100 %.

Flertallet av butikkeierne oppgir at de ikke ønsker å holde åpent på (kristne) hellig- og høytidsdager, selv om det i mange tilfeller er tillatt. Flertallet av supermarkedene benytter seg imidlertid av denne muligheten.
De mest nevnte (kristne) hellig- og høytidsdager som butikkene kan holde åpent på er 2. påskedag, (80 %), Kristi himmelfartsdag (75 %), 2. pinsedag (79 %) og 2. juledag (72 %).

Arbeidstakere

Eldre arbeidstakere jobber mindre ofte på søndager og synes heller ikke det er greit å jobbe på søndager. Blant arbeidstakere yngre enn 35 år derimot jobber flertallet på søndager, og flertallet av dem synes det er greit å jobbe denne dagen.
Et flertall av respondentene jobber ikke på søndager. Jo eldre arbeidstakerne er, jo sjeldnere de jobber på søndager: 53 % av arbeidstakerne mellom 36 og 50 år og 61 % av arbeidstakerne fra 51 år og oppover jobber ikke på søndager. Av arbeidstakerne mellom 15 og 23 år jobber flertallet (59 %) på søndager. Det samme gjelder arbeidstakere mellom 24 og 35 år. Blant arbeidstakerne mellom 15 og 23 år synes 64 % det faktisk er greit å jobbe på søndager. Det samme gjelder nesten halvparten av arbeidstakere mellom 24 og 35 år. Under et gruppeintervju med yngre arbeidstakere ble dette bekreftet. Ved utarbeidelsen av vaktplanen sørger man for at søndagene fordeles rettferdig, fordi mange unge foretrekker å jobbe da.

Arbeidsgiverens preferanse for billigere personale på grunn av søndagstillegget nevnes oftest som arbeidsrelatert grunn til at man ikke jobber på søndager (36 %).
Dessuten oppgir 36 % at de ikke har noen arbeidsrelatert grunn til å ikke jobbe på søndager.

Sosiale grunner er den mest nevnte (54 %) personlige grunnen til ikke å jobbe på søndager. Et mindretall på 11 % nevner religiøse og livssynsgrunner.
I tillegg oppfatter cirka en av tre søndagen som en hviledag, og 27 % har ingen personlige grunner for ikke å jobbe på søndager. Nesten halvparten av arbeidstakerne under 23 år har ingen personlige grunner for ikke å jobbe på søndager. Av et gruppeintervju med yngre arbeidstakere gikk det frem at de i liten grad skiller mellom søndager og andre dager.

Søndagstillegget er den mest nevnte (21%) grunnen til å jobbe på søndager. Nesten ni av ti respondenter mottar et søndagstillegg for å jobbe på søndager.
I tillegg nevner 10 % avtaler i arbeidskontrakten om jobbing på søndager, og 3 % velger selv å jobbe på søndager fordi de driver med andre ting på ukedagene. Av gruppeintervjuet med yngre arbeidstakere gikk det frem at de ofte bevisst velger å jobbe på søndager, fordi de har andre forpliktelser resten av uka i form av skole eller studier. Avslutningsvis oppga 24 % ingen særskilt grunn til hvorfor de jobber på søndager.

Et stor flertall (76 %) av arbeidstakerne føler seg ikke presset av arbeidstakeren til å jobbe på søndager, og fire av ti arbeidstakere har drøftet søndagsjobbing med arbeidsgiveren sin.
Nesten fire av ti respondenter (40 %) har drøftet med arbeidstakeren sin hvorvidt de skal jobbe på søndager eller ikke. Arbeidstakere yngre enn 23 år drøfter oftere søndagsjobbing med arbeidsgiveren sin, blant denne gruppen gjelder det et flertall på 61 %. Av gruppeintervjuene med arbeidstakere og arbeidsgivere går det også frem at denne gruppen arbeidstakere faktisk ofte ansettes spesifikt med tanke på søndagsjobbing.

En av tre arbeidstakere vet ikke om det finnes en tariffavtale for deres bransje hva angår søndagsjobbing, og ifølge et flertall på 66 % er det i deres arbeidskontrakt ikke gjort avtaler om søndagsjobbing.
Dessuten oppgav 46 % at det i deres arbeidskontrakt ikke er nevnt at de har rett til tretten frie søndager i året, og 40 % av respondentene er ikke klar over dette. Av et gruppeintervju gikk det frem at det i mange tilfeller ikke er mulig å forhandle om arbeidskontrakten. Dette gjelder særlig arbeidstakere med midlertidige kontrakter og tilkallingsvikarer. De er ofte i mindre grad kjent med innholdet i arbeidskontraktene sine. Cirka halvparten (54 %) av respondentene har oppgitt at det er snakk om en kollektiv ordning når det gjelder jobbing på søndager, 34 % vet ikke og 12 % har svart at det ikke finnes noen kollektiv ordning.

Kapittel 1
Undersøkelsesdesign

1.1 Innledning

Den reviderte åpningstidsloven trådte i kraft 1. juli 2013. Siden da kan kommunene selv bestemme om de gir dispensasjon fra forbudet mot åpne butikker på søndager, helligdager og virkedager mellom kl. 22.00 og 6.00. Selvsagt har de endrede åpningstidene også konsekvenser for arbeidstakerne. Tre år etter ikrafttredelsen av loven ønsker finansministeren å evaluere åpningstidsloven.

Det sentrale undersøkelsesspørsmålet lyder:

Hva er de sosiale og økonomiske konsekvensene av den reviderte åpningstidsloven?

I tillegg er det formulert en del tilleggsspørsmål. Tilleggsspørsmålene går ut på:

- konteksten: trender og utviklingstendenser og den faktiske justeringen av butikkenes åpningstider;
- kommunenes interesseavveininger;
- de økonomiske og sosiale konsekvensene for eiere av (små) butikker;
- de økonomiske og sosiale konsekvensene for arbeidstakere;
- øvrige: effektene på verdien av den kollektive helligdagsfreden og den kommunale håndhevelsen av den valgte politikken.

1.2 Undersøkelsesdesign

Evalueringen av åpningstidsloven omfatter følgende elementer:

- dokumentstudie:
- analyse av kommunale vedtekter om åpningstider;
- nettbasert spørreundersøkelse blant kommuner;
- nettbasert spørreundersøkelse blant butikkeiere;
- nettbasert spørreundersøkelse blant arbeidstakere;
- dybdeintervjuer med kommuner, representanter for fagforeninger, butikkeiere (bransjeorganisasjoner) og øvrige berørte parter;
- kasusstudie om praksisen i fire kommuner.

Dokumentstudie

For å beskrive utviklingen og konteksten av åpningstidsloven har vi gjennomført en dokumentstudie der vi har benyttet diverse tilgjengelige kilder, slik som nasjonal lovgivning, tariffavtaler i detaljhandelen, medlemsbrevet og modellvedtektene om åpningstider fra VNG [foreningen for nederlandske kommuner] og kvantitative data fra blant annet CBS [statistisk sentralbyrå] En oversikt over de konsulterte dokumentene finnes i vedlegg 1.

Analyse av kommunale vedtekter
For å få innsikt i hvorvidt kommuner har benyttet mulighetene til å gi fritak eller dispensasjon fra den reviderte åpningstidsloven har vi innhentet og analysert vedtektene om åpningstider fra 97 %[5] av kommunene.

Kvantitativ undersøkelse: nettbasert spørreundersøkelse blant kommuner, butikkeiere og arbeidstakere
I denne delen av undersøkelsen har vi benyttet oss av nettbaserte spørreundersøkelser. I disse spørreundersøkelsene har vi spesifisert og operasjonalisert undersøkelsesspørsmålene ytterligere. I vedlegg 2 t.o.m. 4 finnes spørreundersøkelsene som er benyttet. Spørreundersøkelsen for kommuner er sendt ut til alle kommunene. Spørreundersøkelsen for butikkeiere er drøftet med Detailhandel Nederland og INretail og har blitt sendt ut til medlemmene deres via de tilknyttede bransjeorganisasjonene. Spørreundersøkelsene for arbeidstakere har først blitt drøftet med representanter for fagforeningene FNV, CNV og de Unie, og har deretter blitt sendt ut til medlemmene deres via de respektive fagforeningene. I tillegg har spørreundersøkelsen blitt sendt ut til arbeidstakere via bransjeorganisasjonene for å nå yngre arbeidstakere, som i de fleste tilfeller ikke er medlemmer av noen fagforening.

Kvalitativ undersøkelse i form av (gruppe)intervjuer
Med utgangspunkt i funnene fra den kvantitative undersøkelsen ble det satt opp samtaleguider til (gruppe)intervjuene med representanter for kommuner, butikkeiere, fagforeningene og en del unge arbeidstakere ansatt i supermarkeder. I intervjuene ble det gått nærmere inn på funnene fra den kvantitative undersøkelsen. På denne måten ble resultatene bedre belyst og utdypet. I tillegg ble det gjennomført intervjuer med en del andre berørte parter. En liste over de intervjuede organisasjonene finnes i vedlegg 5.

Kasusstudie om praksisen i fire kommuner.
For å få mer innsikt i hva den reviderte åpningstidsloven har betydd på lokalt nivå, undersøkte vi fire kasus for å få et mer fullstendig bilde av de lokale konsekvensene av den reviderte åpningstidsloven. Ved utvelgelsen av de fire kasus ble det bevisst valgt for ulikhet. Ved å velge kommuner av ulik størrelse, med ulik tiltrekningskraft på turister og med ulikt syn på helligdagsfred for store deler av innbyggerne gir de fire kasus et bredest mulig bilde av de lokale virkningene av den reviderte åpningstidsloven. En liste over intervjuede organisasjoner og konsulterte kilder finnes i vedlegg 6.

Respons, pålitelighet og representativitet
i denne rapporten beskriver vi funnene som gjelder kommuner, butikkeiere og arbeidstakere i egne kapitler. I disse kapitlene oppgis også den oppnådde responsen for hver målgruppe og de eventuelle effektene på representativiteten og påliteligheten av resultatene. Resultatene fra (gruppe)intervjuene og kasusstudien må betraktes som illustrerende og som en utdypning og tydeliggjøring av de kvantitative undersøkelsesresultatene.

[5] I tretten kommuner var vedtektene ikke tilgjengelige via www.overheid.nl eller på kommunens nettsider.

Leseguide

I kapittel 2 beskriver vi utviklingstrendene og tallene, i kapittel 3 lov- og regelverk, og i kapittel 4 beskrives hvilke valg kommunene har gjort. I kapittel 5 beskriver vi erfaringene fra butikkeiere og i kapittel 6 arbeidstakernes erfaringer. Til slutt beskrives resultatene fra kasusstudien i kapittel 7.

Kapittel 2
Utviklingstrender og tall

2.1 Den nederlandske økonomien

Tall fra CBS viser at økonomien har lagt krisen bak seg. Mens økonomien i Nederland krympet med 0,7 % i 2013[6], vokste den nederlandske økonomien med 0,9 % i 2014.[7] I 2015 var veksten på 2 %.[8] [9] Også i 2016 er det snakk om vekst. Både i første og andre kvartal var veksten på 0,6 % sammenlignet med forrige kvartal.[10]
Indikatorene som bidro til denne veksten er blant annet forbruk, investeringer og internasjonal handel.[11]

Forbrukertilliten øker også. Forbrukertilliten lå på 8 i september 2016. Det er betydelig høyere enn gjennomsnittet for de siste tjue årene (-8).
Forbrukertilliten nådde sitt høyeste punkt noensinne i april 2000 (27). Bunnen ble nådd i februar 2013 (-44). Forbrukerne ser særlig mer positivt på den økonomiske politikken. Kjøpevilligheten øker, ifølge CBS.[12]

Lederen for INretail, Jan Meerman, sammenfatter situasjonen for hele detaljhandelen slik når han snakker om utsiktene for 2016: «Økonomien blåser detaljistenes vei». Tall fra CBS viser at omsetningen i andre kvartal i 2016 vil ligge 0,5 % høyere enn i samme kvartal i 2015. Omsetningen økte dermed for sjuende kvartal på rad. Denne omsetningsøkningen gjelder først og fremst for matvaresektoren. I non-food-sektoren lå omsetningen 0,4 % lavere i andre kvartal av 2016 sammenlignet med året før. Omsetningsnedgangen i non-food-sektoren forårsakes først og fremst av en omsetningsnedgang ved butikker for forbrukerelektronikk. Disse butikkene omsatte 3,7 % mindre i andre kvartal av 2016 enn året før. En positiv utvikling i non-food-sektoren ser man derimot hos boligrelaterte detaljhandelsbransjer. Dette skyldes bedringen i boligmarkedet. Tall fra CBS viser også at nettsalget i andre kvartal i 2016 igjen har økt mye mer enn omsetningen i fysiske butikker. Den samlede omsetningen i nettbutikker økte med mer enn 20 % i andre kvartal sammenlignet med året før. I denne perioden økte nettomsetningen i rene nettbutikker mest, med nesten 24 %. I butikker der nettsalg er en tilleggsaktivitet, såkalt multikanal handel, økte nettomsetningen med nesten 16 %.[13]

2.2 Trender og utviklingstendenser

Detaljhandelslandskapet

6 CBS, De Nederlandse economie 2013

7 CBS, Nederland in 2014

8 CBS, Nederland in 2015, een economisch overzicht

10 https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/38/economie-groeit-met-0-6-procent-in-tweede-kwartaal-2016

11 Nederlandse economie in zicht ABN-AMRO, 2016

12 https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/38/vertrouwen-consument-stijgt-aanzienlijk

13 https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/35/licht-hogere-omzet-detailhandel-in-tweede-kwartaal-2016

På grunn av økt netthandel sliter midtsegmentet av detaljhandelen tungt. Kjeder som raskt tilpasset seg endringene gjør det bra, som for eksempel Bijenkorf (toppsegmentet) og Action (bunnsegmentet). Den økonomiske krisen førte til strukturelle endringer i butikklandskapet, og virksomheter som ikke tilpasset seg fremtiden har forsvunnet. Det faktum at detaljhandelen er i bevegelse, finner vi blant annet igjen i opprettelsen av den nasjonale detaljhandelsagendaen («nationale retailagenda») i mars 2015. I detaljhandelsagendaen er det gjort avtaler som skal danne grunnlag for en fremgangsrik detaljhandel for fremtiden. Agendaen beskriver utfordringene til de ulike partene i detaljhandelslandskapet. Sentralt i detaljhandelsagendaen er de konkrete tiltakene og avtalene: skape muligheter for entreprenørskap, investeringer i individer og i solide butikkområder. Et viktig element i detaljhandelsagendaen er de såkalte detaljhandelsavtaler («retaildeals»). Her ser man med et kritisk blikk på områdene der det faktisk foretas investeringer, og det utpekes også områder der en reduksjon av butikkarealet er nødvendig. Alt er rettet mot å gjøre de eksisterende fysiske butikkområdene til levedyktige steder som forblir en viktig del av en detaljhandel som er i stadig endring.

Hva er så de fremgangsrike butikkområdene for fremtiden?
Det nederlandske rådet for butikksentre ((«Nederlandse Raad Winkelcentra») (NRW) og foreningen for institusjonelle investorer («Institutionele Beleggers in Vastgoed») (IVBN) har sammen fått utført en undersøkelse med utgangspunkt i evolusjonspsykologien om hva folk krever av detaljisten. Det tas utgangspunkt i hvordan hjernen fungerer og hvordan man på best mulig vis kan møte behovene. Fokus må flyttes fra forbrukerorientert tenkning til individorientert tenkning. Forskerne slår fast at dagens butikkområder mangler en sosial tilleggsverdi. Rådet som gis er derfor: «vellykkede butikkområder er områder som gir en relevant sosial tilleggsverdi for brukergruppene. For å kunne utvikle den typen butikkområder er det av avgjørende betydning at man har innsikt i kriteriene som hjernen håndterer for å gi oss en positiv opplevelse». Butikksentrene må jobbe mer med merkevarebygging gjennom å skape tillit og gjennom innsats av ambassadører.

I publikasjonen «Shopping 2020: de nieuwe winkelstraat» [Shopping 2020: den nye handlegaten] fra INretail konkluderes det med at butikkområder i Nederland så absolutt har en fremtid, men at det gjenstår mye arbeid. Total retail er nøkkelen til dette. Det vil si detaljister som opererer både offline og online. Fremtidens butikkområder ser først og fremst ut til å være steder som forbrukeren uansett hadde tenkt å besøke. INretail nevner fem slike områder: Surprise & Shop (spennende bykjerner), Travel & Shop (raske og effektive innkjøp, tiltrekningskraft gjennom beliggenhet på knutepunkter), Story & Shop (detaljhandel på for eksempel festivaler, men også pop-up stores), Work & Shop (hvor folk kommer sammen i jobbsammenheng, for eksempel lunsjsteder og små nærbutikker) og Service & Shop (butikksentre med et komplett tilbud i boligområder, som fungerer som møtested for beboerne). Flere av de intervjuede representantene for kommunene bekrefter denne utviklingen og fokuserer også i økende grad på å skape opplevelser i bykjernene.

Detaljhandelen består av mange aktører. I tillegg til butikkeiere finnes for eksempel arbeidstakere, kommuner, men også utleiere og investorer. Fra hvert sitt ståsted påvirker disse partene fremtidens detaljhandelslandskap, både økonomisk sett og for dem som jobber i sektoren. Samordning og samarbeid mellom de ulike aktørene er en betingelse for hvor

vellykket fremtidens butikkområder blir. En viktig del av dette er også en samordning av åpningstidene.

Forbrukeren i fokus

Forbrukeren er i fokus i kjøpsprosessen. Butikkeiere vil måtte ta større hensyn til dette i fremtiden. Fordi det foreligger mer og mer data om folks kjøpeatferd, er det lettere å justere tilbud og etterspørsel i forhold til hverandre ut fra denne informasjonen. I rapporten «Aankoopmoment fashion» [kjøpetidspunkt fashion] av INretail, som beskriver kjøpeatferden i motebransjen mellom oktober 2012 og september 2013, kan man med utgangspunkt i transaksjoner se når forbrukeren kjøper. Enkelte konklusjoner fra rapporten er at helligdagene fremdeles er tradisjonelle salgstopper, og fridagene rundt helligdager utgjør de største salgstoppene, både online og offline. Dessuten viser det seg at søndagsåpning på den siste søndagen i måneden er veldig lukrativ fordi lønnsutbetalingene finner sted på den tiden. I tillegg viser det seg at søndag er en viktig dag for netthandel, fordi folk ofte har fri og de fysiske butikkene ikke alltid holder åpent. Det viser seg også at de fleste transaksjoner (60 %) gjennomføres innenfor ordinær åpningstid.

Bransjeutvanning/blurring

De skarpe skillene som en gang fantes mellom ulike butikker forsvinner sakte men sikkert. Dette fenomenet kalles bransjeutvanning, eller blurring. Kafeer som ikke bare selger kaffe, men også stoler og bord, dukker opp stadig oftere. Restauranter eksperimenter med «to go»-løsninger i tillegg til det ordinære tilbudet. I Rabobank retailupdate (januar 2016) snakkes i den forbindelse om Primera, som ikke bare selger produkter lenger, men også tjenester, fordi de starter med reparasjon av telefoner. Butikker (blant annet supermarkeder) gjør andre ting i tillegg til det ordinære tilbudet, og presser dermed muligens andre (mindre) aktører ut av markedet. Etter ønske fra en del store kommunene eksperimenteres det for tiden med et pilotprosjekt fra VNG. I dette pilotprosjektet tillater kommunene blandingsformer av detaljhandel og skjenkested i forbindelse med håndhevelse av skjenkeloven[14].

Teknologisk utvikling

Domino's Pizza har kommet med en tastefunksjon som gjør det mulig for kundene å bestille favorittpizzaen med ett tastetrykk. Tasten kommuniserer via Bluetooth med mobiltelefonen og sender bestillingen til nærmeste filial. Et annet eksempel er selvskanning og betaling av varer i supermarkeder ved hjelp av smarttelefonen. Smarttelefonen, men også nettbrett og bærbare pc-er, gir forbrukeren stadig nye muligheter til å foreta egne markedsundersøkelser, sammenligne priser og foreta faktiske kjøp. Produkter blir vurdert på sosiale medier, og på YouTube kan man se på produktfilmer. Detaljister vil i stadig større grad være til stede der hvor diskusjonen om deres produkter finner sted. De må blande seg inn i nettdiskusjoner på sosiale medier i en tidligst mulig fase, og denne diskusjonen pågår døgnet rundt, sju dager i uka.

[14] I juli 2016 ble det avsagt en dom i en rettssak som var anlagt av organisasjonen for vin- og spritforhandlere (SlijtersUnie) fordi de mente at VNG oppfordrer til brudd på skjenkeloven. Retten mente at VNG sin rolle som paraplyorganisasjon var for begrenset. Ifølge retten er det opp til den enkelte kommunen å delta i et forsøk, og spørsmålet hvorvidt disse kommunene opptrer urettmessig når de deltar i pilotprosjektet, må besvares av forvaltningsdomstolen. Kilde: https://www.khn.nl/nieuwsberichten/2016/07/rechter-vng-hoeft-gemeenten-niet-op-te-roepen-pilot-blurring-te-staken

Det finnes også detaljister som eksperimenterer med augmented reality (AR) og virtual reality (VR). Disse teknikkene gjør tilbud og service tilgjengelig på nett. Her kan man tenke på IKEA, som gjør det mulig å plassere aktuelle møbler virtuelt i ens egen stue. Men også virtuell prøving av klær via VR-briller vil om kort tid bli helt alminnelig.

Den teknologiske utviklingen gjør det lettere for forbrukerne og gir butikkeiere muligheten til å gjennomføre besparelser. Teknologien vil i stor grad måtte være tilpasset kundens opplevelse for at man som detaljist skal forbli relevant. Sjansene som teknologien byr på, for eksempel innen markedsføring, må derfor gå som hånd i hanske med kundens behov.

Omnichannel retailing
Ved denne formen for detaljhandel smelter nettet og virkeligheten sammen, og alle kanaler benyttes for å overføre et ensartet budskap til kunden. Skillet mellom kanalene blir borte for kunden, og erstattes av en ensartet erfaring via apper, sosiale medier, e-post og den fysiske butikken. De ulike kanalene benyttes optimalt for å forsterke hverandre.
I tillegg til supermarkedtilbudet i de fysiske butikkene, selger Lidl også reiser og du kan få fremkalt bildene dine hos dem. I tillegg til det tradisjonelle butikktilbudet tilbyr Albert Heijn også matkasser med oppskrifter og tilhørende ingredienser som du kan få levert på døren. Lokale restauranter gjør lignende ting ved at man på nett eller i restauranten kan sette sammen kasser som kan nytes for eksempel i parken.

Disse ulike kontaktmulighetene, fysisk og på nett, gjør at butikkeiere må tenke nøye gjennom hvordan de kan skape tilleggsverdi for kundene sine. «Ship from store», der produktene bestilles på nett og sendes fra butikken, blir mer og mer vanlig. Fremveksten av «pick-up points» for varer som er bestilt på nett er et resultat av omnikanaltrenden. I fysiske butikker har man noen ganger også tilgang til utvalget på nett via «from clicks to bricks». Rabobank nevner i den forbindelse Made.com som et eksempel på en britisk nettbutikk for møbler som åpner en filial i Amsterdam der de viser møbler med innebygde NFC-brikker, slik at folk med en smarttelefon kan få tilgang til produktinformasjon og muligheten til å bestille på nett. Denne smarte kombinasjonen av nettbutikk og fysisk butikk er nøkkelen til Made.coms suksess.

2.3 Omfanget av arbeidsmarkedet i detaljhandelen

I detaljhandelen jobbet det i 2014 cirka 735 900 personer (CBS Statline 2016), hvorav nesten halvparten hos store selskaper (det vil si selskaper med mer enn 500 arbeidstakere).

Med utgangspunkt i opplysninger fra «Stichting Detailhandelseconomie en maatschappij»[15] [Stiftelse detaljhandelsøkonomi og samfunn] er sysselsettingen i antall fulltidsstillinger og antall butikker per bransje oppgitt. Nesten en tredjedel av sysselsettingen finner vi i Dagligvarebutikker (supermarkeder). Påfallende er at denne bransjen utgjør 12 % av alle butikkene innen detaljhandelen. Etter dagligvarehandelen er sysselsettingen størst i Kles- og sportsbransjen (21 %), etterfulgt av Hus, hage og dyr (13 %) og Boliginnredning (10 %).

Figur 1 Sysselsetting i 2014

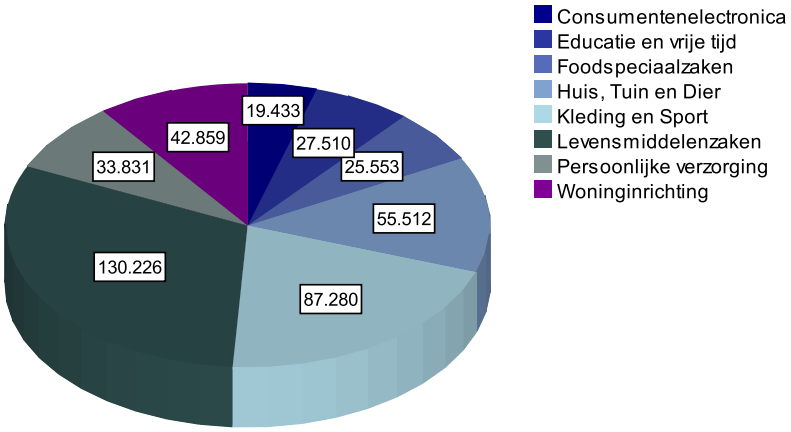

Antall butikker er størst innen bransjen Klær og sport (Kleding en sport) (26 %), etterfulgt av Delikatessebutikker (Foodspeciaalzaken) (15 %) og Hus, hage og dyr (Huis, tuin en Dier) (13 %). Når det gjelder bransjene Forbrukerelektronikk (Consumentenelectronica), Delikatessebutikker, Personlig pleie (Persoonlijke Verzorging) og Boliginnredning (Woninginrichting) samsvarer andelen butikker med sysselsettingsandelen.

Figur 2 Antall butikker i 2014

[15] For å sikre denne grunnleggende informasjonen om detaljhandelen ble det opprettet en ny stiftelse, «Stichting Detailhandelseconomie en Maatschappij» (StiDEM) [Stiftelse detaljhandelsøkonomi og samfunn]. I StiDEMs styre samarbeider organisasjonene for næringsdrivende og arbeidstakere (Detailhandel Nederland, FNV og CNV).

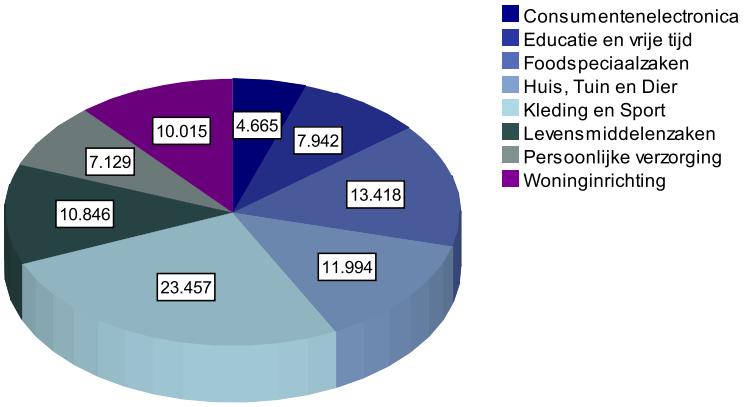

Det er også foretatt en beregning av den gjennomsnittlige sysselsettingen i antall hele stillinger per bransje. Den viser at det i gjennomsnitt jobber flere personer per dagligvarebutikk (Levensmiddelenzaken). I delikatessebutikker ligger gjennomsnittet under 2 hele stillinger. I de øvrige bransjene varierer gjennomsnittet fra 3,4 til 4,7 hele stillinger.

Figur 3 Gjennomsnittlig antall hele stillinger per butikk

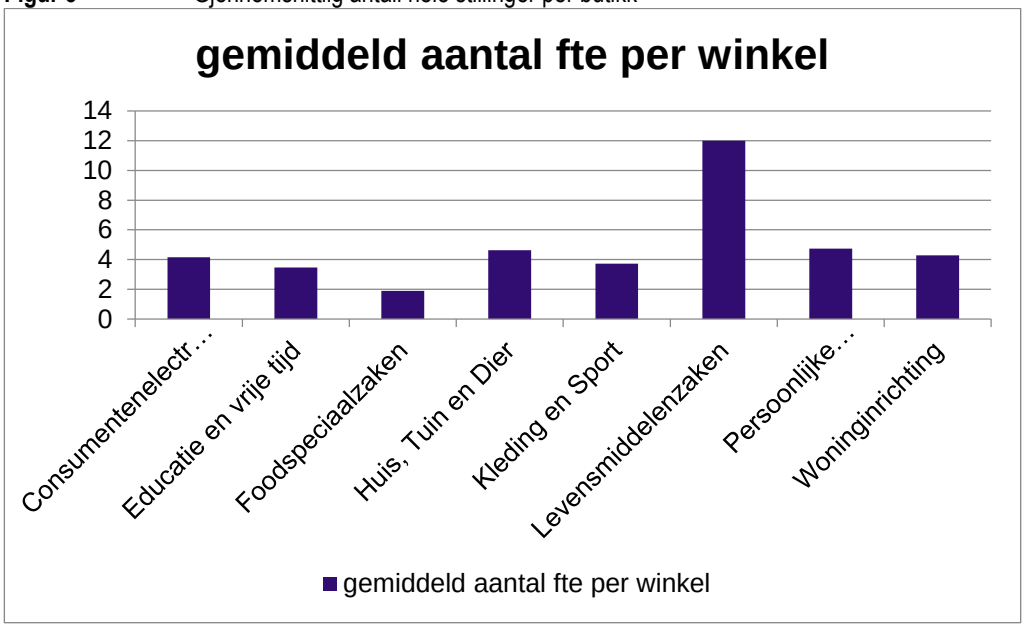

Kapittel 3
Lov- og regelverk

3.1 Den reviderte åpningstidsloven

Fra og med 1. juli 2013 trådte endringen av åpningstidsloven [«Winkeltijdenwet») i kraft i form av den reviderte åpningstidsloven (offisielt navn: Lov av 11. juni 2013 om revidering av åpningstidsloven [«Wet van 11 juni 2013 tot wijziging van de Winkeltijdenwet»]) i forbindelse med en utvidelse av kommunenes myndighet til å gi fritak fra forbudene knyttet til søndager og visse helligdager, Staatsblad [omtrent dss. Norsk Lovtidend] 2013, nr. 217.

Åpningstidsloven regulerer når butikkene uansett kan holde åpent og gir dessuten kommunale organer myndighet til å utvide disse åpningstidene. I den reviderte åpningstidsloven opprettholdes forbudet mot å åpne butikker på søn- og helligdager og før kl. 06.00 og etter kl. 22.00 på virkedager. Kommunene får imidlertid større mulighet til selv å bestemme om, og i hvilken grad, de ønsker å gi fritak eller dispensasjon fra disse forbudene.

Åpningstidsloven fra før 1. juli 2013 gav kommunene mulighet til å gi dispensasjon tolv ganger i året fra forbudet mot åpne butikker på søndager og/eller helligdager. I tillegg var det mulig for kommuner å gi fritak fra forbudet mot åpne butikker i turistområder og i grenseregioner. I den reviderte åpningstidsloven er vilkårene som var knyttet til dispensasjon eller fritak fjernet. I henhold til den reviderte åpningstidsloven kan kommuner selv bestemme om, og i hvilken grad, det gis dispensasjon eller fritak fra forbudet mot åpne butikker på søn- og helligdager og på virkedager før kl. 6.00 og etter kl. 22.00.

Foreningen for nederlandske kommuner (VNG) har utarbeidet modellvedtekter «Modelverordening winkeltijden 2013» for å gjøre det enklere for kommuner å sette opp kommunale regler for søndags- og kveldsåpning med hjemmel i de nye, romsligere reglene. Disse modellvedtektene inneholder en del eksempelbestemmelser som kommunene kan bruke i sine egne vedtekter om åpningstider.

Kommunenes interesseavveining

I den gamle åpningstidsloven nevnes en del spesifikke interesser som kommunene skulle vurdere dersom de ønsket å benytte seg av turismebestemmelsen, nemlig:

- sysselsetting og næringsvirksomhet, deriblant interessene til butikkeiere med lite eller ikke noe personale og arbeidstakernes interesser;
- helligdagsfreden;
- leveligheten, sikkerheten og ro og orden i kommunen.

I den reviderte åpningstidsloven har disse interessene blitt fjernet. Kommunene må imidlertid, med hjemmel i paragraf 3:4 i forvaltningsloven [Algemene wet bestuursrecht], (heretter: Fvl) foreta en avveining av aktuelle interesser ved enhver beslutning. Disse interessene omfatter i dette tilfellet også ovennevnte interesser. Men også interessene til butikkeierne skal tas med. Hvordan de skal vurdere disse interessene er ikke fastlagt.

Rettslig sett er det tilstrekkelig at kommunene foretar en interesseavveining etter en grundig undersøkelse av forholdene.

Beslutninger som kommuner tar med utgangspunkt i åpningstidsloven kan med hjemmel i vedlegg 2, kapittel 2, paragraf 4 i forvaltningsloven påankes til «College van Beroep voor het bedrijfsleven» [ankeutvalget for næringslivet]. Kun kommunale vedtekter med status som generelt bindende forskrifter («algemeen verbindende voorschriften») kan med hjemmel i den reviderte åpningstidsloven ikke påankes til forvaltningsdomstolen. Berørte parter kan påanke slike dispensasjoner til en sivil domstol (en såkalt "restrechter"). For øvrig er ovennevnte ankemuligheter hva angår åpningstidsloven i tråd med forvaltningsloven.
For berørte parter er det tydelig om en beslutning kan påankes, siden det i så fall, i henhold til forvaltningsloven, er tatt med et avsnitt om dette i vedkommende beslutning.

Butikkeiernes stilling
Under behandlingen av lovforslaget om revidering av åpningstidsloven vedtok senatet («Eerste Kamer») i parlamentet forslaget fra Holdijk c.s. om styrking av butikkeieres stilling i butikksentre.[16] I dette forslaget ble regjeringen bedt om å undersøke og kartlegge hvilke muligheter som finnes for å styrke butikkeieres kontraktsrettslige stilling gjennom lovgivning og på andre måter, og hvilke muligheter som finnes for å sikre butikkeieres frihet til selv å bestemme åpningstiden innenfor rammen av kommunens vedtekter.
Den 17. mars 2014 meddelte finansministeren resultatene fra denne undersøkelsen gjennom et brev til parlamentet.[17] I dette brevet gikk man inn for å overlate dette ansvaret til butikkeiere selv. Det ble kartlagt tre muligheter, nemlig:

- En endring av åpningstidsloven, der det tas inn i loven at butikkeiere ikke kan tvinges til å holde åpent på søndager gjennom en (leie)avtale.
- En endring av sivilloven for å styrke butikkeieres kontraktsrettslige stilling.

3.2 Søndagsloven («Zondagswet»)

Søndagsloven har som formål å fjerne hindringene som kan stå i veien for feiringen av helligdagsfreden. Søndagsloven har ikke som formål å fremme feiringen av helligdagsfreden. Loven inneholder en del generelle forbud. I henhold til paragraf 2 er det forbudt å skape unødig støy i nærheten av kirker, slik at gjennomføringen av gudstjenesten blir forstyrret. Paragraf 3 forbyr støy som ikke er strengt nødvendig og som er hørbar på mer enn 200 meter fra stedet der lyden frembringes, med unntak av samlinger og demonstrasjoner som nevnt i loven om offentlige sammenkomster («Wet openbare manifestaties»). Med hjemmel i paragraf 4 er offentlige fornøyelser før kl. 13.00 forbudt. Med hjemmel i paragraf 5 er det forbudt å arrangere, gi anledning til eller delta i opptog eller sammenkomster på offentlige steder på søndager. Med hjemmel i paragraf 6 er det forbudt å forstyrre offentlig ro og orden uten rimelig grunn gjennom arbeid eller næringsvirksomhet. Overtredelse av disse forbudene regnes som et straffbart forhold (paragraf 8). Borgermestere har en viss myndighet med hjemmel i søndagsloven, og kommunestyrer kan ta inn utfyllende bestemmelser i kommunale vedtekter.

[16] Kamerstuk («parlamentsdokument») 32 412, nr. K
[17] Kamerstuk 32 412, nr.20

Undersøkelse av de juridiske og grunnlovsmessige sidene[18]
En undersøkelse fra oktober 2015 av de juridiske og grunnlovsmessige konsekvensene viser at de juridiske konsekvensene av en eventuell opphevelse av søndagsloven ville kunne være begrenset. Hvis kommuner selv ønsker å sette opp regler for å verne om helligdagsfreden, må de ta hensyn til arbeidstidsloven («Arbeidstijdenwet»), åpningstidsloven og loven om offentlige sammenkomster, samt artikkel 9 i den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) og paragraf 6 i grunnloven.

I undersøkelsen sies det også noe om forholdet mellom paragraf 6 i søndagsloven (forbudet mot forstyrrelse av helligdagsfreden uten rimelig grunn gjennom arbeid eller næringsvirksomhet) og åpningstidsloven av 2013. Forskerne konkluderer som følger: «Som sagt, ville et forbud mot arbeid av andre grunner enn vern om helligdagsfreden - i lys av søndagsloven - i utgangspunktet være tillatt. Et slikt forbud kan for eksempel legges til grunn for opprettelsen av en hviledag, i generell betydning. Åpningstidsloven er ikke i veien, og vurderingene om hvorvidt søndagsåpne butikker er ønskelige overlates, med hjemmel i loven, i sin helhet til kommunestyrene. På kommunalt nivå kan man altså bestemme at arbeid - i betydning av åpne butikker - blir forbudt, riktignok ikke for å fremme helligdagsfreden (jf. søndagsloven), men for å verne om innbyggernes interesser.»

Undersøkelse om den faktiske virkningen av søndagsloven[19]
Gjennom en spørreundersøkelse blant kommuneansatte og borgermestere ble det undersøkt hvor ofte søndagsloven har blitt anvendt de siste årene og hvordan borgermestere vurderer søndagsloven. Av svarene fra kommuneansatte går det frem at 45 % av kommunene aldri har brukt bestemmelsene i søndagsloven. I 55 % av kommunene har loven blitt anvendt. I perioden fra 2011 til 2014 har det ifølge forskerne blitt gitt dispensasjon fra paragraf 3 tredje ledd i søndagsloven 844 ganger. Det er gitt dispensasjon fra søndagslovens paragraf 4 tredje ledd 765 ganger. Forskerne slår fast at det oftere gis dispensasjon fra søndagsloven enn at det blir søkt om det, og de konkluderer dermed at dispensasjon ofte gis automatisk idet det søkes om dispensasjon fra andre lover og regler.

I tillegg fikk alle borgermesterne forelagt spørsmål om hva de synes om søndagsloven og en eventuell opphevelse av den. Her går det frem at borgermesterne er veldig delt i synet på hvorvidt det er riktig å oppheve søndagsloven. 39 % er (helt) uenig i dette, mens 31 % er (helt) enig i dette. 29 % er nøytrale. Et lite flertall er fornøyd med borgermesterens myndighet med hjemmel i søndagsloven, og 37 % av borgermesterne er enig i påstanden om at de mister avgjørende myndighet når søndagsloven skulle bli opphevet.

[18] VU (Vrije Universiteit): *Juridische en grondwettelijke aspecten van de Zondagswet* https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/10/26/juridische-en-grondrechtelijke-aspecten-van-de-zondagswet
[19] Necker van Naam: 'Onderzoek naar de feitelijke werking van de Zondagswet. https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/09/01/onderzoek-naar-de-feitelijke-werking-van-de-zondagswet

Forslag fra Schouw og Taverne
Under behandlingen av budsjettet for departementet for innenriks- og kongeriksanliggender for 2013 la parlamentsmedlemmene Schouw og Taverne frem et forslag om å oppheve søndagsloven.[20] Dette forslaget dannet grunnlag for undersøkelsen om hvordan søndagsloven fungerer i praksis.
På grunnlag av resultatene fra ovennevnte undersøkelser og en drøfting av disse undersøkelsene med borgermesterne slo minister Plasterk for innenriks- og kongeriksanliggender (BZK) fast at det ikke har fremkommet problemer ved praktiseringen av søndagsloven. I sitt brev av 26. oktober 2015 meddelte han at det kan konkluderes at en opphevelse av søndagsloven ikke må gis prioritet.[21]

Dagens situasjon
Et stort flertall i parlamentet støttet imidlertid opphevelsen av loven. Ministeren for BZK la derfor frem en proposisjon om opphevelse av loven våren 2016. Den 8. juli 2016 samtykket ministerrådet i at proposisjonen skulle sendes til «Raad van State» [omtrent dss. Lovavdelingen] for lovteknisk gjennomgang. De viktigste elementene fra proposisjonen om opphevelse av søndagsloven er:

- Kommunene gis større rom til selv å bestemme hvordan de håndterer offentlig ro og orden på søndager. De kan etter eget skjønn sette opp regler eller la være.
- Kommuner kan imidlertid ikke forby idrettsutøvelse og rekreasjon på søndager[22..]

Denne proposisjonen ble forelagt Raad van State i juli 2016.

3.3 Arbeidstidsloven

Arbeidstakere er i utgangspunktet ikke pliktig til å jobbe på søndager (paragraf 5.4 første ledd i arbeidstidsloven), med mindre arbeidets art eller driftsforholdene gjør det nødvendig å jobbe på søndager. Dette må det inngås avtaler om som også må tas inn i en tariffavtale eller avklares med bedriftsutvalget. I tariffavtalen inngås det også avtaler om et tillegg for søndagsarbeid.

Hvorvidt nødvendigheten av å utføre arbeid på søndager skyldes arbeidets art eller driftsforhold overlater arbeidstidsloven til arbeidslivspartene. Dette kan altså avtales gjennom en tariffavtale eller i bedriftsutvalget. Ved uenighet kan saken legges frem for en domstol.

Når det jobbes på søndager, gjelder normen om at arbeidstakere har krav på minst tretten frie søndager i året. Denne normen kan fravikes gjennom en kollektiv avtale. I så fall har imidlertid den enkelte arbeidstaker til enhver tid rett til å nekte å jobbe mer enn 40 søndager.

[20] Kamerstukken II 2012/13, 33 400 VII, nr. 23.
[21] Kamerstukken II 2015/16, 34 300 VII, nr. 10.
[22] https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/07/08/gemeenten-mogen-voortaan-zelf-bepalen-hoe-zondagsrust-wordt-gewaarborgd

For arbeidstakere som ut fra sin religion eller sitt livssyn holder hviledagen sin på en annen dag enn søndag, gjelder de samme forskriftene for vedkommende dag som for søndagen. Disse arbeidstakere må i så fall ha fremsatt en skriftlig søknad om dette hos arbeidsgiveren.

Analyse av tariffavtaler

På vegne av arbeidstakerne i ulike sektorer har FNV, CNV, De Unie og AVV inngått tariffavtaler. Det må imidlertid bemerkes at ulike syn på søndagstillegget har ført til at ikke alle fagforeninger har godtatt alle tariffavtaler. Vi har analysert flere tariffavtaler nærmere for å kartlegge avvik i forhold til arbeidstidsloven. Funnene våre er gjengitt i nedenstående tabell. I denne tabellen inngår det minst én tariffavtale per bransje. Med unntak av tariffavtalen «Spesialisert detaljhandel blomster og planter» og tariffavtalen «Leisure dagsrekreasjon og dagsattraksjoner» inneholder alle de øvrige tariffavtaler en bestemmelse om at søndagsarbeid er frivillig. I cirka en fjerdedel av de analyserte tariffavtaler nevnes dessuten et unntak fra arbeidsforbudet. Av analysen går det frem at flertallet av tariffavtalene ikke avviker fra søndagsbestemmelsen. Søndagstillegget utgjør i de fleste tariffavtaler 100 %.

Tabell 1 Oversikt tariffavtaler

Utgangspunkt	Arbeids-forbud	Unntak fra arbeids-forbud 1	Unntak fra arbeids-forbud 2	Søndags-bestemmelse	Søndags-tillegg
Arbeidstidslov	På søndager utføres det ikke arbeid.	Med mindre dette er en del av arbeidets art og er avtalt i individuelle eller kollektive arbeidsavtaler.	Med mindre driftsforhold gjør dette nødvendig og medbestem-melsesorganet samtykker i det og vedkommende arbeidstaker i hvert tilfelle samtykker i det.	I tilfelle arbeid på søndager minst 13 frie søndager per 52 uker. Ved kollektive ordninger kan dette fravikes.	-
Fashion, Sport og Lifestyle (2015-2016)	Arbeid på søndager skjer på frivillig basis.				50%
Spesialisert detaljhandel i blomster og planter (2015-2017)	Arbeidsgiveren oppgir under den årlige medarbeidersamtalen om han forventer at butikken kommer til å holde åpent i tidsrommet 1. januar til og med 31. desember i året som kommer, og i hvor mange søndager han som arbeidsgiver i tilfelle ønsker at arbeidstakeren skal jobbe. Man er ikke pliktig til å jobbe på søndager.				Ut ifra antallet søndager fastsettes en fleksibel godtgjøring. For arbeidstakere i butikker på flyplasser og jernbanestasjoner gjelder et tillegg på 50 %.

Leisure dagsrekrea-sjonsbedrift (2015-2016)	En arbeidstaker som vanligvis jobber på søndager og som ikke ønsker å bli satt opp på en bestemt søndag, kan søke arbeidsgiveren sin om dette.	Arbeidet i dagsrekreasjonsbedrifter innebærer at det også må utføres arbeidsoppgaver på søndager. Dersom en arbeidstaker settes opp på en søndag, forventes det at han utfører arbeid den søndagen.	I motsetning til paragraf 5:6 tredje ledd i arbeidstidslov en gjelder ikke et minste antall søndager i løpet av en 52 ukers periode der det ikke skal utføres arbeid.	Ingen
Tariffavtale «Drogisterij»-bransjen [selger produkter for kroppspleie og velvære, helsekost, reseptfrie medisiner] (2015-2016)	På søndager og offentlige helligdager jobbes det ikke.	Det kan jobbes på disse dagene når særlige omstendigheter krever det og når lovens bestemmelser ikke er til hinder for dette. En arbeidstaker kan ikke forpliktes til å jobbe på søndager og kristne høytidsdager.		100%
Leisure dagsrekrea-sjon (2015-2016)	På årsbasis har arbeidstakere rett til 17 frie helger, som består av fri lørdag og søndag eller fri søndag og mandag eller fri fredag og lørdag.			Ingen
Motorkjøre-tøyer og tohjulinger (2012-2014)	Dersom en arbeidstaker oppgir at han har samvittighetskvaler mot å arbeide på søndager, kristne helligdager, romersk-katolske festdager som lokalt feires som søndager, eller langfredag, kan han ikke tvinges til å jobbe disse dagene.			85%
Forbruker-elektronikk (2015-2016)	Som regel jobbes det ikke på søndager og andre offisielle kristne helligdager. Når det likevel forekommer, kan en arbeidstaker som har samvittighetskvaler mot å arbeide på slike dager ikke forpliktes til å jobbe på disse dagene.			100%
Zoobutikker (2014-2015)	Arbeid på søndager skjer på frivillig basis.			100%
Hagesentre (2012-2014)	Arbeid på søndager skjer på frivillig basis.			100%
Dagligvare-bransjen (2013-2017)	På søn- og helligdager utføres det ikke arbeid.	Med mindre særlige omstendigheter krever det og de aktuelle lovbestemmelsene ikke er til hinder for det.		100%
Tariffavtale interiørvarehus m.m. (2010)	Arbeid på søndager skjer på frivillig basis.			100%

Kapittel 4

Kommunenes valg vedrørende åpningstidsloven

4.1 Tilnærming: en analyse av alle kommunale vedtekter og gjennomføring av en spørreundersøkelse

For å få innsikt i hvorvidt kommuner har benyttet mulighetene til å gi fritak eller dispensasjon fra den reviderte åpningstidsloven har vi innhentet og analysert vedtektene om åpningstider fra 97 %[23] av kommunene. I tillegg sendte vi ut en spørreundersøkelse til alle kommunene og vi har gjennomført åtte dybdeintervjuer med kommuner.

I dette avsnittet beskriver vi tilnærmingsmåten vi har brukt ved analysen av vedtektene, spørreundersøkelsen og intervjuene.

Når det gjelder **vedtektsanalysen** har vi gått frem som følger:

1. Utgangspunktet for denne analysen er kommuneinndelingen per 1. januar 2016 fra CBS (CBS Statline 2016).
2. Deretter benyttet vi oss av nettsiden overheid.nl, der flertallet av de kommunale vedtektene om åpningstider er tilgjengelige. Der dette ikke var tilfelle, innhentet vi vedtektene via nettsidene fra vedkommende kommune.
3. Ved analysen av vedtektene har vi håndtert følgende utgangspunkter:
   a. Siden gamle, ikke lenger gyldige vedtekter som regel ikke var tilgjengelige, har vi gått ut fra at kommuner der vedtektene trådte i kraft etter 1. juli 2013 (ikrafttredelsesdatoen for den reviderte åpningstidsloven) har endret åpningstidene sine. Ved en ikrafttredelsesdato av vedtekter om åpningstider tidligere enn 1. juli 2013 har vi gått ut fra at kommunen ikke har justert åpningstidene med utgangspunkt i den reviderte åpningstidsloven.
   b. Vi gikk gjennom vedtektene for å se om og i hvilken grad kommunen gir dispensasjon fra forbudet i paragraf 2[24] i den reviderte åpningstidsloven. I den forbindelse håndterte vi inndelingen som er gjengitt i følgende tabell:

[23] I tretten kommuner var vedtektene ikke tilgjengelige via www.overheid.nl eller på kommunens nettsider per 1. juni 2016.

[24] Det er forbudet mot å holde en butikk åpent (ledd 1) eller salg av varer til privatpersoner i form av næringsvirksomhet annet enn en butikk (ledd 2): på søndager (ledd 1a); på 1. nyttårsdag, på langfredag etter kl. 19, på 2. påskedag, på Kristi Himmelfartsdag, på 2. pinsedag, på julaften etter kl. 19, på 1. og 2. juledag og 4. mai etter kl. 19 (ledd 1b) og på virkedager før kl. 6 og etter kl. 22 (ledd 1c).

Tabell 2 Indeling dispensasjonstyper

Dispensasjon	Beskrivelse
Fullstendig	Alle butikker og virksomheter har dispensasjon fra forbudene, uten unntak.
Meget romslig	Alle butikker og virksomheter har dispensasjon fra forbudene, men innenfor et tidsrom kortere enn fra kl. 6.00 til kl. 22.00 eller på et begrenset antall helligdager.
Delvis	Dispensasjonen er begrenset til et visst antall (søn/hellig)dager per år, bransjer, perioder eller (sentrums)områder.
Meget begrenset	Dispensasjon er ikke mer omfattende, eller til og med mindre omfattende, enn i henhold til den gamle loven.
Ingen	Ingen dispensasjon fra forbudene i den nye loven.

4. Kategoriene «delvis» og «meget begrenset» har vi analysert videre, og vi har beskrevet hvilke begrensninger som gjelder.
5. Resultatene fra analysen er lagt inn i en database.
6. Denne databasen brukte vi deretter også for å gjennomføre diverse analyser og for å presentere resultatene av disse. Disse resultatene forklares nærmere nedenfor.

Når det gjelder den **nettbaserte spørreundersøkelsen** blant kommuner har vi satt opp et spørreskjema der vi blant annet spurte etter interesseavveiningen som de har foretatt da de fattet sine vedtak om åpningstider og i hvilken grad de har involvert berørte parter. Spørreskjemaet inngår som vedlegg 2. I alt har 200 av 390 kommuner fylt ut spørreskjemaet. I nedenstående figur vises en inndeling etter kommunestørrelse. Den viser at et stort flertall av respondentene består av kommuner med inntil 50 000 innbyggere. Dette tilsvarer den nasjonale fordelingen etter kommunestørrelse.

Figur 4 Fordeling av deltakende kommuner etter kommunestørrelse

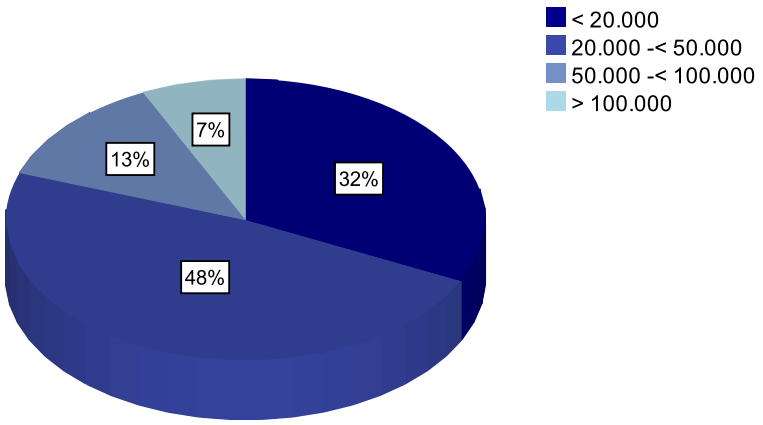

Figur 5 Nasjonal fordeling etter kommunestørrelse

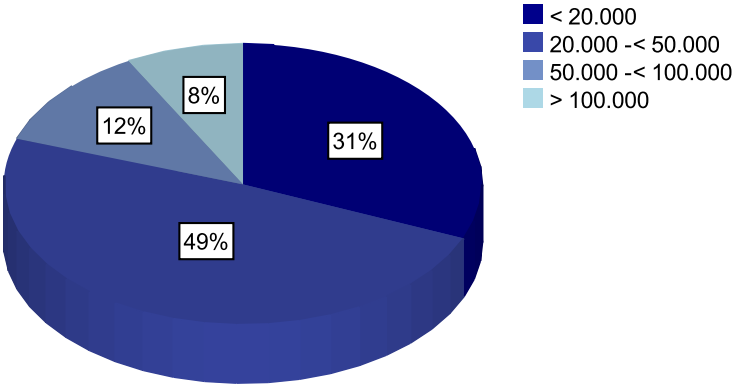

I tillegg har vi sett på fordelingen av de deltakende kommunene ut fra geografisk beliggenhet. I nedenstående figur vises andelen respondenter per fylke. Dette samsvarer med den nasjonale spredningen av kommuner over fylkene.

Figur 6 Fordeling av deltakende kommuner per fylke

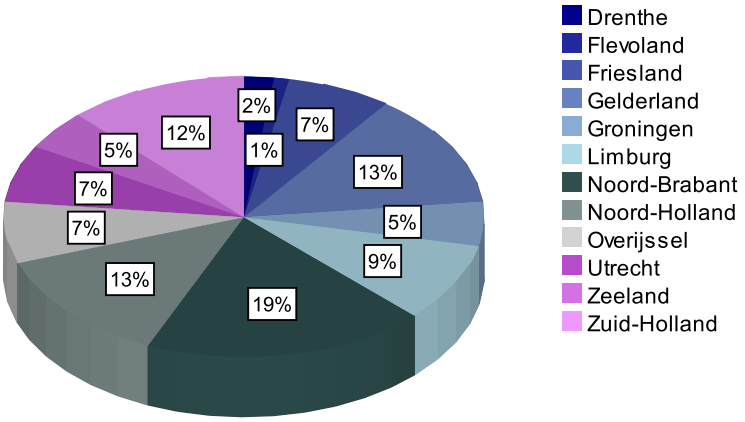

Figur 7 Nasjonal fordeling av kommuner per fylke

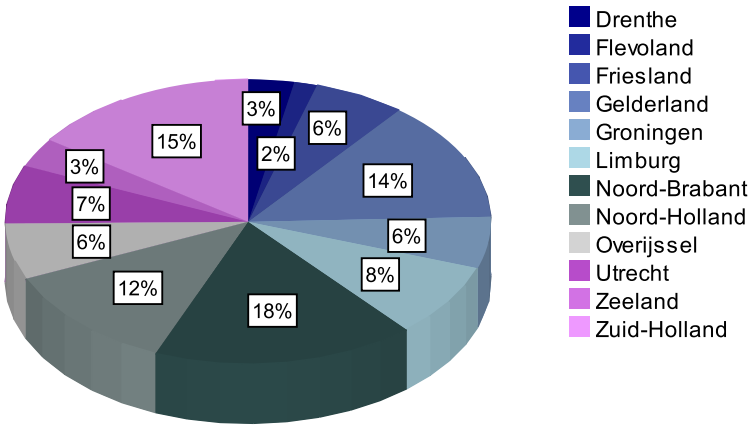

Flertallet av kommunene ligger i distriktene, og 22 % av kommunene har et (meget) utpreget urbant preg. Dette samsvarer med situasjonen nasjonalt.

Figur 8 Fordeling av deltakende kommuner etter urbaniseringsgrad

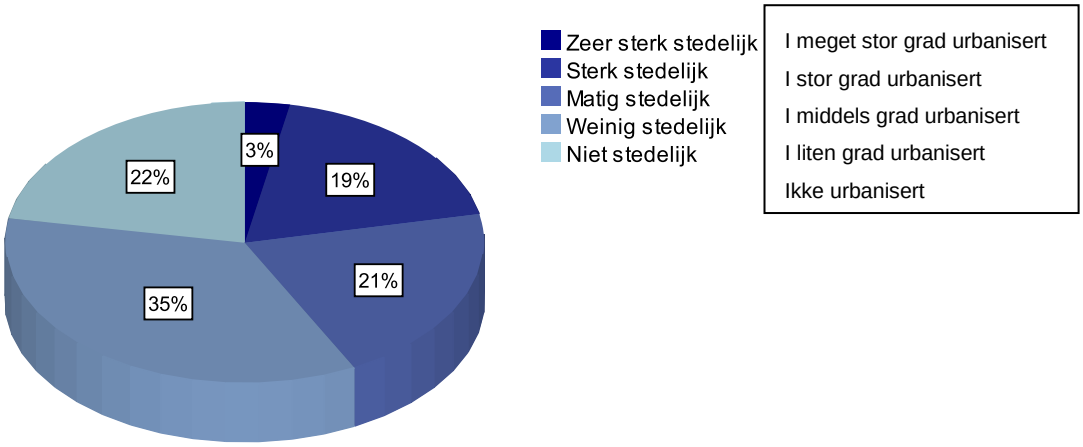

Figur 9 Nasjonal fordeling av kommuner etter urbaniseringsgrad

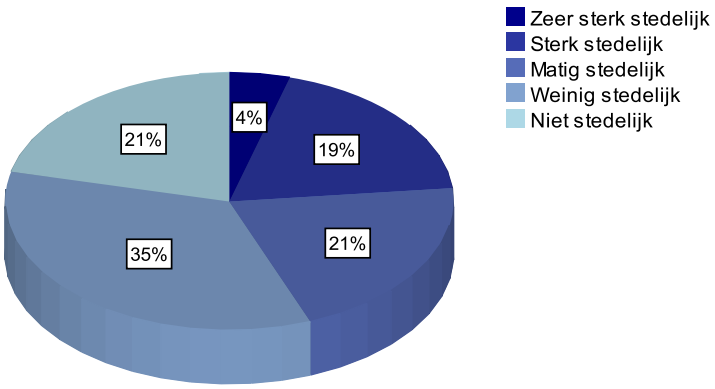

Det kan konkluderes at stikkprøven både hva angår kommunestørrelse, geografisk spredning og urbaniseringsgrad samsvarer med situasjonen nasjonalt. Dermed gir stikkprøven et godt bilde av kommunene i Nederland.

I intervjuene med kommunene har vi snakket om de viktigste funnene fra analysen av vedtektene og den nettbaserte spørreundersøkelsen, og vi snakket blant annet om erfaringene med endringen av de kommunale vedtektene.
Resultatene av intervjuene gir en pekepinn og har blitt tatt med som et supplement i dette kapittelet der hvor de var relevante.

4.2 Justering av vedtektene og håndterte begrensninger

Et stort flertall på 74 % av de undersøkte kommunene har justert åpningstidene sine på grunnlag av den nye loven.

Figur 10 Justering av vedtekter om åpningstider antall (Kilde: vedtektsanalyse: N=377)

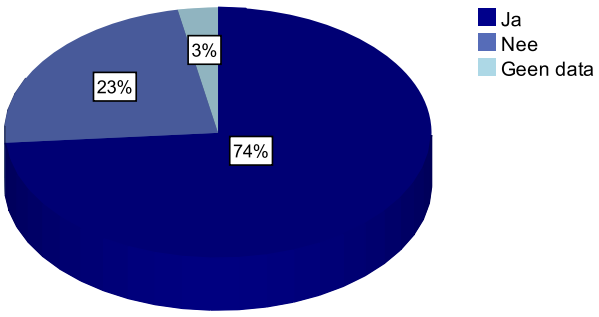

Analysen av den geografiske beliggenheten til kommunene som har justert vedtektene sine viser imidlertid at det er forskjell mellom regioner. Det er påfallende at mange kommuner i Zeeland ikke har justert vedtektene sine. Det samme gjelder de frisiske øyer, med unntak av Terschelling kommune.

Figur 11 Geografisk spredning av kommuner med justerte vedtekter (Kilde: vedtektsanalyse; N=377)

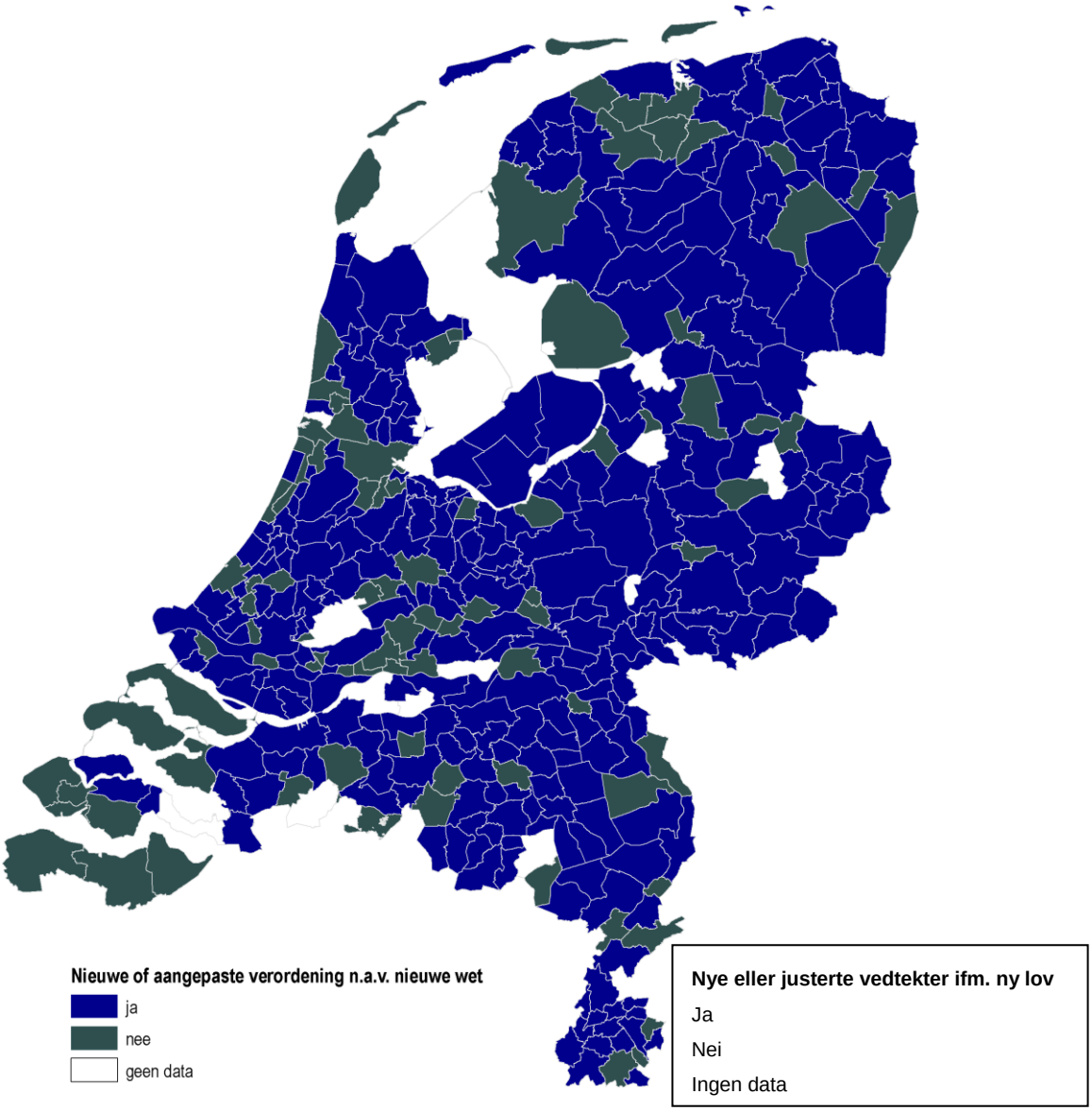

Dispensasjonstyper
Et flertall av kommunene har valgt romslige rammer for søndagsåpning i form av en generell dispensasjon. Av vedtektsanalysen går det frem at 60 % av kommunene har valgt denne løsningen. Denne andelen samsvarer ikke med andelen kommuner som oppgir i undersøkelsen at alle butikkene kan holde åpent på alle søndager. Denne andelen ligger nemlig på 71 %. Mulige forklaringer er overrepresentasjon i stikkprøven av kommuner fra det sørlige Nederland, at vedtektene i kommunene ikke er publisert på korrekt vis eller at spørreskjemaet ikke er fylt ut korrekt av vedkommende funksjonær. I tillegg til en generell dispensasjon fra begrensningene i åpningstidsloven, gir 82 % av kommunene butikkene anledning til å søke om enkeltstående dispensasjon.

Figur 12 Andel og antall kommuner per dispensasjonstype (Kilde: vedtektsanalyse; N=377)

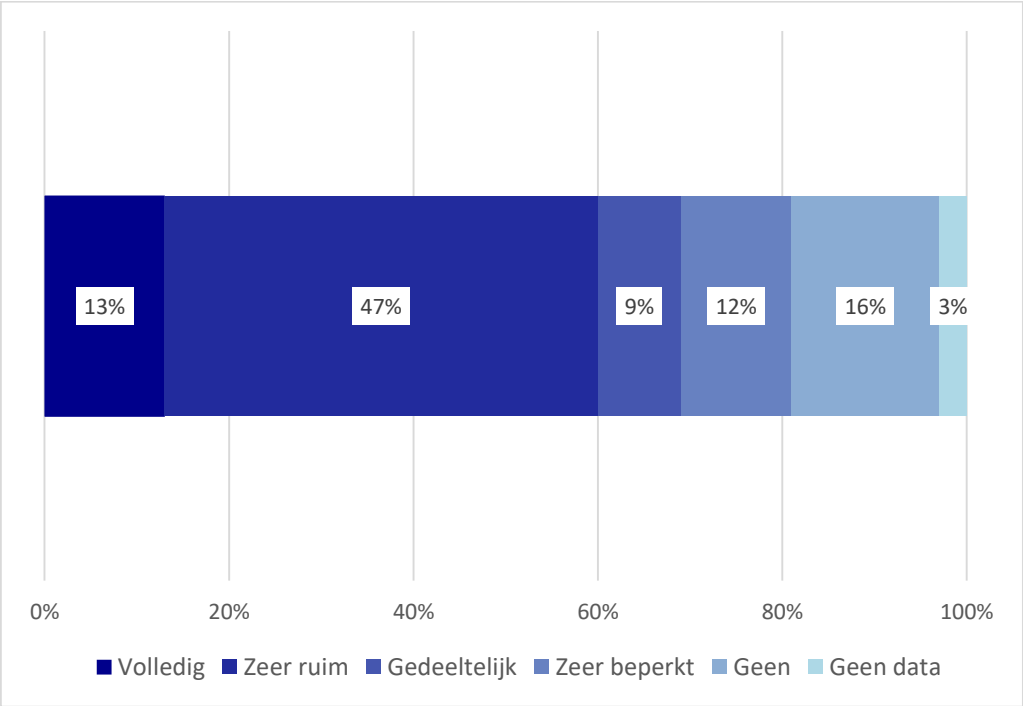

Fullstendig	Meget romslig	Delvis	Meget begrenset	Ingen	Ingen data

Figur 13 Andel kommuner per type søndagsåpning (Kilde: spørreundersøkelse; N=200)

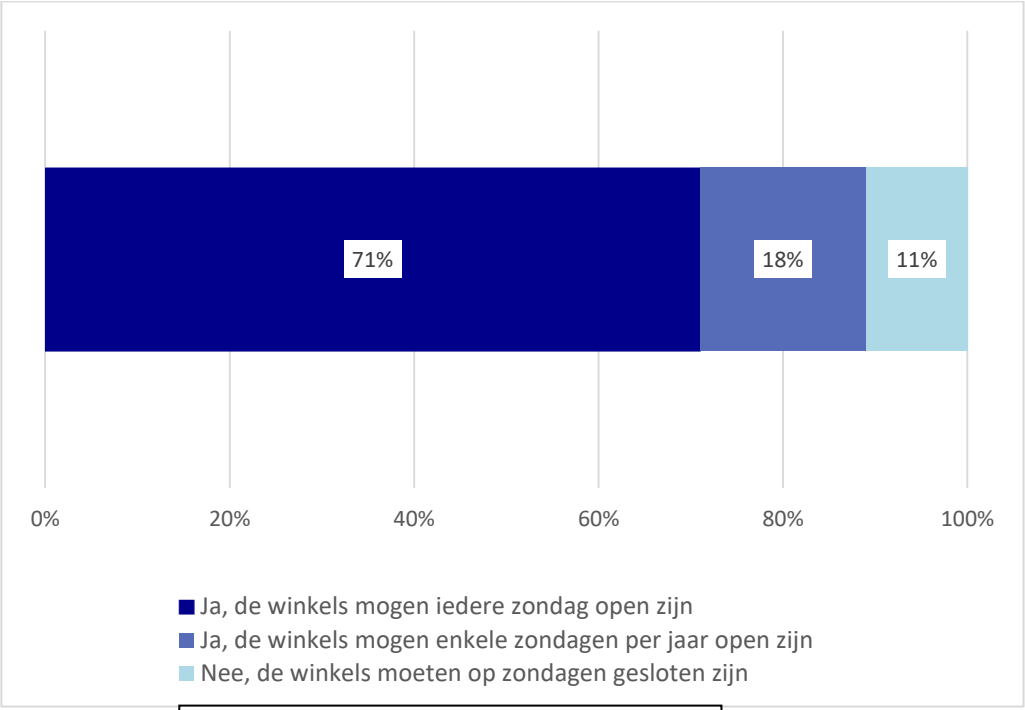

Ja, butikkene kan holde åpent hver søndag
Ja, butikkene kan holde åpent noen søndager per år
Nei, butikkene må holde stengt på søndager

Også når det gjelder dispensasjonstypen er det interessant å se på den geografiske spredningen. Spredningen gjengis i figuren nedenfor. Av denne figuren går det frem at kommuner i det såkalte «Bibelbeltet» (som går fra øyene i Zeeland, Goerree-Overflakkee, via området rundt de store elvene, gjennom Gelderse Vallei og Veluwe til Overijssel) ikke, eller kun i meget begrenset grad eller delvis gir dispensasjon. Det betyr at butikkene i disse kommunene i utgangspunktet holder stengt på søn- og helligdager og om natten, og at det i noen tilfeller utpekes et meget begrenset antall søndager der butikkene kan holde åpent. Det dreier seg i disse tilfellene om en del kommuner i Zeeland og Utrecht.
Kommunene i Zeeland velger en noe romsligere tilnærming til åpningstider.

Figur 14 Geografisk spredning av kommuner etter dispensasjonstype (Kilde: vedtektsanalyse; N=377)

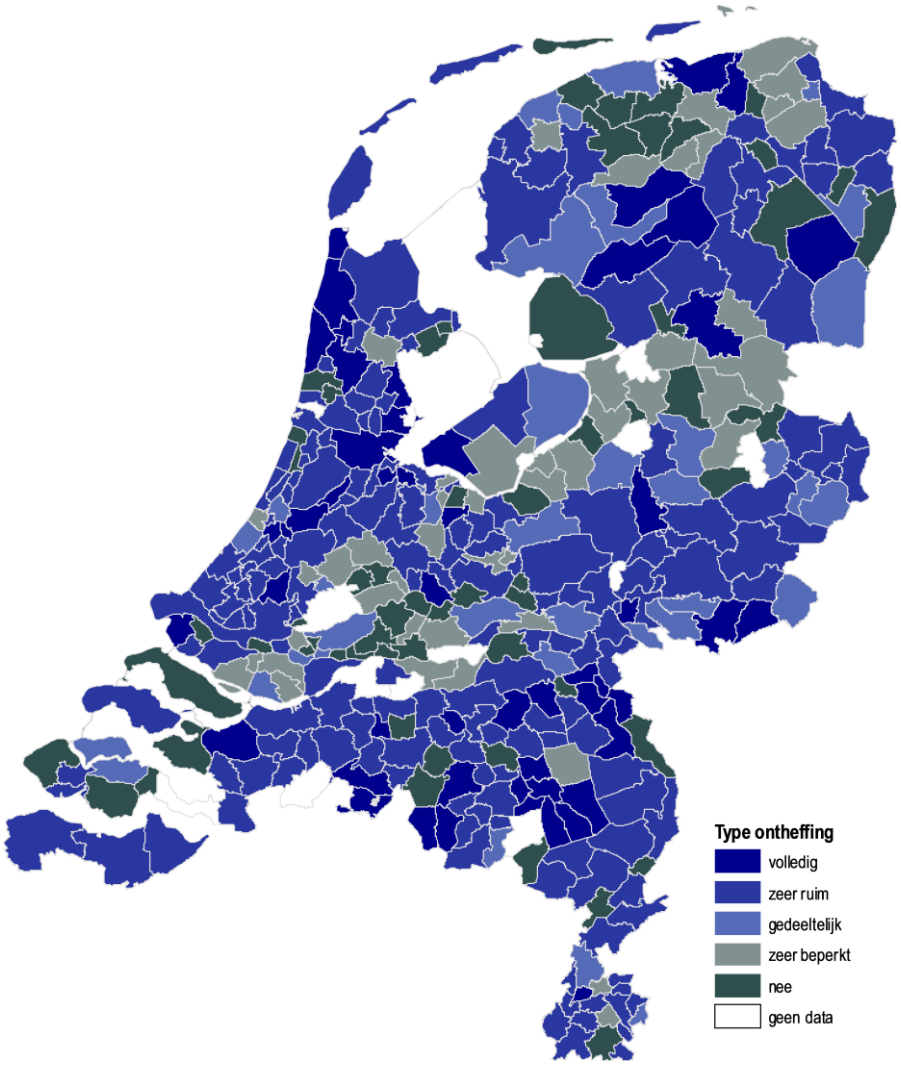

Når resultatene fra spørreundersøkelsen ordnes etter landsdel, viser det seg at butikkene i kommuner i det vestlige og sørlige Nederland kan holde åpent på søndager langt oftere.

Figur 15 Andel kommuner per type søndagsåpning etter landsdel (Kilde: spørreundersøkelse; N=200)

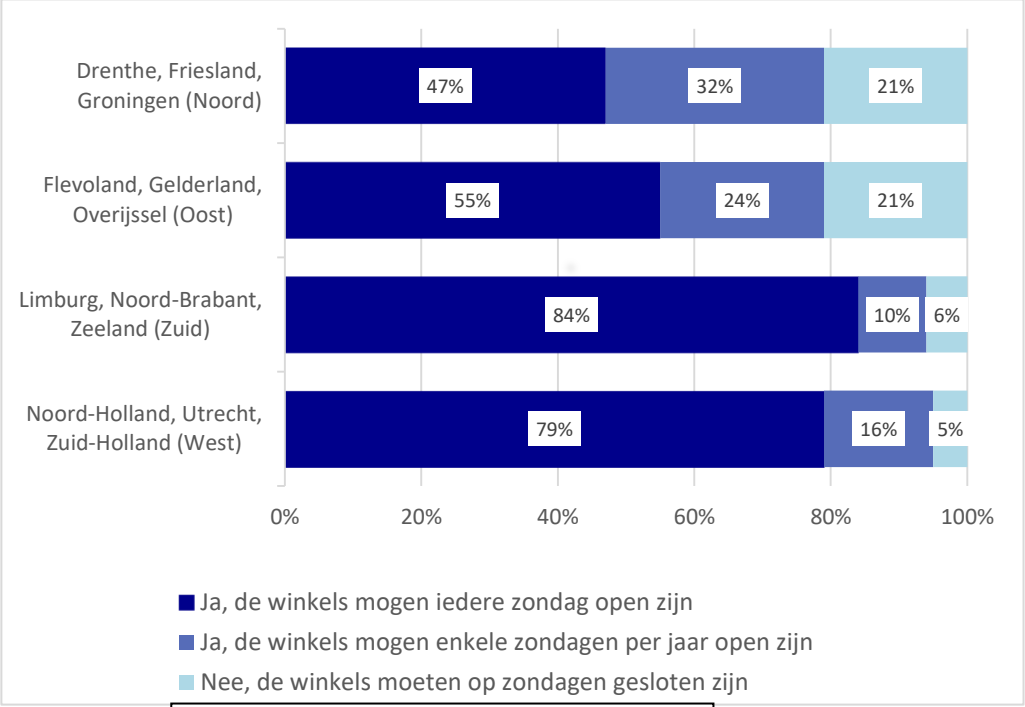

Ja, butikkene kan holde åpent hver søndag
Ja, butikkene kan holde åpent noen søndager per år
Nei, butikkene må holde stengt på søndager

Håndterte begrensninger

Kommunene som håndterer begrensninger gjør dette i form av begrensninger i antallet søn- og/eller helligdager butikkene kan holde åpent, dispensasjon for visse bransjer, for visse perioder eller for visse (sentrums)områder. Av figurene nedenfor går det frem at de fleste kommuner velger å begrense antallet dager (altså færre enn 52 søndager per år) i kombinasjon med en begrensning av antall bransjer (for eksempel kun supermarkeder kan holde åpent på søndager). Dessuten peker forholdsvis mange kommuner ut et begrenset område der det tillates søndagsåpne butikker på søn- og helligdager (for eksempel kun i sentrum eller i områder med mange møbelforretninger). Til slutt finnes det en del kommuner som kun begrenser antallet søn- og helligdager butikker kan holde åpent.

Figur 16 Oversikt dispensasjonskategorier delvis og meget begrenset (Kilde: vedtektsanalyse; N=83)

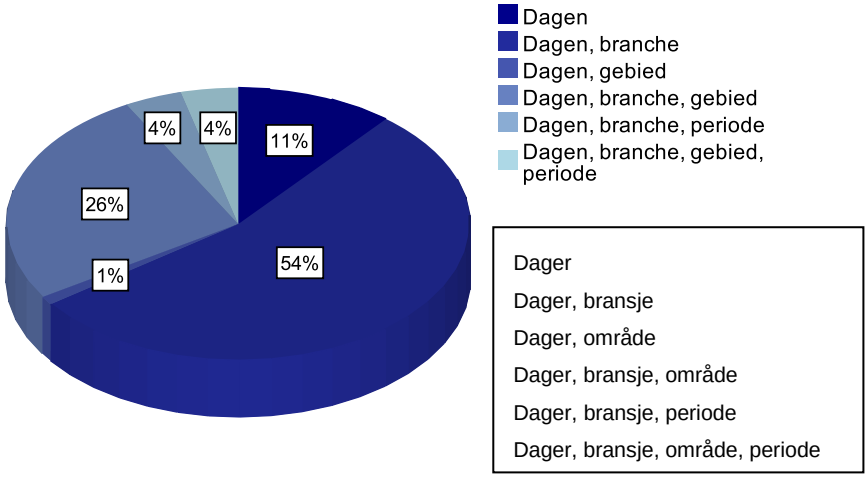

Borgere, butikkeiere og andre berørte parter kan påklage eller påanke kommunens vedtak om åpningstider. Spørreundersøkelsen viser at flertallet (98 %) av kommunene har mottatt skriftlige klager, men det dreier seg om færre enn ti klager. Av disse klagene erklæres i 98 % av kommunene 5 % eller færre som begrunnet. Klagene fører nesten aldri til en justering av politikken.

4.3 Interesseavveining ved beslutningstaking om åpningstider og kommunikasjon om politikken

Et stort flertall på 86 % av kommunene har foretatt en helhetlig interesseavveining i forbindelse med fastsettelsen av åpningstidspolitikken. 40 % av kommunene har benyttet retningslinjene fra VNG. Disse retningslinjene har blitt satt opp av VNG for å gi kommunene et konkret verktøy for å kunne veie interessene til ulike parter og ta disse med i beslutningstakingen. Blant kommunene som bruker retningslinjene fra VNG har flertallet brukt dem for å kartlegge diverse interesser. Kommunene som valgte alternativet «annet, nemlig» oppgav at de har brukt retningslinjene fra VNG til flere formål.

Av intervjuene og redegjørelsen som kommunene gav ved spørreskjemaene går det frem at endringen av vedtektene om åpningstider ofte førte til heftige politiske diskusjoner. Religiøse aspekter spiller en viktig rolle i dette. Kommunene har ofte foretatt en avveining av interessene, der de økonomiske interessene, butikkeiernes synspunkter og innbyggernes synspunkter er kartlagt. Det ble som regel benyttet en spørreundersøkelse blant butikkeiere og innbyggere. Det ble også i mange tilfeller nedsatt arbeidsgrupper og avholdt møter om vedtektene om åpningstider. I tillegg har en del kommuner bestemt at konsekvensene av de nye vedtektene om åpningstider må evalueres. Disse evalueringene finner i de fleste tilfeller sted inneværende eller neste år.

Figur 17 Bruk av retningslinjene fra VNG (Kilde: spørreundersøkelse; N=79)

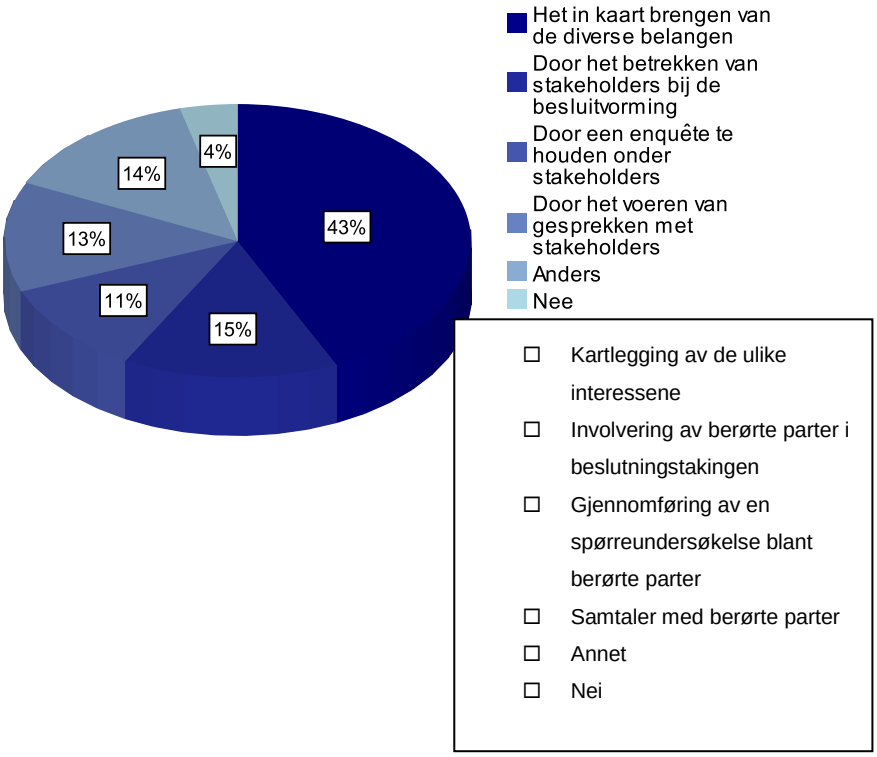

Det store flertallet av kommunene har involvert butikkeierne og innbyggerne i interesseavveiningen. Butikkansatte, utleiere og eiendomsinvestorer har derimot i langt mindre grad blitt involvert. Andre berørte parter som ble involvert i interesseavveiningen og som er nevnt ofte er kirkelige organisasjoner og politikken/forvaltningen. I en kommune i det sørlige Nederland ble for eksempel bispedømmet aktivt involvert i en nedsatt arbeidsgruppe om endringen av vedtektene om åpningstider. Ved utformingen av politikken tar 89 % av kommunene hensyn til butikkeiernes interesser.

Figur 18 Berørte parter involvert av kommunene i interesseavveiningen (Kilde: spørreundersøkelse; N=200)

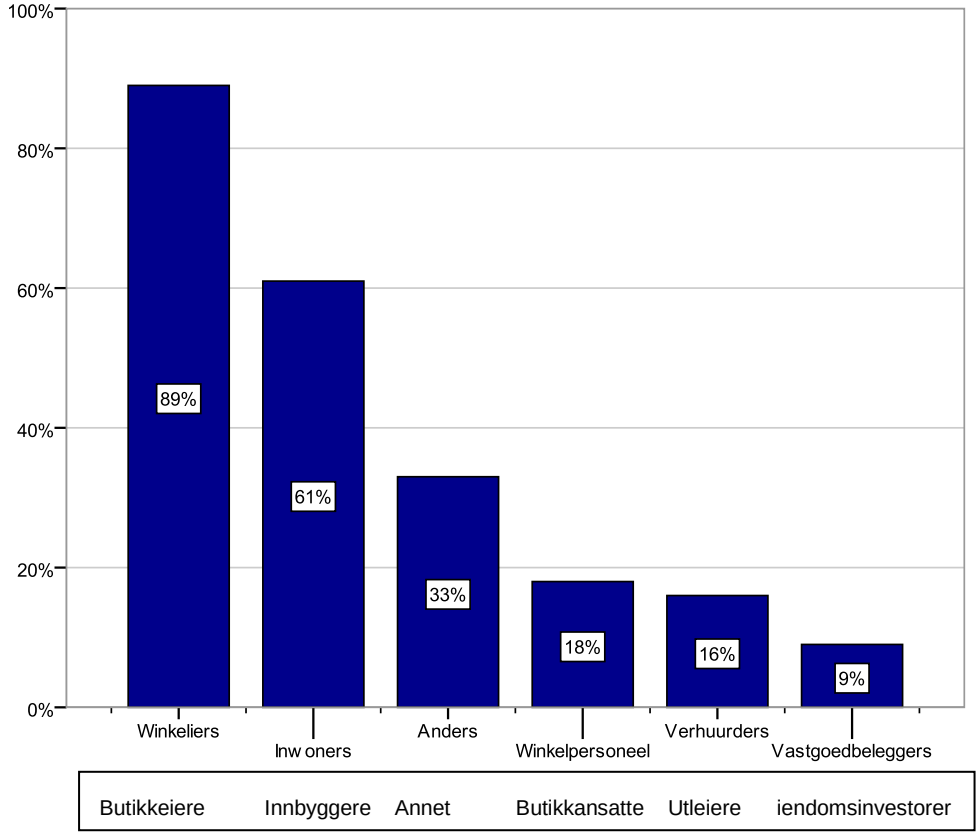

Kommunikasjon om åpningstider foregår i de fleste kommunene via en offentlig kunngjøring og via de kommunale nettsidene. I svarkategorien «Annet» nevnes ofte lokalavisa eller en gratisavis som spres til alle husstander Det gjelder først og fremst kommunikasjon om mulighetene som kommunene gir for å holde åpent på søndager. Handelsforeninger offentliggjør for øvrig ofte selv åpningstidene via en egen nettside.

I intervjuene kom det noen ganger frem at man i praksis ikke benytter alle mulighetene. Handelsforeninger velger for eksempel selv at de kun holder åpent den første søndagen i måneden. Det har ofte vist seg å være vanskelig å få alle handelsforeninger til å stille seg bak et felles vedtak om søndagsåpne butikker. Særlig eiere av små butikker velger å ikke holde åpent hver søndag, mens de nasjonale kjedene utnytter mulighetene for å holde åpent på søndager maksimalt. Dette er forvirrende for forbrukerne, og de intervjuede mener dette har en negativ effekt på attraktiviteten til vedkommende butikkområde.

4.4 Konkurranse fra andre kommuner

Av spørreundersøkelsen går det frem at kommuner opplever konkurranse fra andre kommuner. Her spiller kommunestørrelsen en rolle. Et flertall av kommunene opp til 50 000 innbyggere opplever **ikke** konkurranse fra andre kommuner. Ved mellomstore og store kommuner forholder det seg annerledes. Av disse opplever cirka halvparten konkurranse fra andre kommuner. Grunnen som kommunene nevner er at de tiltrekker mange kunder fra andre kommuner. Hvis butikkene i disse kommunene ikke, eller kun i begrenset omfang, får lov til å holde åpent på søndagene, drar kundene til andre kommuner i regionen. I intervjuene ble det oppgitt at det som regel ikke er noen særlig konkurranse fra andre kommuner når det gjelder de daglige innkjøpene. Når det gjelder «funshopping» forholder det seg annerledes. Forbrukere velger da et større butikkområde i en nabokommune der de fleste butikkene holder åpent. Reiseavstanden spiller da ingen rolle, fordi forbrukerne ser på det som en utflukt.

Når det gjelder konkurranse, pekes det også på tilstedeværelsen av et outletsenter som holder åpent på søndager. Et outletsenter tiltrekker seg mange forbrukere fra omkringliggende kommuner.

Figur 19 Andelen kommuner som opplever konkurranse fra søndagsåpne butikker i forhold til kommunestørrelse (Kilde: spørreundersøkelse; N=200)

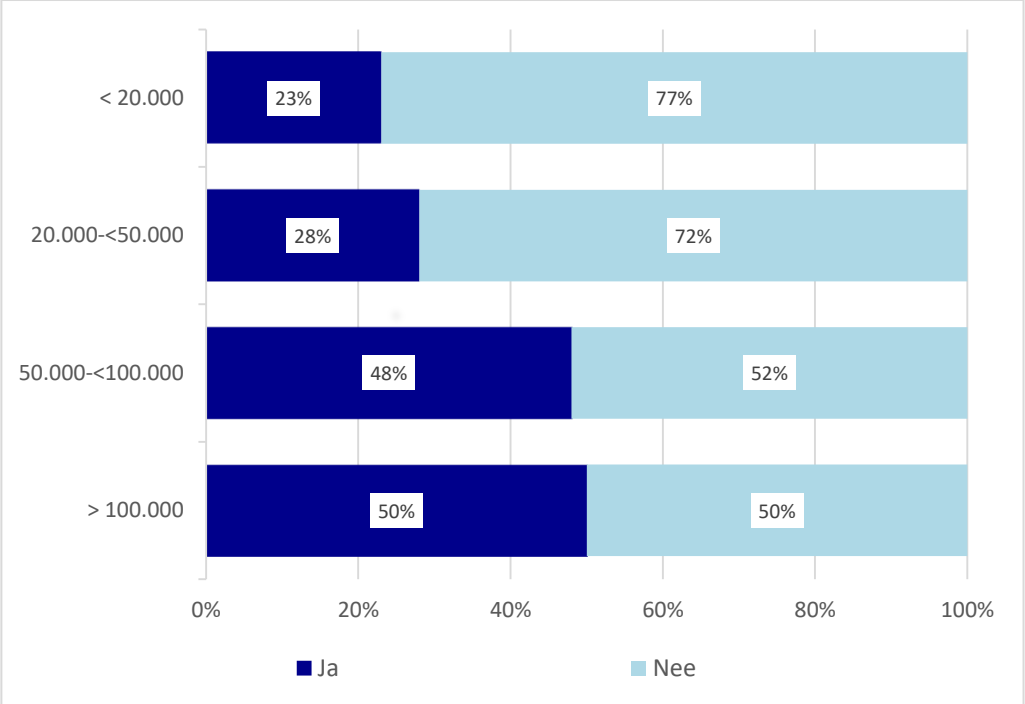

Kapittel 5
Spørreundersøkelse blant butikkeiere

5.1 Bakgrunnsinformasjon

I bransjen Detaljhandel ble det gjennomført en spørreundersøkelse i samarbeid med Detailhandel Nederland og de tilknyttede medlemsorganisasjonene slik som Uneto-VNI, INretail, CBL og RND.
I alt har 497 respondenter fylt ut spørreskjemaet. Figurene nedenfor gir et bilde av respondentenes bakgrunn.

Bedriftsstørrelse
Cirka 85 % av respondentene er små eller middels store bedrifter: 43 % av respondentene har færre enn fem arbeidstakere, 18 % har seks til 25 arbeidstakere, 13 % 26 til 100 arbeidstakere og 10 % har ingen arbeidstakere. I tillegg har 15 % mer enn 100 arbeidstakere. Flertallet av respondentene består altså av butikkeiere med forholdsvis små butikker.

Bransje
Cirka halvparten av respondentene opererer innenfor den såkalte non-food detaljhandelen. Ellers har 28 % av respondentene svart på vegne av et supermarked, etterfulgt av bransjen delikatessebutikker (27 %).

Figur 20 Bransje (N=497)

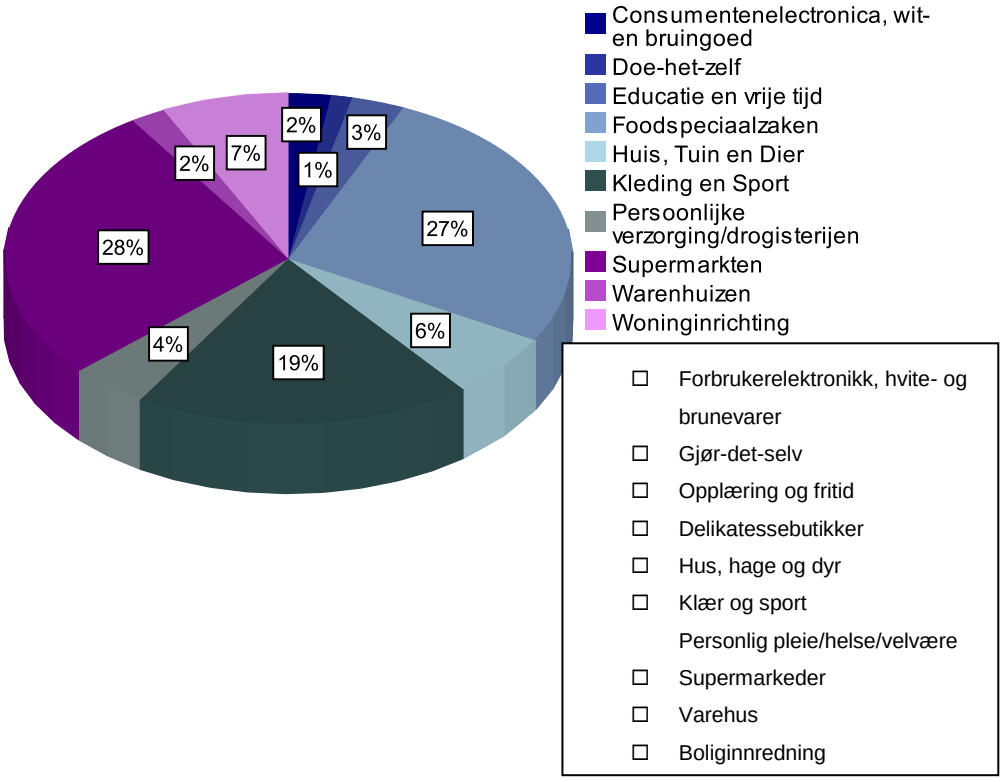

Figur 21 Bedriftsstørrelse (N=497)

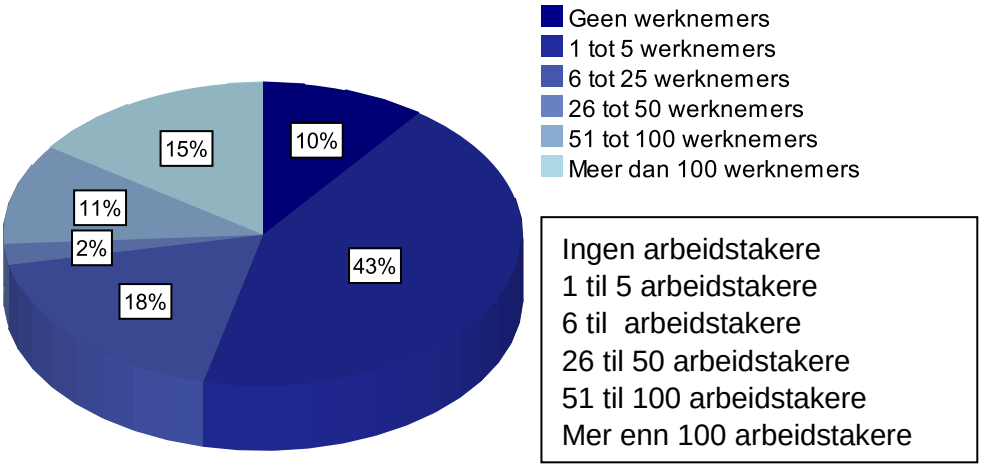

Kommune og selvstendighet

Et flertall av respondentene har én butikk. Denne responsen vises per kommune i figur 23. Dessuten er 15 % av respondentene franchisetaker, 4 % tilhører en nasjonal kjede og 2 % er tilknyttet en (nasjonal) kooperasjon.

Figur 22 Kommune og selvstendighet (N=497)

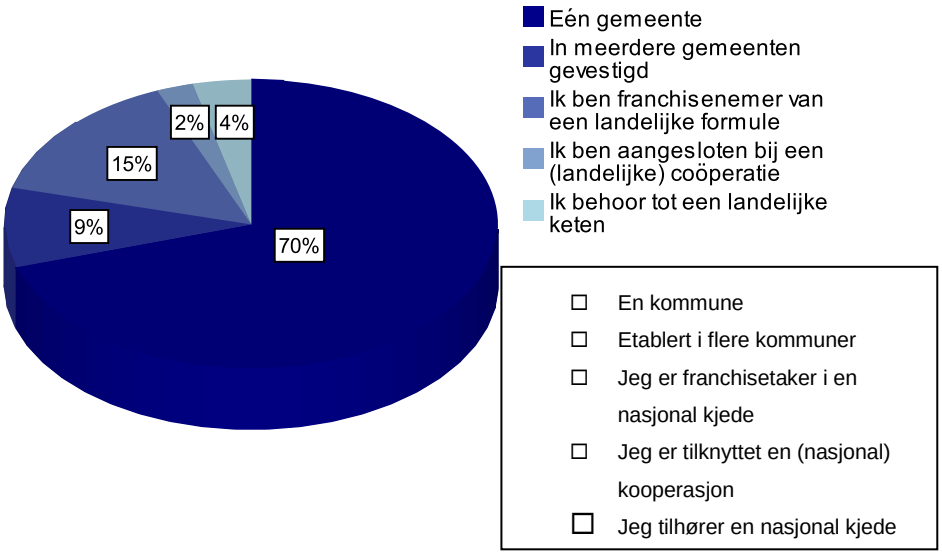

Figur 23 Respons per kommune (N=497)

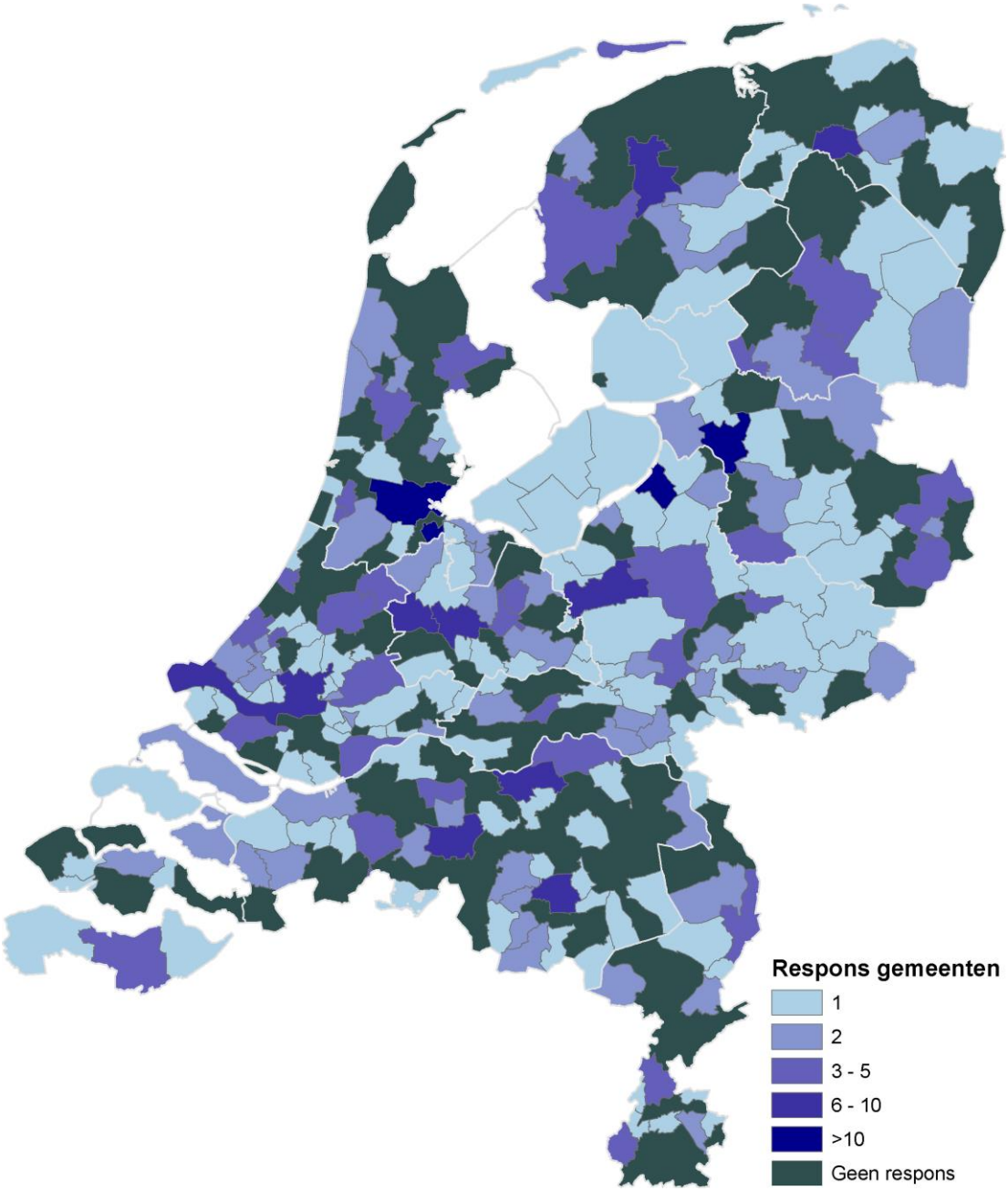

5.2 Endringer siden den reviderte åpningstidsloven

Respondentene fikk spørsmål om hvilke endringer de har sett siden den reviderte åpningstidsloven. Ved dette spørsmålet var det flere svarmuligheter. Blant respondentene nevner 46 % søndagsåpning som en endring siden ikrafttredelsen av den reviderte åpningstidsloven. For 33 % har ingenting endret seg. Dessuten har 23 % holdt åpent på en eller flere (kristne) hellig- og høytidsdager siden endringen. Og 11 % nevner endringer slik som et begrenset antall søndager der butikkene kan holdes åpent og en utvidelse av åpningstidene (særlig på lørdager og søndager).

Figur 24 Endring siden den reviderte åpningstidsloven (N=497)

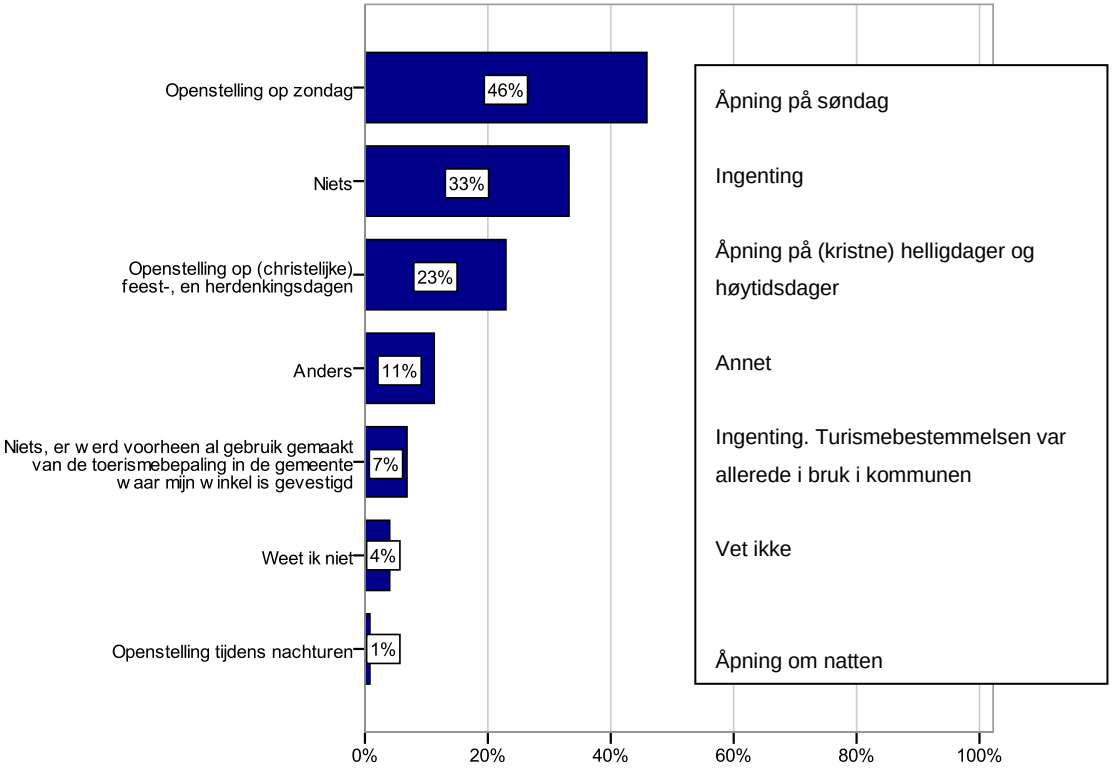

Av respondentene som tilhører en butikkjede oppgir 53 % at kjeden har en politikk eller forskrifter vedrørende søndagsåpning. For 43 % er dette ikke tilfellet, og 11 % av disse oppgir at de kan henvende seg til hovedkontoret ved spørsmål om søndagsåpning.

Figur 25 Politikk/forskrifter vedr. søndagsåpning for nasjonale butikkjeder (N=19)

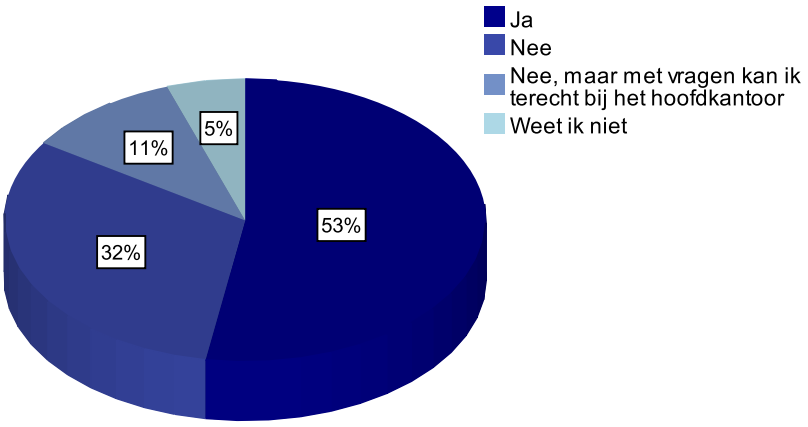

5.3 Tillatt søndagsåpning og åpning på (kristne) hellig- og høytidsdager

Respondentene som deltok i undersøkelsen på vegne av flere butikker ble bedt om å besvare spørsmålene med utgangspunkt i det som gjelder for de fleste av butikkene.

Søndagsåpning

Av respondentene oppgir 81 % at butikkene kan holde åpent på søndager. Av disse oppgir 13 % at butikkene kun kan holde åpent i visse butikkområder eller tettsteder.

Figur 26 Søndagsåpning tillatt (N=497)

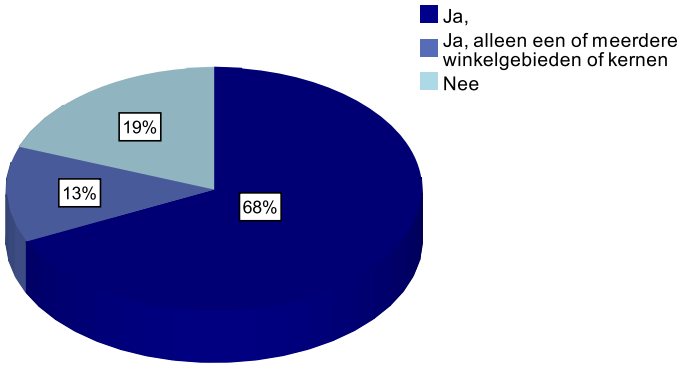

Ifølge 68 % kan butikkene holde åpent hver søndag. Dessuten oppgir 16 % at butikkene kan holde åpent inntil tolv søndager i året, og 15 % oppgir at butikkene kan holde åpent mellom tretten og 52 søndager per år.

Figur 27 Antall søndager med tillatt åpningstid (N=401)

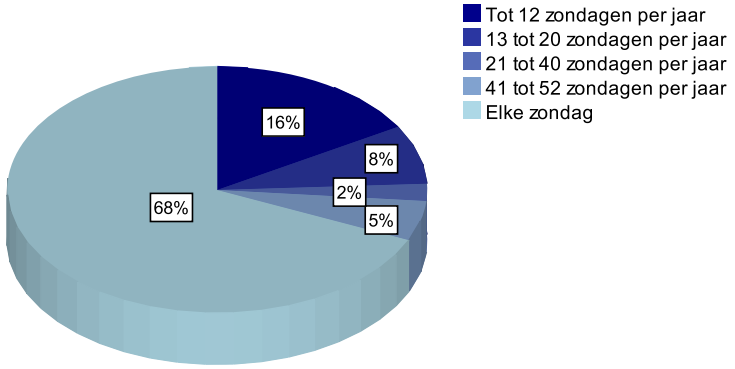

Et flertall på 58 % av respondentene oppgir at det er snakk om konkurranse fra kommuner der butikkene kan holde åpent, mens 29 % ikke opplever konkurranse.

Figur 28 Opplevd konkurranse fra andre kommuner i forbindelse med søndagsåpning (N=486)

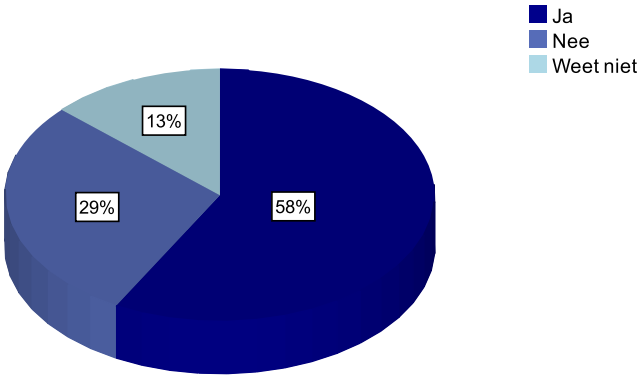

Nedenfor gjengis resultatene oppdelt etter respondenter som har oppgitt at de holder til i en kommune 1) hvor butikkene kan holde åpent på søndager (Ja), 2) hvor butikkene i ett eller flere butikkområder eller tettsteder kan holde åpent på søndager og 3) hvor søndagsåpning ikke er tillatt.
Andelen som opplever konkurranse ligger noe høyere i de to sistnevnte kategoriene hvor det er begrensninger hva angår butikkområder og hvor søndagsåpning ikke er tillatt (henholdsvis 73 % og 67 %).

Figur 29 Opplevd konkurranse fra andre kommuner i forbindelse med søndagsåpning, oppdelt etter tillatt søndagsåpning i kommunen (N=486)

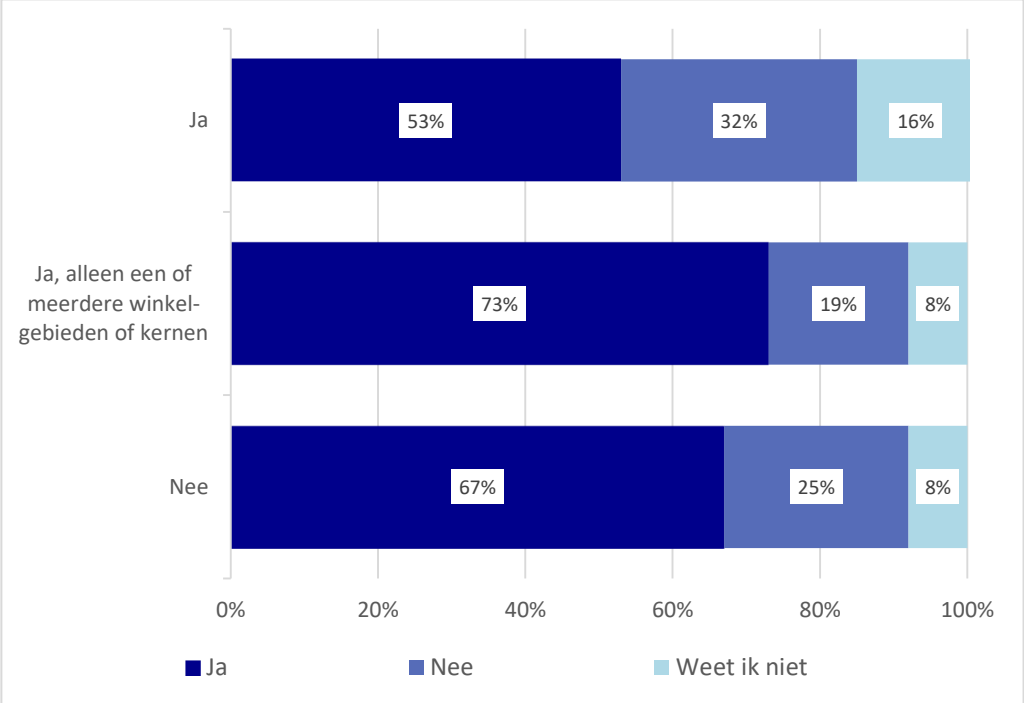

Ifølge 53 % av respondentene er det ikke snakk om konkurranse fra andre butikkområder i egen kommune som får holde åpent, mens 36 % opplever slik konkurranse.

Figur 30 Opplevd konkurranse fra andre butikkområder i egen kommune i forbindelse med søndagsåpning (N=486)

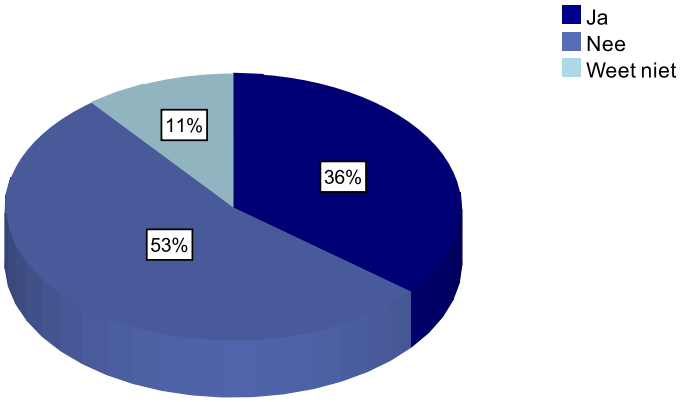

Tillatt åpning på (kristne) hellig- og høytidsdager

Flertallet av respondenten oppgir at butikkene kan holde åpent i noen eller i alle butikkområder på 2. påskedag (80 %), Kristi himmelfartsdag (75 %), 2. påskedag (79 %) og 2. juledag (72 %). Et lite flertall oppgir at butikkene ikke kan holde åpent på langfredag etter

kl.19 (52 %) og 4. mai [nasjonal minnedag for krigsofre] etter kl.19 (53 %). Dessuten oppgir henholdsvis 43 %, 41 % og 35 % at butikkene ikke kan holde åpent 1. juledag, julaften etter kl. 19 og 1. nyttårsdag.

Figur 31 Åpning på (kristne) hellig- og høytidsdager (N=497)

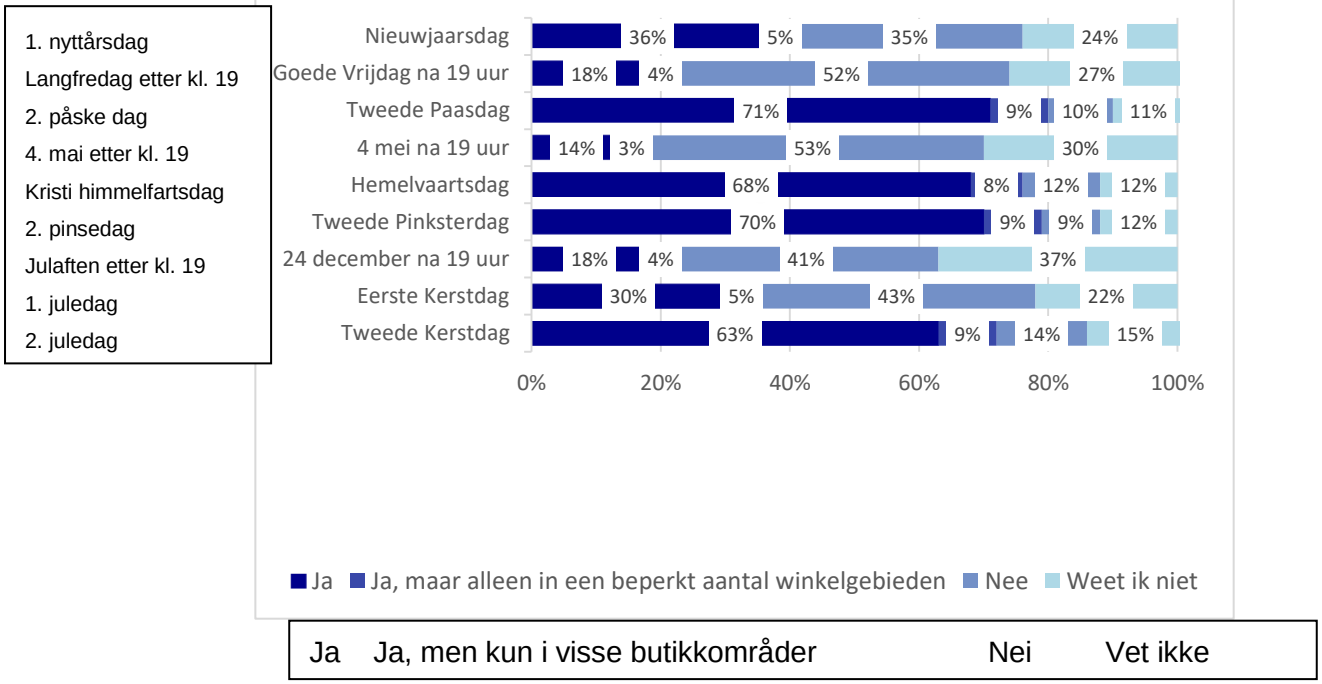

Respondentene ble spurt i hvilken grad de føler at kommunen har lyttet til ønskene deres ved interesseavveiningen i forbindelse med vedtektene om åpningstidspolitikken på søndager og helligdager. 46 % føler at kommunen ikke har lyttet (i det hele tatt) til ønskene deres og 32 % mener at de har lyttet til en viss grad. 22 % mener at de har lyttet i (meget) stor grad.

Figur 32 I hvilken grad lyttes det til butikkeiernes ønsker i forbindelse med interesseavveiningen (N=481)

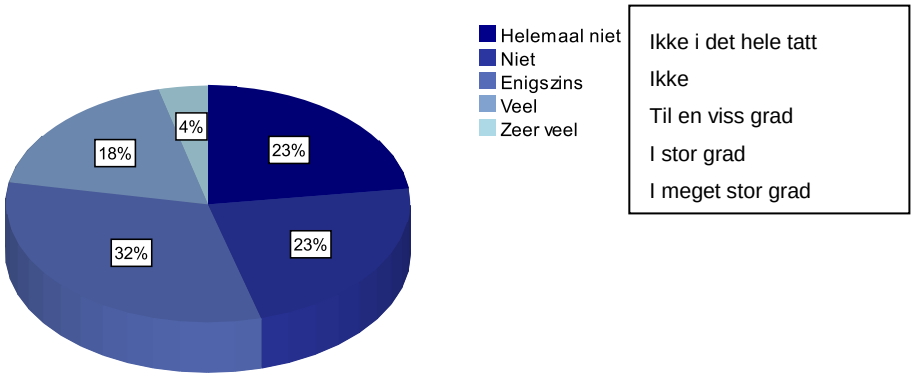

Av respondentene som er involvert i interesseavveiningen i kommunen er 60 % involvert gjennom et kollektiv. Av disse respondentene representerte 19 % også interessene til andre butikkeiere. 30 % er involvert i interesseavveiningen på individuell basis. Andre måter butikkeiere er involvert på er:

- en kombinasjon: både som selvstendig næringsdrivende og som styremedlem eller representant for en nærings- eller handelsforening;
- via handelsforeningen.

Åpenheten rundt interesseavveiningen i kommunen vurderes ulikt: 46 % vurderer den som tilfredsstillende og 29 % som dårlig/middels. 26 % vurderer åpenheten som bra/utmerket.

Av intervjuene går det frem at butikkeiere investerer aktivt i samarbeidsforholdet med kommunene, og erfaringene varierer fra kommune til kommune.

Figur 33 Mening om åpenheten rundt interesseavveiningen (N=256)

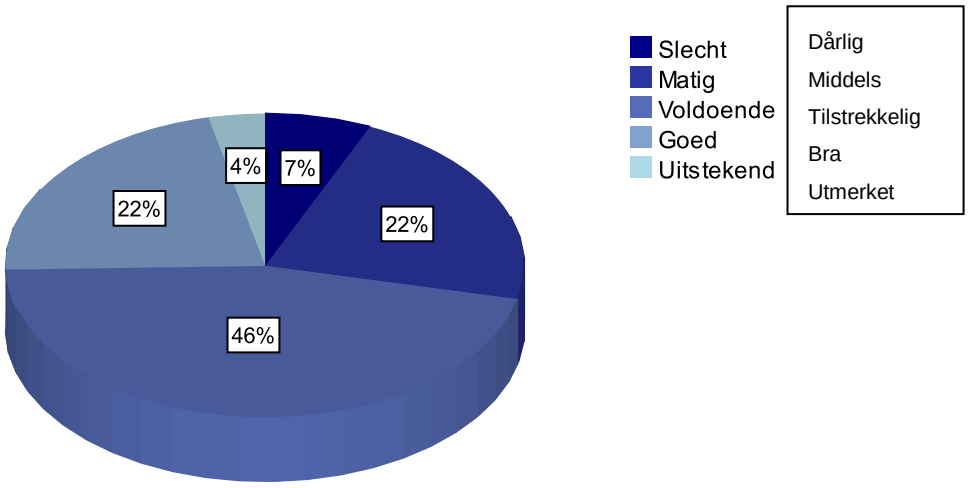

5.4 Søndagsåpning

Halvparten av respondentene åpner butikken(e) sine på søndager. 22 % av alle respondenter oppgir at de ikke holder åpent hver søndag (ja, men ikke hver søndag). Den øvrige halvparten holder ikke åpent på søndager.

Figur 34 Søndagsåpning (N=497)

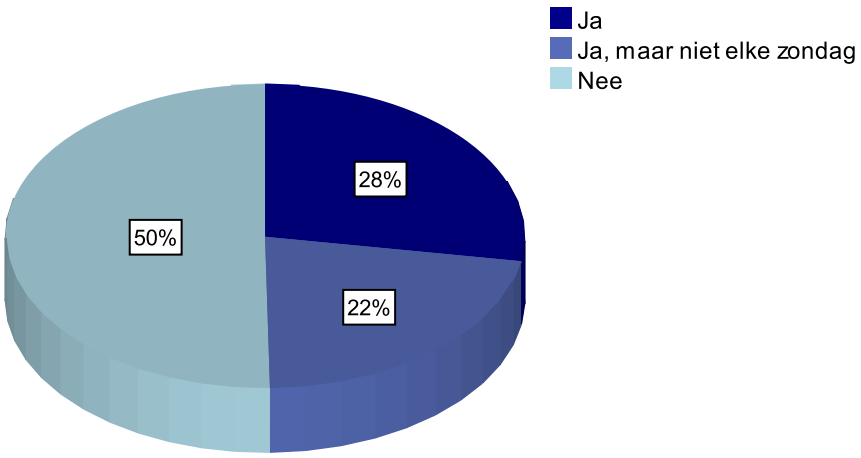

Oppdelt etter bransje viser det seg at flertallet av representantene for supermarkeder og kles- og sportsbutikker som har deltatt i undersøkelsen holder åpent på søndager (begge 65 %). Dette gjelder også for halvparten av de øvrige bransjene (50 %). For byggevare, boliginnredning, hus, hage og zoobutikker ligger andelen på 44 % og for delikatessebutikker på 25 %.

Av respondentene som holder åpent på søndager, åpner 45 % butikken(e) sin(e) hver søndag, 27 % åpner butikken(e) sin(e) inntil 12 søndager per år, 13 % holder åpent 13 til 20 søndager per år, 11 % 41 til 52 søndager og 4 % 21 til 40 søndager per år.

Figur 35 Antall søndager åpen (N=246)

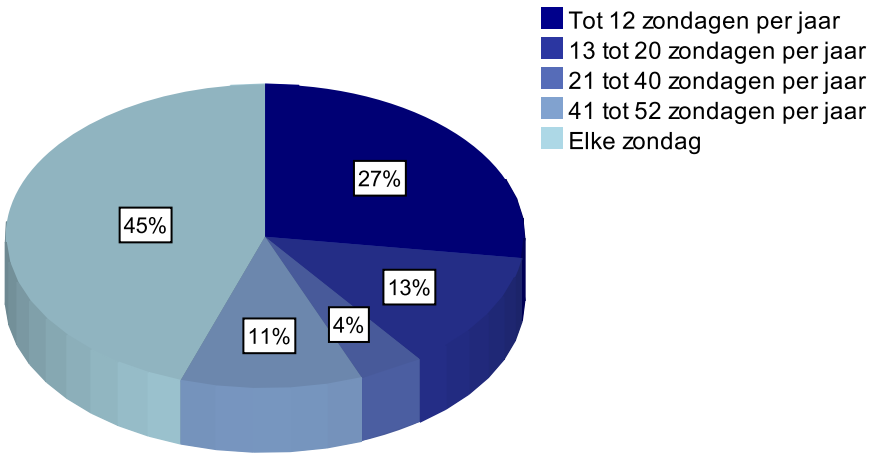

Det ble også spurt om respondentene holdt åpent mellom kl. 22.00 og kl. 6.00. Dette er tilfellet hos kun 1 %.

Oppdelt etter bransje viser det seg at 76 % av supermarkedene som har deltatt i undersøkelsen holder åpent hver søndag. Av intervjuene går det også frem at dette som regel også er supermarkedkjedenes politikk.

For de øvrige bransjer gjelder at 21 til 34 % holder åpent hver søndag. [NB! Disse tallene stemmer ikke med figur 36 - anm. oversetter]
Av intervjuene går det frem at det i noen tilfeller gjøres avtaler innad i handelsforeninger, slik at alle butikkene holder åpent de samme søndagene, fordi dette har en positiv effekt på butikkområdets tiltrekningskraft. Forbrukere har ifølge de intervjuede behov for tydelighet, og de vil helst at flest mulig butikker i et butikkområde holder åpent når det er søndagsåpent.

Figur 36 Antall søndager åpen oppdelt etter bransje (N=246)

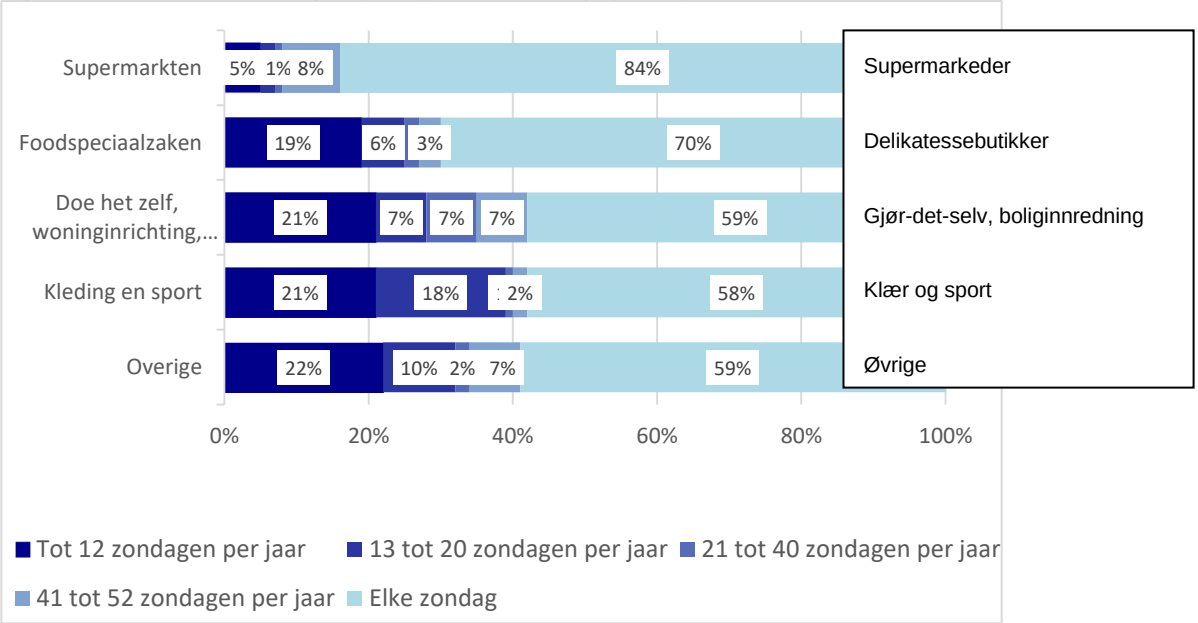

Oppdelt etter bedriftsstørrelse viser det seg at ingen av respondentene uten personale oppgir at de holder åpent mer enn 21 søndager. Blant butikkeiere med én til fem arbeidstakere oppgir 27 % at de holder åpent hver søndag. For butikkeiere med mer enn seks arbeidstakere ligger andelen på mellom 51 % og 66 %. [NB! Disse tallene stemmer ikke med figur 37! -anm. oversetter]

Figur 37 Antall søndager åpen oppdelt etter bedriftsstørrelse (N=246)

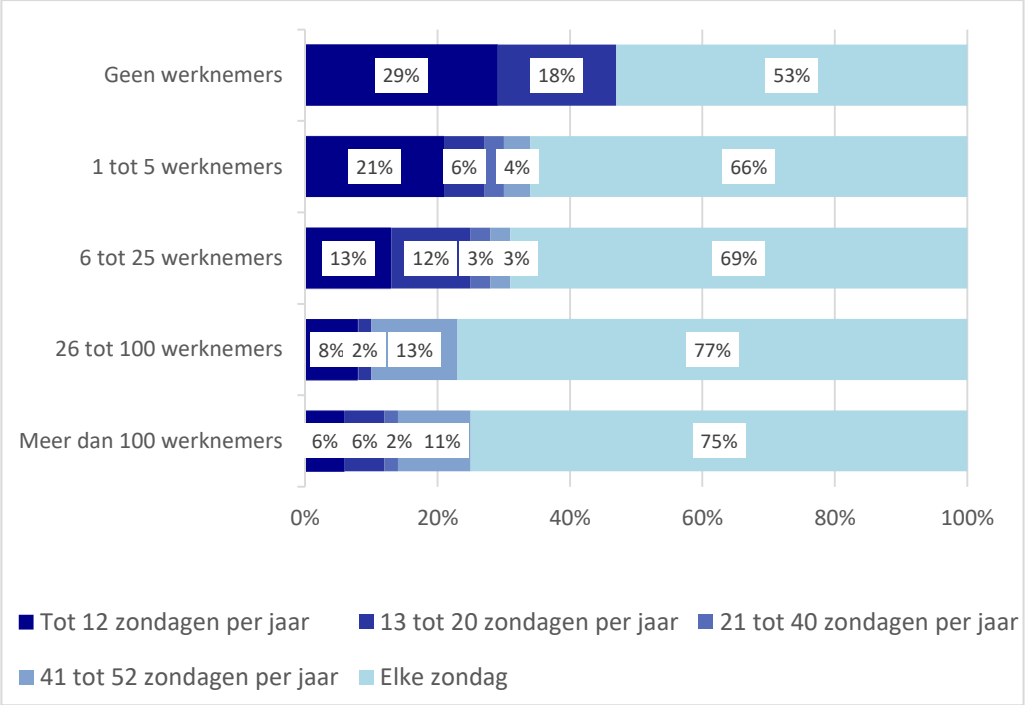

5.5 Grunner til å holde åpent på søndager

Respondentene ble spurt hvorfor de velger å holde åpent på søndager. Ved dette spørsmålet var det flere svarmuligheter. Et flertall på 63 % åpner butikken(e) sin(e) på søndager fordi kundene deres ønsker å handle på søndager. Ekstra omsetning (55 %) og konkurrenter som holder åpent (47 %) nevnes om den nest viktigste og tredje viktigste grunnen. 10 % nevner en annen grunn som ikke inngikk i svaralternativene, nemlig:

- for å kompensere for omsetningstap på andre dager (ofte på lørdager);
- for å kunne være ledende innen markedet;
- kun i bestemte perioder, slik som i sommermånedene eller i desember;
- på grunn av reiselivet (ofte i kombinasjon med ovenstående grunn: åpning i sommermånedene).

Figur 38 Grunner til å holde åpent på søndager (N=243)

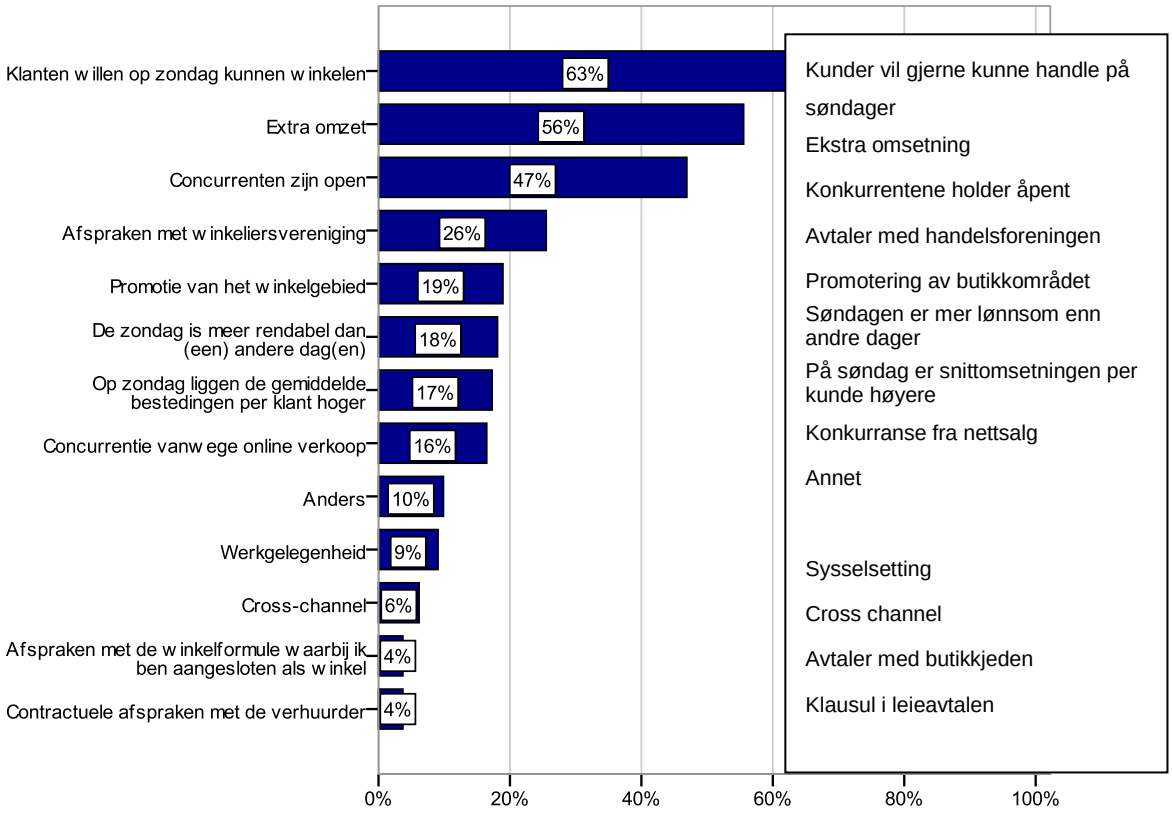

Respondentene ble også spurt om de har å gjøre med en klausul om konvensjonalbot i leiekontrakten, slik at de må holde åpent på søndager. Et stort flertall (93 %) oppgir at leiekontrakten ikke inneholder en klausul om konvensjonalbot. Hvis det er snakk om en klausul om konvensjonalbot, oppgir 22 % at det er mulig å unngå dette ved å sende en begrunnet søknad til utleieren om fritak fra åpningsplikten på søndager og skriftlig samtykke fra utleieren.

5.6 Preferanser og utfordringer

Preferanser

Av respondentene har 27 % ingen preferanser når det gjelder å holde åpent på søndager, og 21 % synes ikke det er noe problem å holde åpent på søndager. Av disse oppgir 11 % at de foretrekker én søndag i måneden, og 10 % at de helst ikke ønsker å holde åpent hver søndag. 21 % vil helst ikke holde åpent på søndager og 31 % har en annen preferanse:

- åpning alle søndager i året;
- overlate valget til butikkeierne.

Figur 39 Preferanse vedrørende søndagsåpning (N=240)

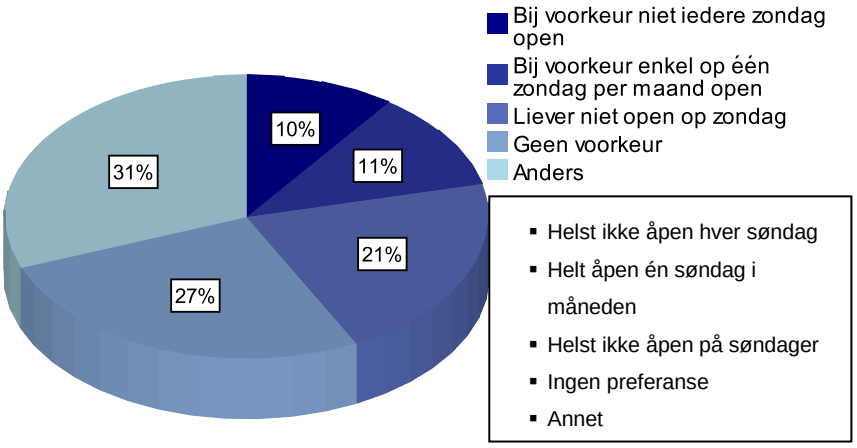

Når det gjelder de (kristne) hellig- og høytidsdager oppgir flertallet (61 %) av respondentene at de ikke ønsker å holde åpent på disse dagene, 35 % ønsker å holde åpent og 4 % har ikke noen mening om dette.

Figur 40 Preferanse vedrørende åpning på (kristne) hellig- og høytidsdager (N=497)

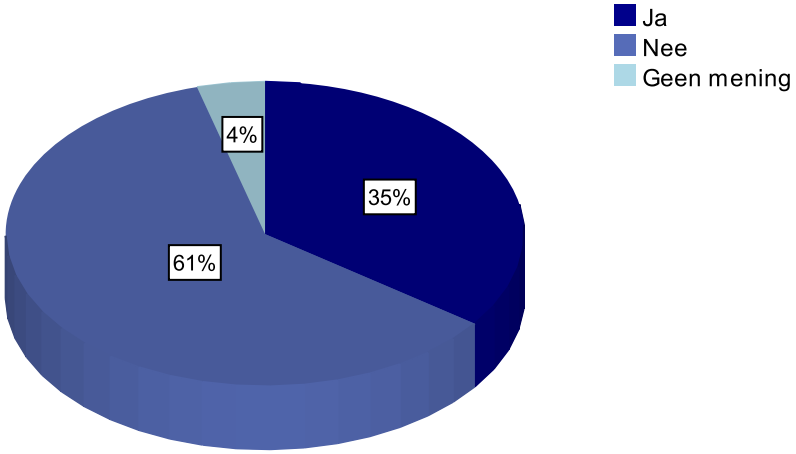

Oppdelt etter bransje er forskjellene store. For representanter for supermarkeder gjelder at 63 % ønsker å holde åpent på (kristne) hellig- og høytidsdager. Blant representantene som har deltatt på vegne av delikatessebutikker er det et mindretall på 12 % som ønsker å holde åpent på disse dagene. For de andre sektorene er tallene lik totalbildet (figur 41). Representanter for bransjeorganisasjonene kunne utfra resultatene se at butikker som ofte er å finne i områder med mange møbel- og interiørbutikker (såkalte «woonboulevards») tradisjonelt holder åpent på kristne helligdager.

Figur 41 Preferanse vedrørende åpning på (kristne) hellig- og høytidsdager, oppdelt etter bransje (N=497)

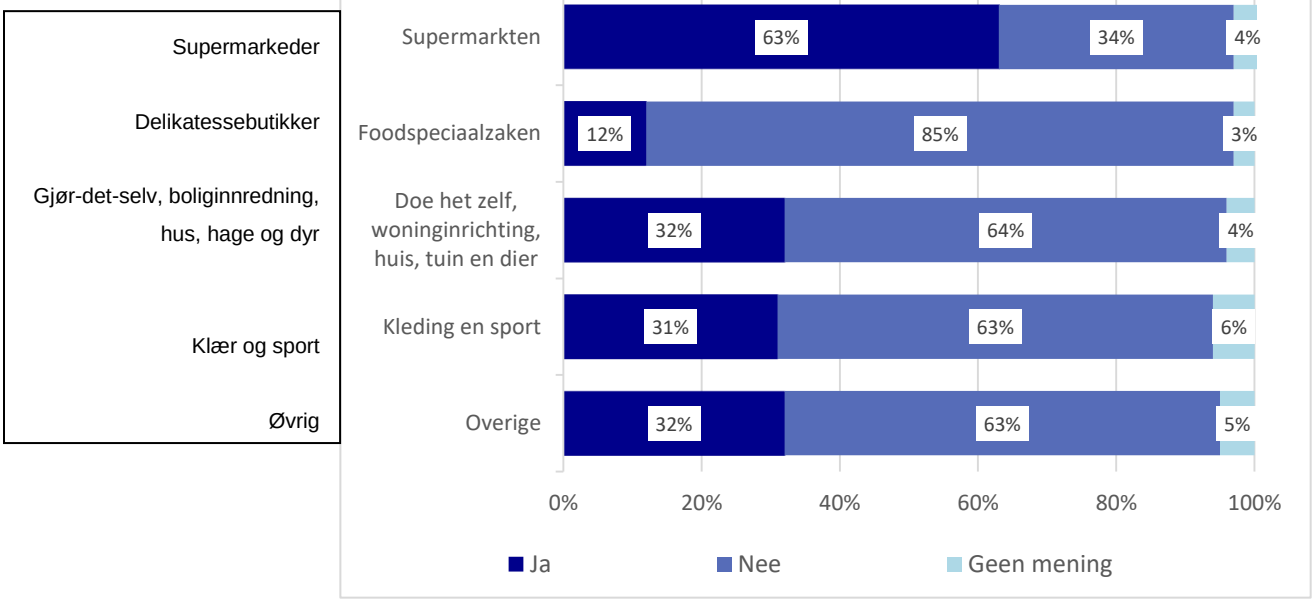

Forskjellene er også store mellom gruppene oppdelt etter bedriftsstørrelse. Større butikker ønsker å holde oftere åpent på (kristne) hellig- og høytidsdager Av respondentene med en butikk med mellom 26 og 100 arbeidstakere ønsker 56 % å holde åpent på disse dagene, og av respondentene med mer enn 100 arbeidstakere ønsker 82 % å holde åpent på disse dagene. Av respondentene med færre enn 25 arbeidstakere ønsker 19 til 27 % å holde åpent på (kristne) hellig- og høytidsdager.

Figur 42 Preferanse vedrørende åpning på (kristne) hellig- og høytidsdager, oppdelt etter bedriftsstørrelse (N=497)

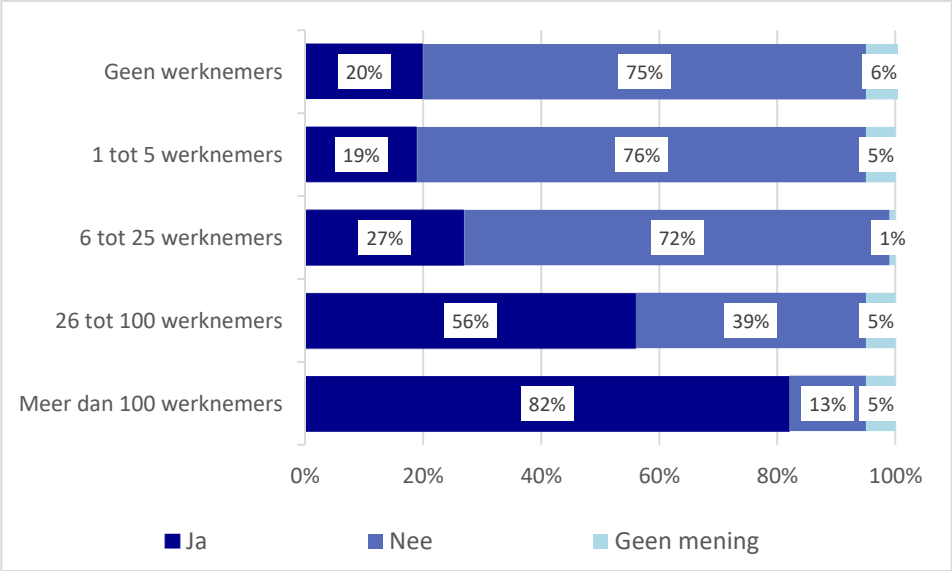

Utfordringer

Respondentene ble spurt om det var noen utfordringer knyttet til søndagsåpning. Ved dette spørsmålet var det flere svarmuligheter.

Av respondentene opplever 30 % ingen utfordringer.
Når butikkeiere opplever utfordringer, gjelder dette kostnadene (44 %), personalsituasjonen (32 %), egen søndagshvile (29 %) og sosiale aktiviteter på søndager (28 %). De øvrige ulempene nevnes av færre enn 12 % av respondentene.

12 % av respondentene nevner i svarkategorien «Annet» andre utfordringer, nemlig (fra mest nevnt til minst nevnt):

- kommunens valg (nedfelt i de kommunale vedtektene), slik som antall søndager det er tillatt å holde åpent eller de tillatte åpningstidene;
- søndagstillegget;
- manglende entydighet angående søndagsåpning, slik at det er uklart for forbrukere når butikkene holder åpent på søndager.

Figur 43 Opplevde utfordringer ved søndagsåpning (N=240)

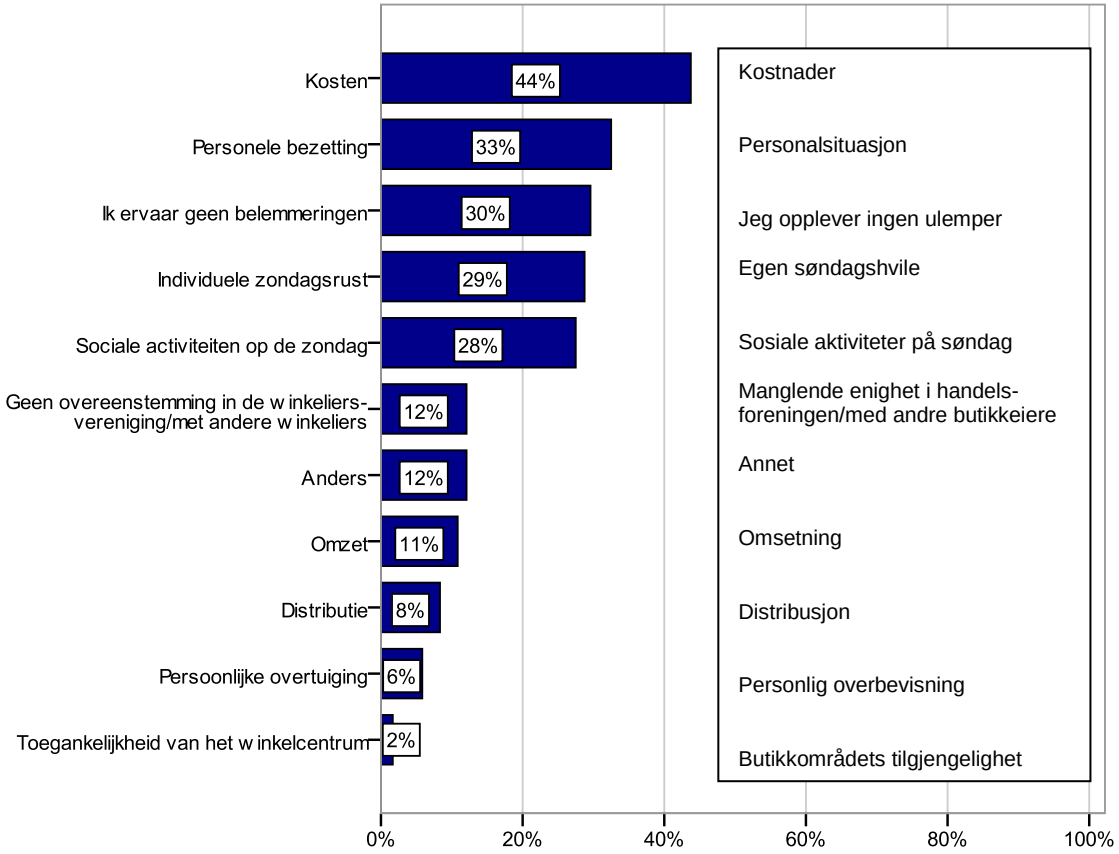

5.7 Konsekvensene av søndagsåpning for omsetningen

Konsekvenser for butikkeiere som ikke holder åpent på søndager

Avhengig av hvorvidt respondentene holder åpent på søndager eller ikke, ble de bedt om å anslå konsekvensene for omsetningen. Av respondentene som ikke holder åpent på søndager oppgir 43 % at dette ikke har konsekvenser for omsetningen og 32 % oppgir at omsetningen har gått ned. Av alle respondentene oppgir 13 % at omsetningen har gått ned med mindre enn 5 %, 10 % oppgir at omsetningen har gått ned med mellom 5 % og 10 % og 9 % at omsetningen har gått ned med mer enn 10 %.

Figur 44 Konsekvensene for den samlede ukesomsetningen (ikke åpent på søndager) (N=250)

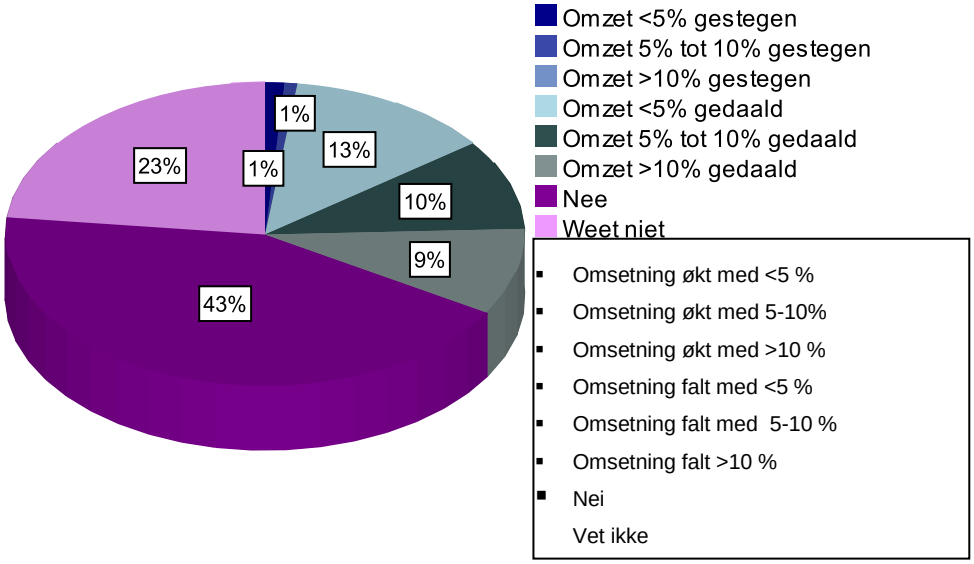

Respondentene som oppgav at det er snakk om en omsetningsnedgang ble bedt om å gi forklaringer for dette. Ved dette spørsmålet var det flere svarmuligheter. Forklaringene som ble nevnt oftest er det faktum at tilsvarende butikker i nærheten holder åpent på søndager (57 %) og at butikker med et delvis sammenfallende tilbud er åpne på søndager (46 %). Netthandel nevnes som en forklaring av 19 % av respondentene.

Andre forklaringer, nevnt av 23 % av respondentene, er:

- søndagsåpne supermarkeder;
- forbrukere reiser til andre byer for å handle på søndager.

Figur 45 Forklaring for nedgangen av den samlede ukesomsetningen (ikke åpent på søndager) (N=79)

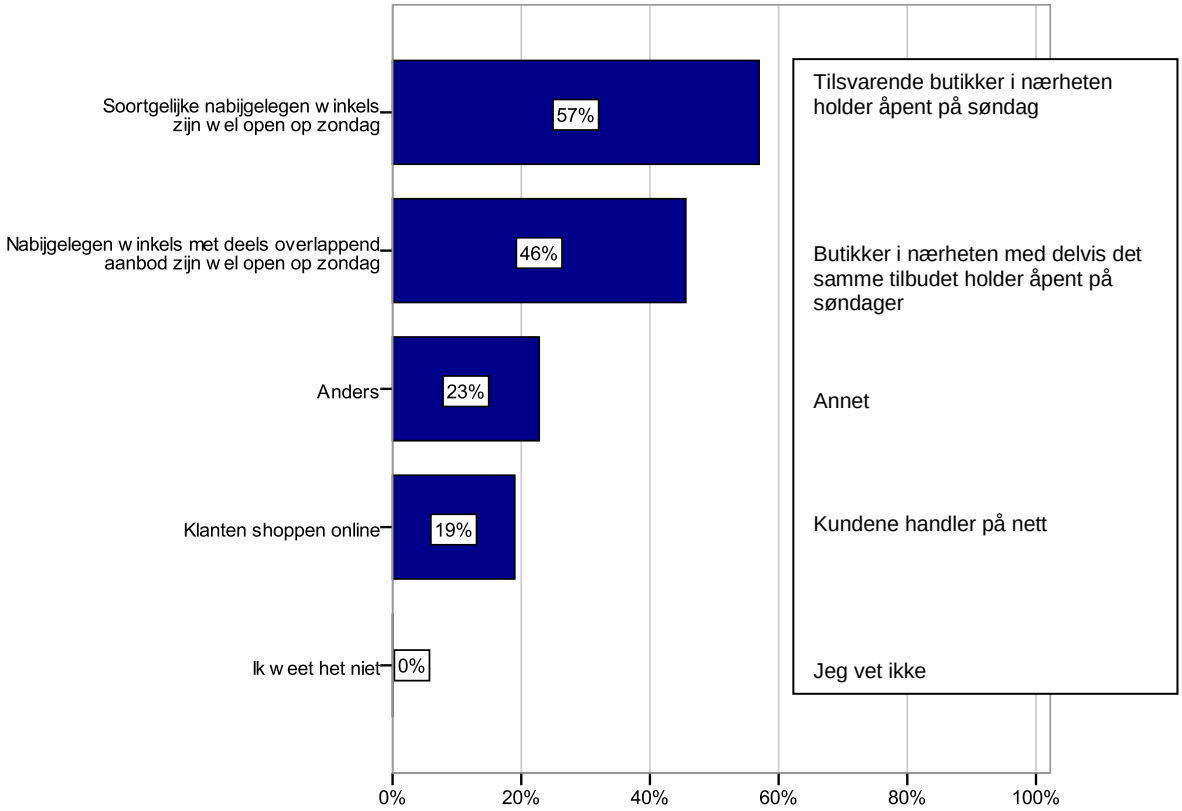

Konsekvenser for butikkeiere som holder åpent på søndager
Av respondentene som holder åpent på søndager oppgir 59 % at omsetningen har økt, 28 % sier at omsetningen ikke påvirkes og 10 % vet ikke.
En meget liten gruppe (4 %) oppgir at omsetningen har gått ned. De oppgir at forbrukere bruker mindre penger på de andre dagene, eller at omsetningen fordeles jevnere over hele uken, slik at ekstrakostnadene ikke kompenseres av omsetningen. En nedgang har ifølge respondentene også å gjøre med andre faktorer. Den økonomiske krisen og sesongvariasjoner nevnes av respondentene.

Figur 46 Konsekvensene for den samlede ukesomsetningen (åpent på søndager) (N=240)

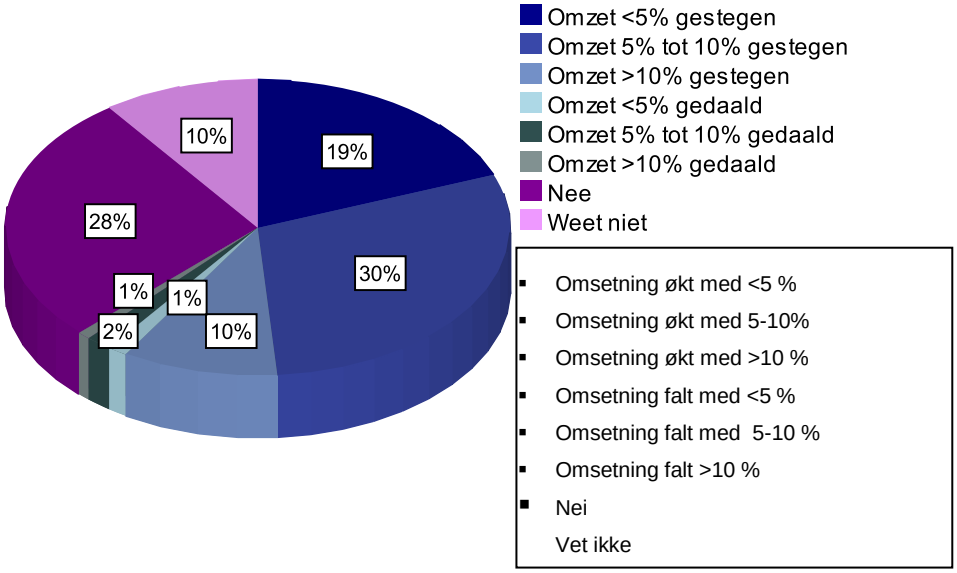

Respondentene som oppgav at det er snakk om en omsetningsøkning ble bedt om å gi forklaringer for dette. Ved dette spørsmålet var det flere svarmuligheter.
Omsetningsøkningen har ifølge et flertall (79 %) av respondentene å gjøre med en ekstra åpningsdag i uken. 19 % oppgir at økningen kan ha å gjøre med det faktum at butikker med et (delvis) sammenfallende tilbud holder stengt på søndager. I svarkategorien «Annet» nevnes omsetning på bekostning av serveringssteder og ekstra kjøpsmuligheter for forbrukeren.

Figur 47 Forklaring for økningen av den samlede ukesomsetningen (ikke åpent på søndager) (N=141)

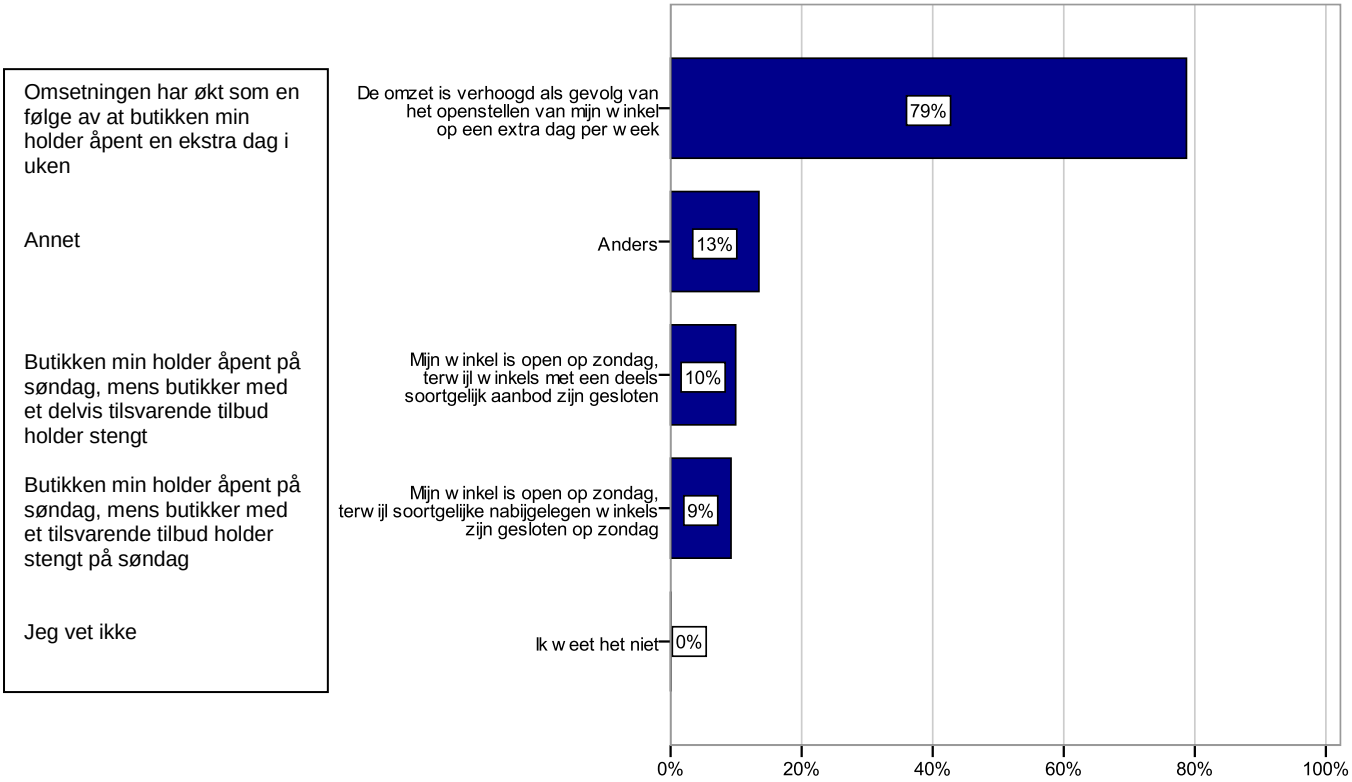

5.8 Personale og søndagstillegg

Respondenter som har oppgitt at butikken deres holder åpent på søndager ble bedt om å oppgi hvorvidt de har hatt å gjøre med mangel på personale, innvendinger fra ansatte mot å jobbe på søndager og/eller problemer med å rekruttere nye medarbeidere til søndagsjobbing. Flertallet (66 % til 82 %) av respondentene har ikke opplevd noen av ovenstående utfordringer.

Figur 48 Utfordringer i forbindelse med personale og arbeidstid som følge av søndagsåpning (N=225)

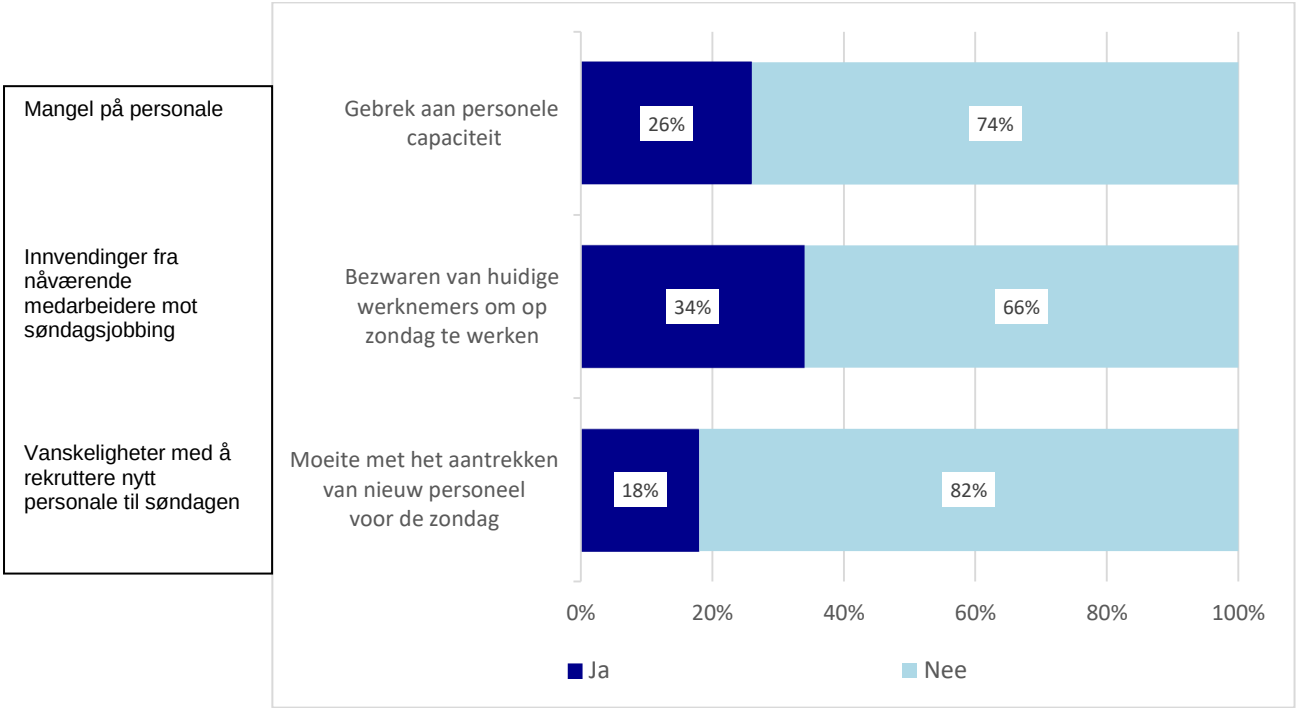

Respondenter har blitt spurt om situasjonen i forbindelse med personale og arbeidstid som følge av søndagsåpning. Ved dette spørsmålet var det flere svarmuligheter.
Som en følge av søndagsåpningen har 40 % ansatt ekstra personale og 31 % har økt arbeidstiden for eksisterende personale. Hos 18 % er det ikke snakk om stillingsutvidelse, men om flytting av timer fra andre dager til søndager. 5 % oppgir at det ikke er snakk om en utvidelse av antall timer, fordi de ikke har økt åpningstiden.

Andre forhold som er nevnt (15 %) gjelder først og fremst en utvidelse av egen arbeidstid som næringsdrivende på søndager. En del respondenter oppgir at de velger å utvide arbeidstiden i særskilte perioder via ekstra personale eller med dagens mannskap.

Figur 49 Situasjonen i forbindelse med personale og arbeidstid som følge av søndagsåpning (N=238)

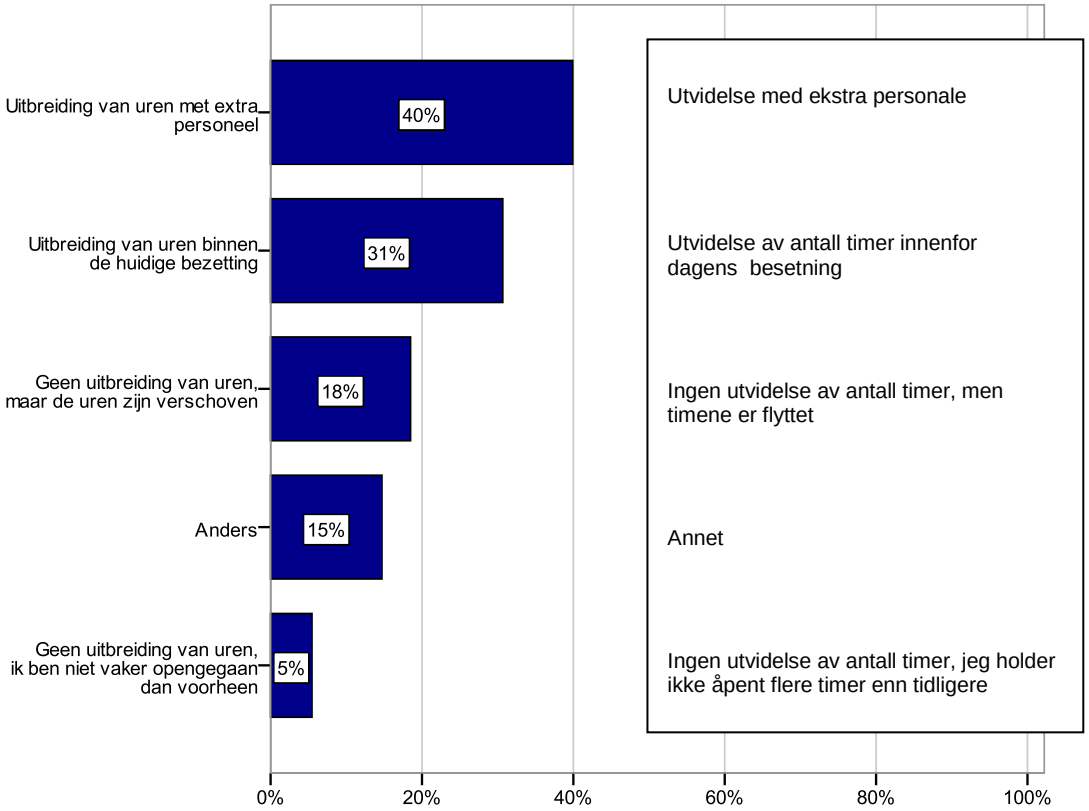

76 % av respondentene oppgir at arbeidstakere mottar et søndagstillegg hvis de jobber på søndager. I to av tre tilfeller utgjør søndagstillegget mellom 76 % og 100 % (64 %), og 19 % av respondentene mottar et tillegg på 50 %. 12 % av respondentene oppgir at tillegget utgjør mer enn 100 %. For bedrifter som omfattes av en tariffavtale, ligger tillegget som regel på mellom 50 % og 100 %. Unntakene er detaljister som ikke omfattes av en tariffavtale, eller selvstendig næringsdrivende som utelukkende jobber med familiemedlemmer.

Figur 50 Søndagstillegg (N=238)

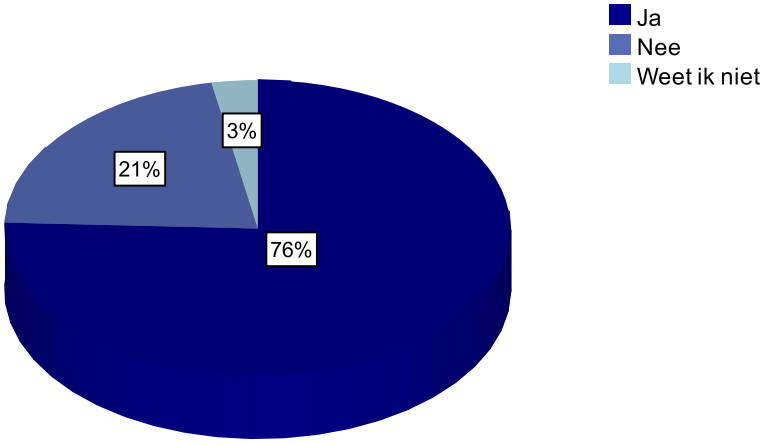

Figur 51 Størrelsen på søndagstillegget (N=180)

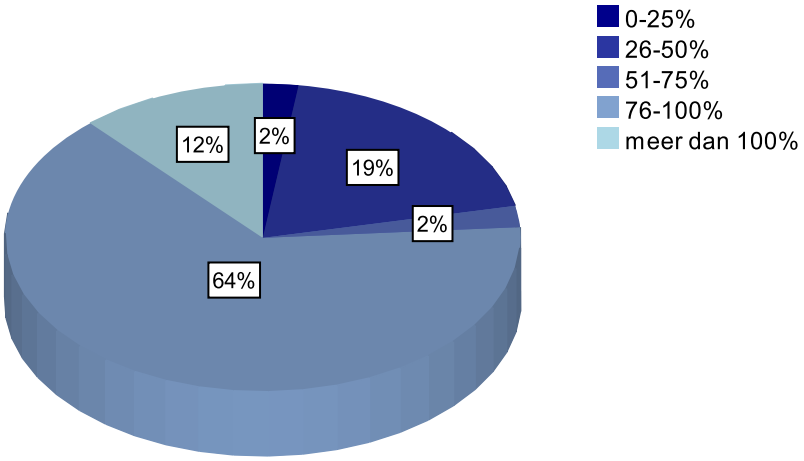

Kapittel 6
Spørreundersøkelse blant arbeidstakere

6.1 Bakgrunnsinformasjon

Det er gjennomført en spørreundersøkelse i detaljhandelsbransjen i samarbeid med [fagforeningene] CNV, FNV, De Unie og flere bransjeorganisasjoner. I alt har 1 593 respondenter fylt ut spørreskjemaet. Figurene nedenfor gir et bilde av respondentenes bakgrunn. Respondentene fikk forelagt spørsmål om følgende punkter: bransje, ansettelsesforhold, bedriftsstørrelse, særtrekk ved kommunen de jobber i, alder, kjønn og stillingsstørrelse. Spørreskjemaet inngår som vedlegg 3.

Bransje

Respondentene ble spurt i hvilken bransje de jobber.

Flertallet (60 %) av respondentene jobber i dagligvarebutikker/supermarkeder[25], etterfulgt av bransjene personlig pleie (11 |%) og klær og sport (9 %). I de øvrige bransjene lå andelen respondenter under 5 %.

Figur 52 Bransje (N=1 593)

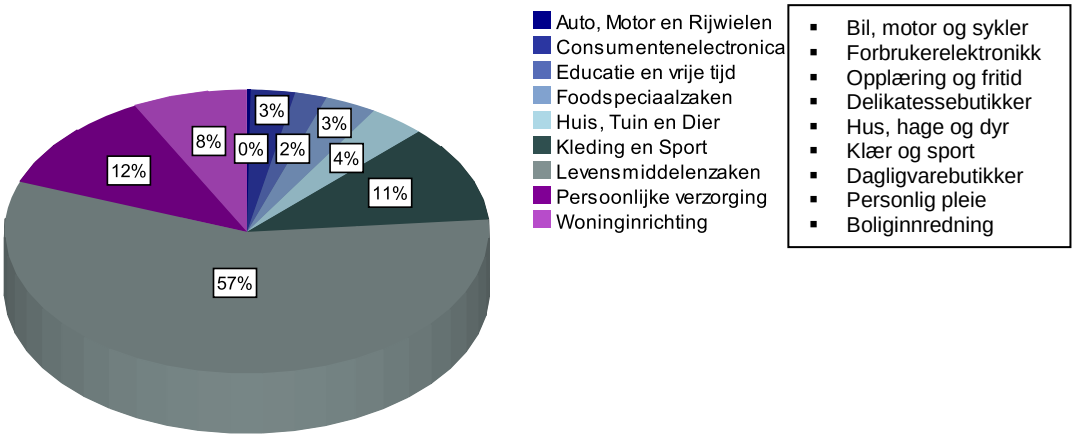

Ansettelsesforhold

Et stort flertall (93 %) av respondentene har en fast ansettelse, 6 % av respondentene har en midlertidig ansettelse og 1 % av respondentene jobber gjennom vikarbyråer eller som

[25] I spørreskjemaet håndterte vi begrepet dagligvarebutikk.

tilkallingsvikar. Dermed gir undersøkelsen ikke noe representativt bilde av arbeidsmarkedet. Funnene gir imidlertid ikke anledning til å konkludere at det å ha en fast ansettelse påvirker opplevelsen og oppfatningen av å jobbe på søndager. Av resultatene går det frem at faktoren alder spiller en viktigere rolle i så måte. Om mulig er resultatene delt opp etter alderskategorier for å vise forskjellene.

Figur 53 Ansettelsesforhold (N=1 593)

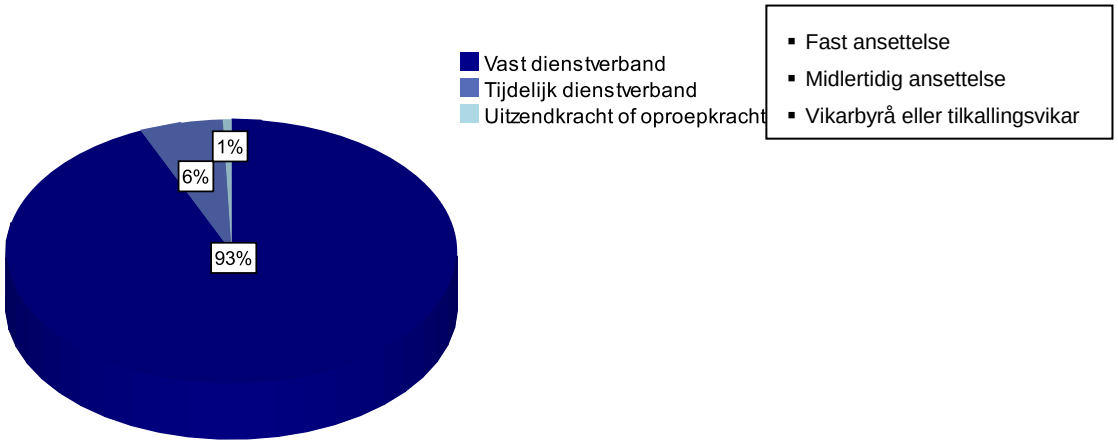

Bedriftsstørrelse

Halvparten av respondentene (50 %) jobber i bedrifter med mer enn 250 arbeidstakere. Litt over en fjerdedel (27 %) av respondentene jobber i en bedrift med mellom 51 og 250 arbeidstakere, etterfulgt av arbeidstakere som jobber hos arbeidsgivere med mellom 11 og 50 arbeidstakere (15 %) og til slutt jobber 8 % hos arbeidsgivere med færre enn 10 arbeidstakere.

Figur 54 Bedriftsstørrelse (N=1 593)

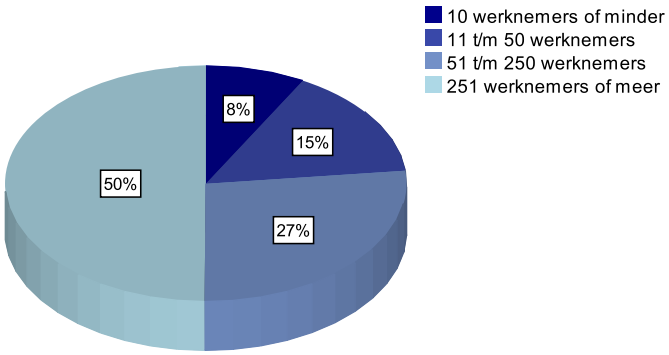

Kommune og kommunestørrelse

Respondentene ble spurt i hvilken kommune de jobber. Henholdsvis 5 % og 4 % av respondentene jobber i Rotterdam og Amsterdam. Kommuner som er nevnt av mer enn 2 % av respondentene er kommuner med mer enn 100 000 innbyggere, slik som Haag, Nijmegen og Groningen.

Figur 55 Kommune (N=1 593)

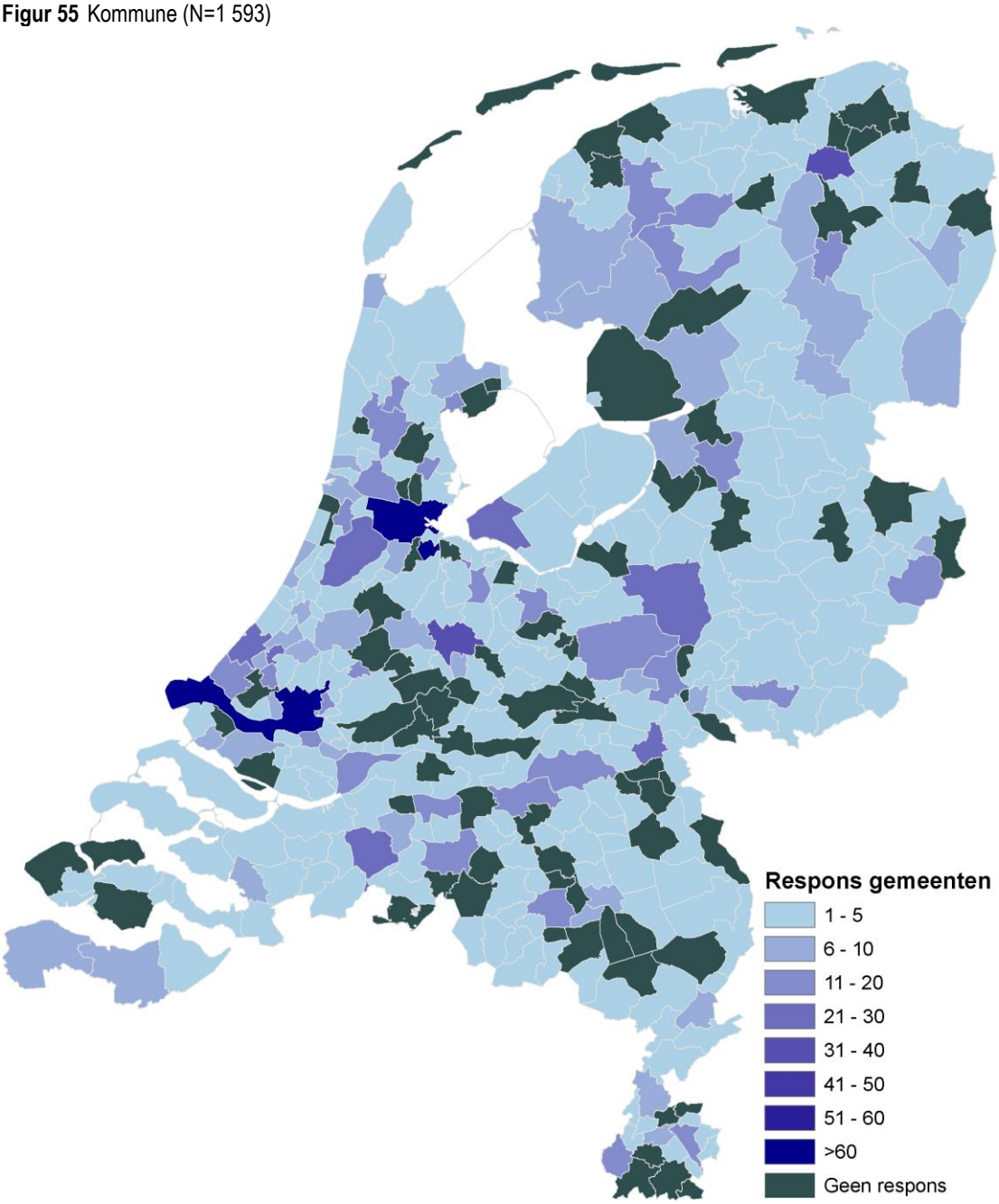

Fire av ti respondenter oppgir at de jobber i en kommune med mer enn 100 000 innbyggere. Nesten en tredjedel jobber i en kommune med mellom 20 000 og 50 000 innbygger, etterfulgt av kommuner med 50 000 til 100 000 innbyggere (23 %) og færre enn 20 000 innbyggere (6 %).

Figur 56 Kommunestørrelse (N=1 593)

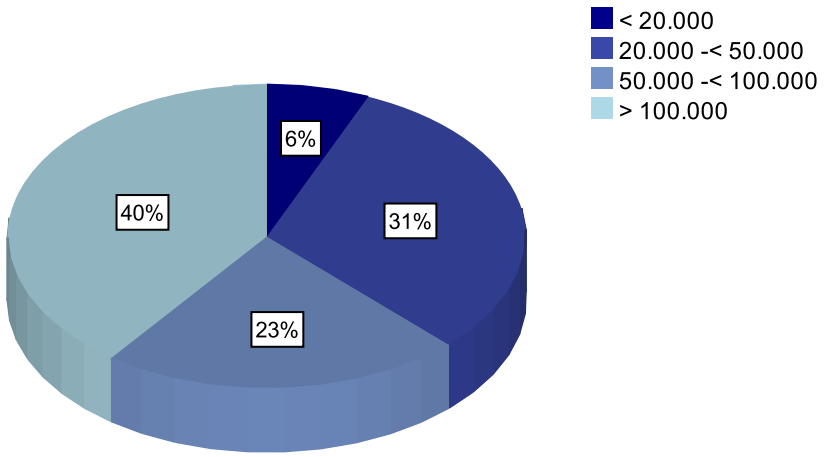

Den største andelen respondentene jobber i fylket Zuid-Holland (21 %), 17 % av respondentene jobber i Noord-Holland, etterfulgt av Gelderland og Noord-Brabant (begge 12 %).

Figur 57 Fylke (N=1.593)

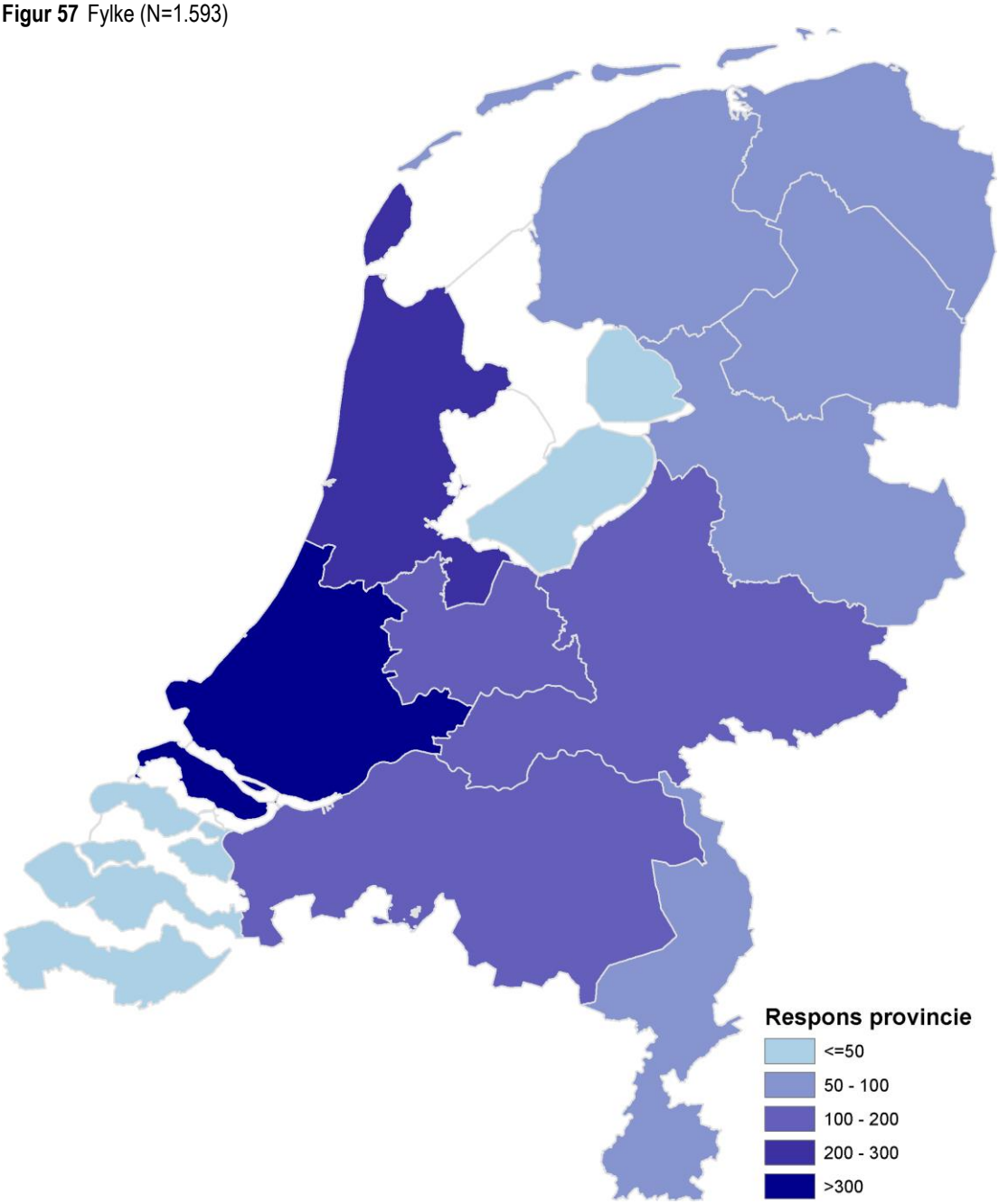

Kommunens urbaniseringsgrad

Mer enn halvparten av respondentene jobber i en sterkt (37 %) eller meget sterkt (23 %) urbanisert kommune. De øvrige respondentene jobber i en middels urbanisert kommune (18 %), i en lavurbanisert kommune (16 %) og i en ikke urbanisert kommune (6 %).

Figur 58 Kommunens urbaniseringsgrad (N=1 593)

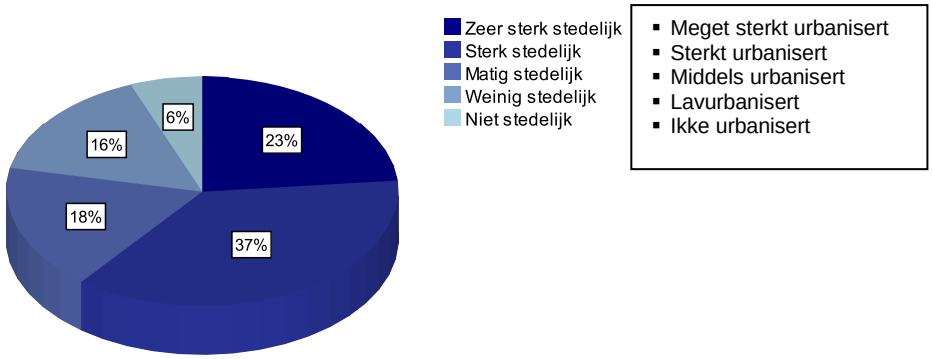

Alder

Flertallet (81 %) av respondentene er eldre enn 35 år, hvorav 40 % er mellom 36 og 50 år og 41 % eldre enn 50 år. 19 % er yngre enn 35 år, hvorav 16 % er mellom 24 og 35 år og 3 % yngre enn 24 år, Yngre arbeidstakere er dessverre underrepresentert i undersøkelsen. Den samlede responsen er 1 593 arbeidstakere. Det betyr at 303 respondenter er yngre enn 35 år. På grunnlag av dette antallet kan vi likevel gi pålitelige uttalelser om alderskategorien under 35 år i sin helhet. På grunn av den lave responsen fra arbeidstakere under 24 år gjennomførte vi et gruppeintervju med unge arbeidstakere fra matvarebransjen for å kontrollere funnene. Funnene for kategorien under 24 år kan kun betegnes som en pekepinn.

Figur 59 Alder (N=1 593)

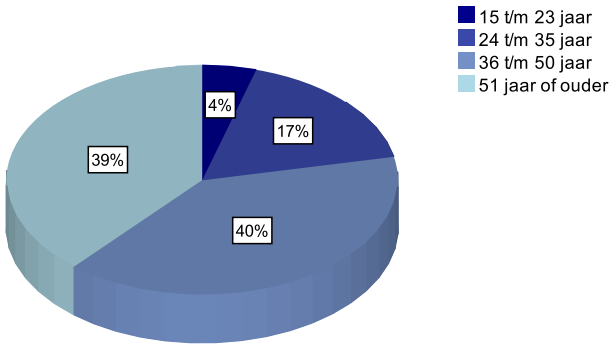

Kjønn
Flertallet (61%) av respondentene er kvinner.

Figur 60 Kjønn (N=1 593)

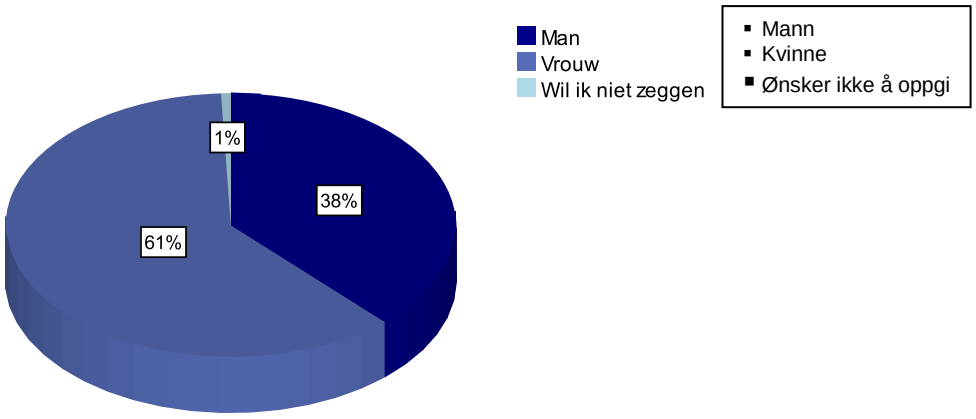

Stillingsstørrelse
Nesten halvparten av respondentene (47 %) jobber mer enn 32 timer, 23 % jobber mellom 25 og 32 timer og 26 % jobber mellom 13 og 24 timer. Et fåtall respondenter jobber mindre enn 12 timer (4 %).[26]

Figur 61 Stillingsstørrelse (N=1 593)

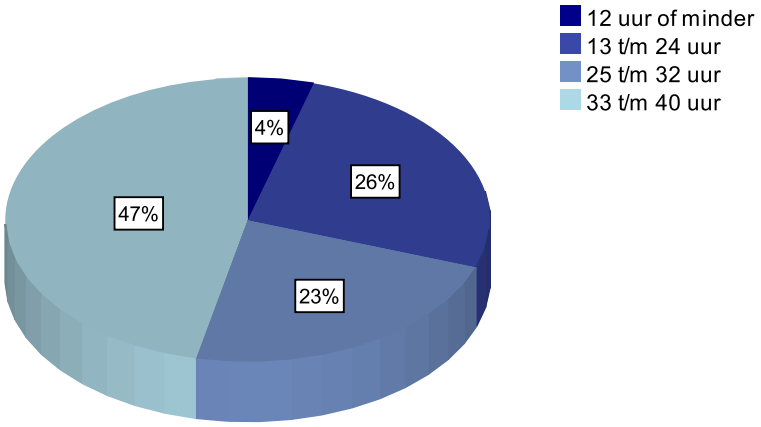

[26] Dette er representativt for medlemsmassen i CNV, FNV og De Unie.

6.2 Søndagsarbeid

Selv om mer enn halvparten (58 %) av respondentene jobber i en butikk som holder åpent alle søndager i året, jobber flertallet (53 %) **ikke** på søndager. Av de øvrige respondentene jobber de de fleste (23 %) fra 1 til 10 søndager per år, etterfulgt av respondentene som jobber fra 11 til 20 søndager per år (13 %). 7 % av respondentene jobber fra 21 til 40 søndager per år og 2 % jobber mer enn 40 søndager per år. Til slutt oppgav 1 % at de jobber hver søndag gjennom hele året. De intervjuede understreket at dette ikke er tillatt i henhold til loven, med mindre noe annet er avtalt i tariffavtalen. I arbeidstidsloven står det at arbeidstakere har rett til tretten frie søndager i året.

Figur 62 Søndagsåpning (N=1 593)

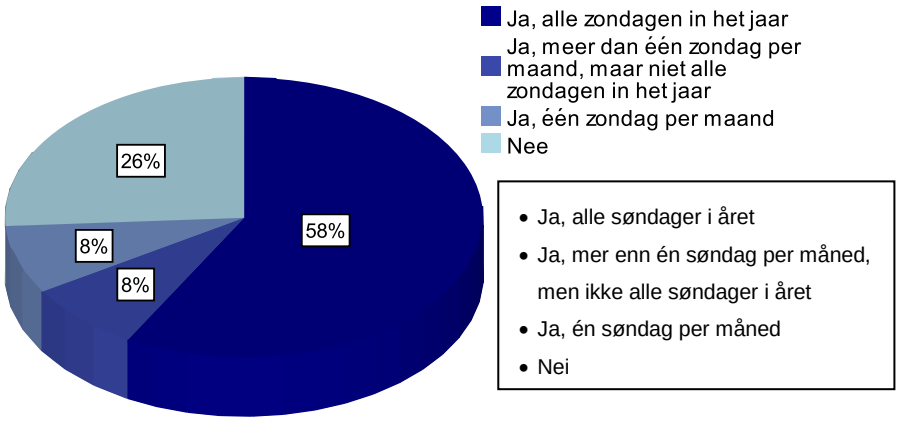

Figur 63 Antall søndager i året det faktisk jobbes (N=1 593)

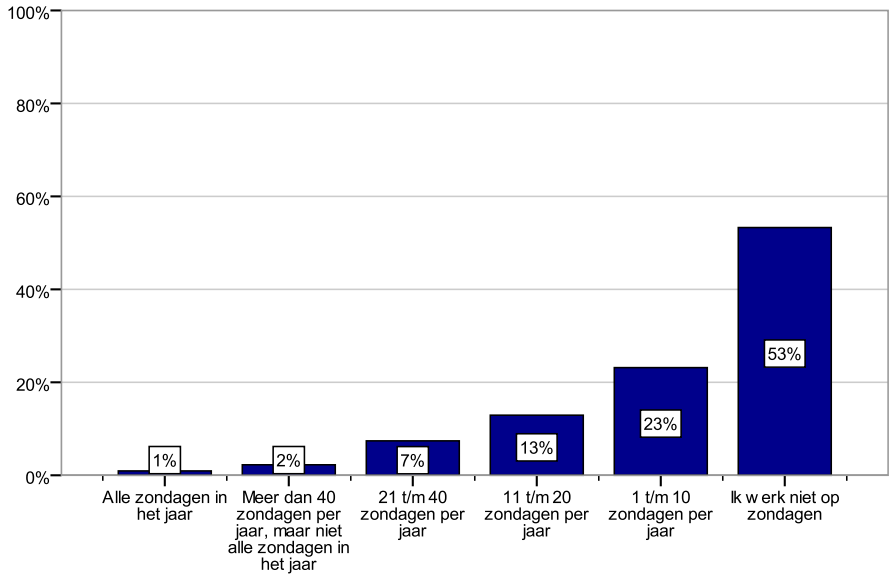

Oppdelt etter alder viser det seg at jo eldre arbeidstakerne er, jo sjeldnere de jobber på søndager: 53 % av arbeidstakerne mellom 36 og 50 år og 61 % av arbeidstakerne fra 51 år og eldre jobber ikke på søndager.

Figur 64 Jobber på søndager (N=71; N=275; N=632; N=615)

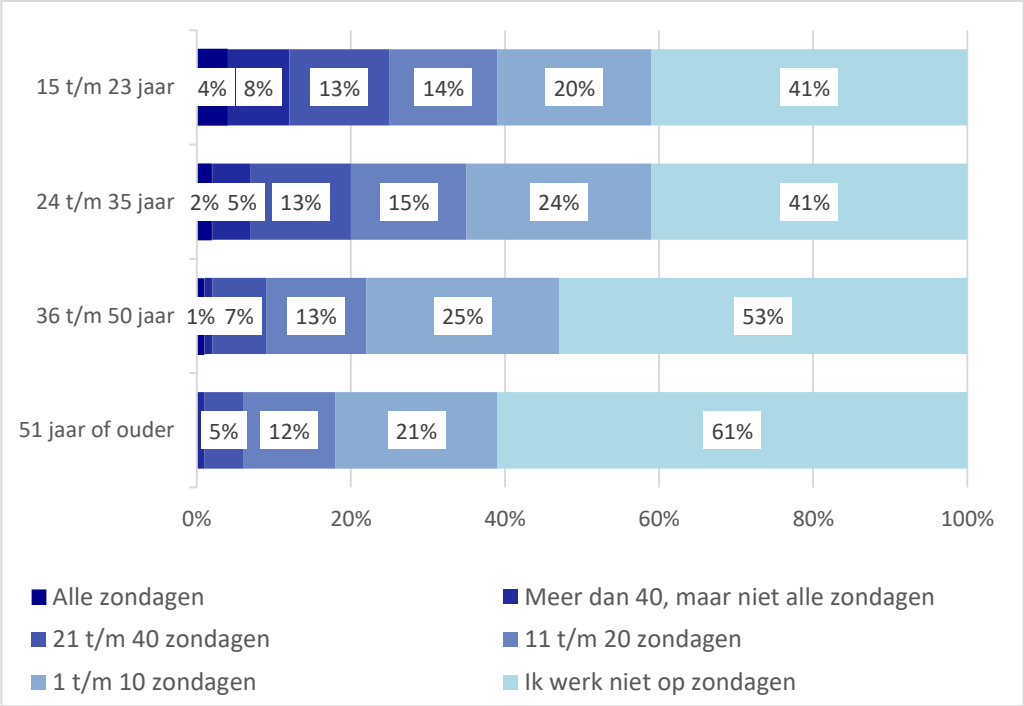

Blant respondentene som ikke jobber på søndager oppgir 53 % at de har muligheten til å jobbe på søndager.

Figur 65 Mulighet til å jobbe på søndager (N=849)

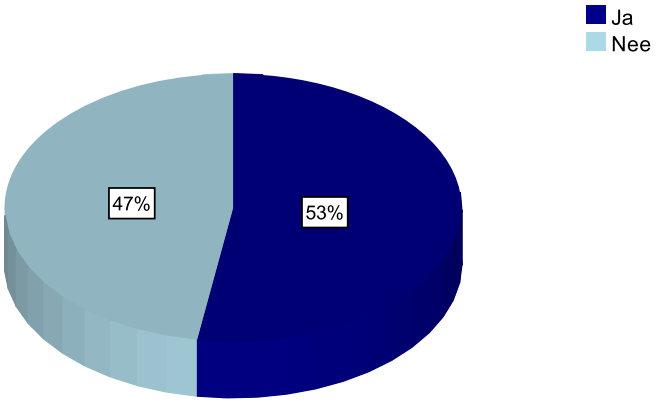

Cirka to av tre respondenter som jobber på søndager oppgir at de ikke synes det er greit å jobbe på søndager. De øvrige 35 % synes derimot at søndagsjobbing er greit. Søndagstillegget er en mulig forklaring for dette ifølge de intervjuede. De unge arbeidstakere som ble intervjuet oppgav at søndagstillegget gjør jobbing på søndager attraktivt. Respondentene som ikke jobber på søndager synes heller ikke at det hadde vært greit å jobbe på søndager (90 %). 10 % oppgir derimot at de foretrekker å jobbe på søndager, til tross for at de ikke gjør det i praksis.

Figur 66 Preferanser når det gjelder søndagsjobbing (N=744; N=849)

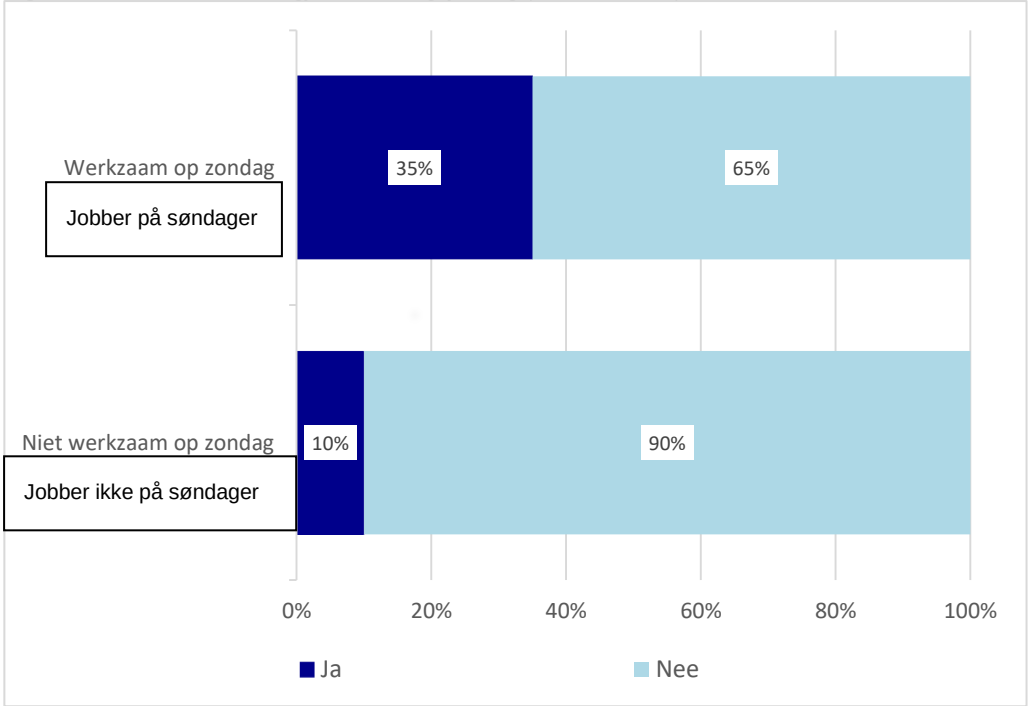

Oppdelt etter alder viser det seg at yngre arbeidstakere oftere oppgir at de synes det er greit å jobbe på søndager. Dette gjelder for 64 % av arbeidstakerne mellom 15 og 23 år. I de eldre aldersgruppene synker denne andelen. Andelen arbeidstakere mellom 36 og 50 år som synes det er greit å jobbe på søndager (28 %) ligger noe lavere enn i aldersgruppen 51 år og eldre (31 %). I snitt ligger andelen på 35 %.

Blant arbeidstakere som ikke jobber på søndager oppgir 38 % av arbeidstakerne under 23 år at de synes det hadde vært greit å jobbe på søndager. I snitt ligger andelen på 9%.

Under et gruppeintervju med unge arbeidstakere ser vi det samme bildet. En av arbeidstakerne sa til og med at kolleger ofte synes det er urettferdig at alle blir satt opp på søndager, fordi de selv gjerne vil jobbe på søndager. Dette skyldes først og fremst søndagstillegget.

Figur 67 Preferanser når det gjelder søndagsjobbing (jobber på søndager) (N=744; N=849) N=42; N=163; N=300; N=239; jobber ikke på søndager: N=29; N=112; N=332; N=376)

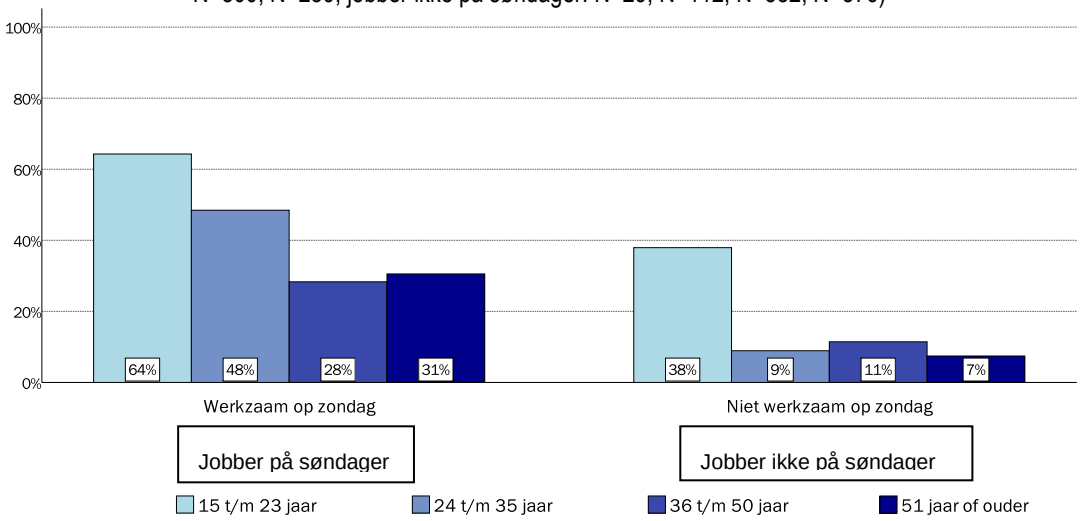

6.3 Grunner til å jobbe eller ikke jobbe på søndager

Arbeidsrelaterte grunner til å ikke jobbe eller ikke kunne jobbe på søndager
Respondentene oppgir flere arbeidsrelaterte grunner til å ikke jobbe eller ikke kunne jobbe på søndager. Ifølge 36 % av respondentene foretrekker arbeidsgiveren billigere personale på grunn av søndagstillegget, mens 36 % ikke oppgir noen arbeidsrelaterte grunner til at de ikke jobber på søndager. I tillegg har 29 % allerede faste arbeidsdager på de andre ukedagene. Til slutt oppgir 6 % at det er ansatt ekstra personale spesifikt for søndagene.
Av et intervju med medarbeidere i et supermarked går det frem at tilgjengelighet vurderes spesifikt ved ansettelse av nytt personale. Ved søndagsåpning er man ute etter personale som kan jobbe på søndager. Skoleelever og studenter velger ofte bevisst for søndagsjobbing, fordi de ikke har andre forpliktelser den dagen og fordi de tjener mer på søndager på grunn av søndagstillegget.

Der hvor respondenter har krysset av for flere svaralternativer, gjelder det i de fleste tilfeller kombinasjonen «jeg har allerede faste arbeidsdager fra mandag t.o.m. lørdag» og «På grunn av søndagstillegget foretrekkes billigere personale» (64 %).

Ved svaralternativet «Annet» (12 %) nevnes det først og fremst personlige grunner. Disse grunnene beskrives senere i dette avsnittet.

Figur 68 Arbeidsrelaterte grunner til å ikke jobbe eller ikke kunne jobbe på søndag (N=1.560)

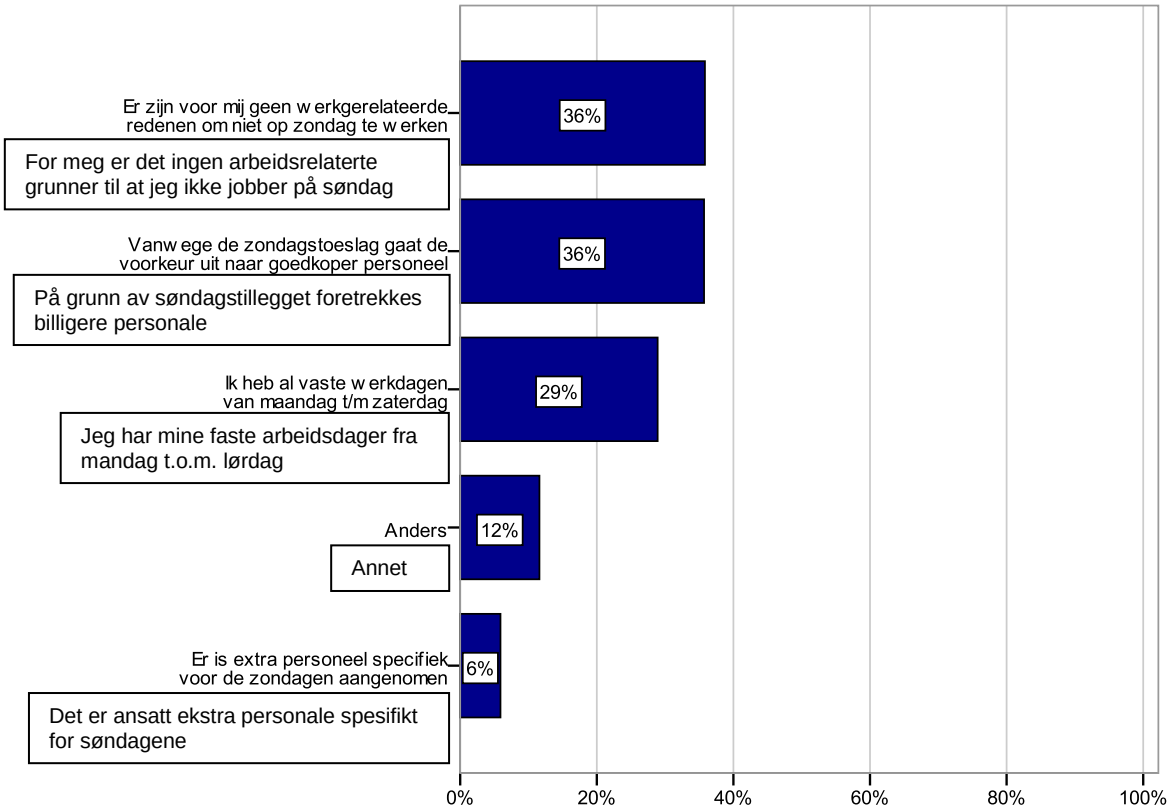

Oppdelt etter alder viser det seg at arbeidstakere eldre enn 23 år oftere har oppgitt at søndagstillegget gjør at yngre personale (mellom 15 og 23 år) foretrekkes (mellom 35 og 38 %). Blant arbeidstakere under 23 år oppgav 26 % denne grunnen.

Figur 69 Arbeidsrelaterte grunner til å ikke jobbe eller ikke kunne jobbe på søndag (N=69; N=269, N=620, N=602)

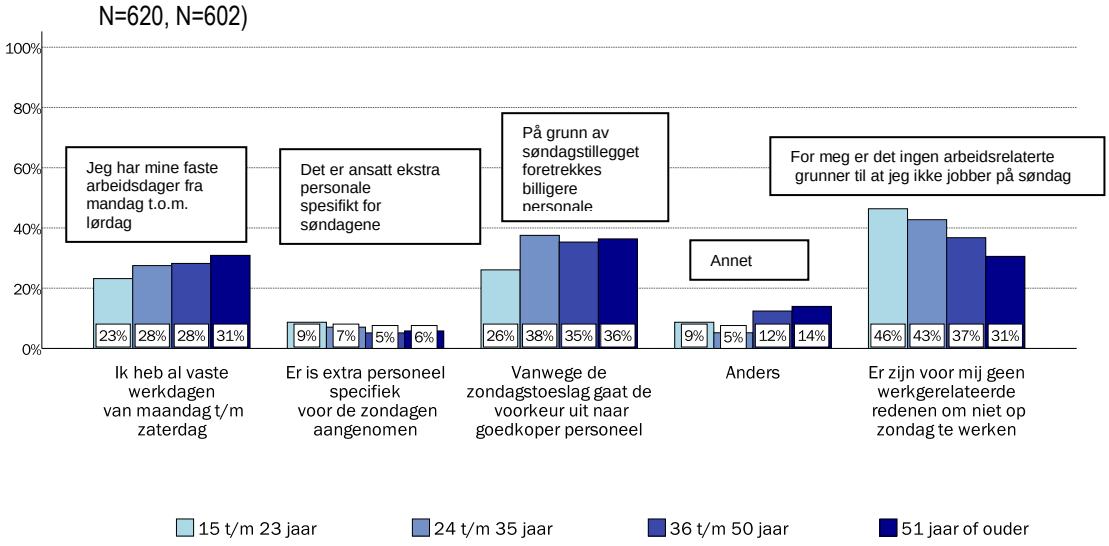

Personlige grunner til å ikke jobbe eller ikke kunne jobbe på søndager

Respondentene oppgir flere personlige grunner til å ikke jobbe eller ikke kunne jobbe på søndager. For 54 % spiller sosiale grunner en rolle, og cirka en tredjedel ser på søndagen som en hviledag. 27% av respondentene oppgav ingen særskilt personlig grunn til hvorfor de ikke jobber på søndager. For et mindretall på henholdsvis 12 %, 10 % og 9 % er personlige grunner til å ikke kunne eller ville jobbe på søndager religiøs overbevisning, andre faste forpliktelser på søndager og livssyn.

Til slutt oppgav 4 % andre grunner. De nevner for eksempel at de allerede jobber på lørdager, eller de nevner helgeaktiviteter som sport, hobby og private anliggender. Dessuten spiller hjemmesituasjonen ofte en rolle. De foretrekker å ha fri på søndager, fordi partneren deres også har fri, eller fordi de ønsker å tilbringe søndagen sammen med familien. Samtidig oppgav en del av respondentene at de nettopp ønsket å være fri på søndager fordi partneren deres allerede jobber på søndager. Noen respondenter ser på søndagen som en dag for samvær. Til slutt understreker en del av respondentene på nytt at søndagen må oppfattes som en hviledag.

Figur 70 Personlige grunner til å ikke kunne eller ville jobbe på søndag (N=1.560)

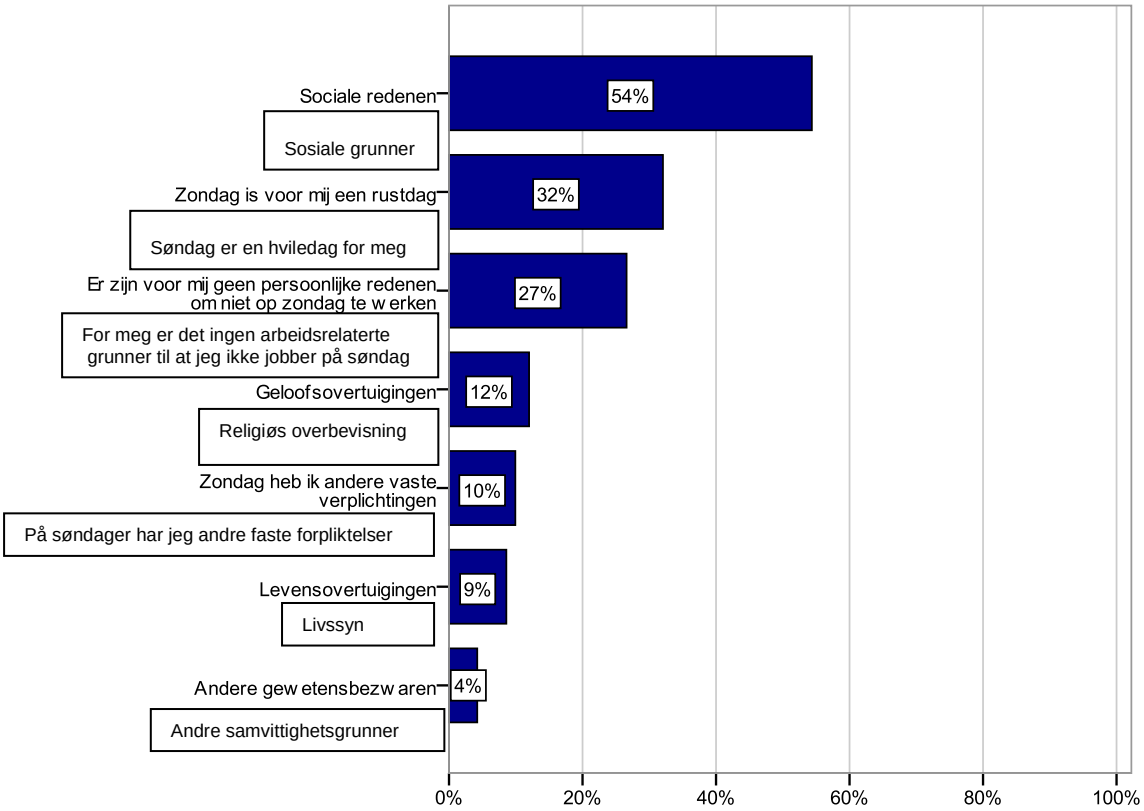

Ser vi på resultatene per aldersgruppe, viser det seg at arbeidstakere over 23 år oftere oppgir følgende grunner:

- Sosiale grunner.
- Søndagen oppfattes som en hviledag.

Av et gruppeintervju med unge arbeidstakere går det frem at det i liten grad skilles mellom lørdagen og søndagen. Man setter pris på å ha fri to dager etter hverandre. Det må ikke nødvendigvis være i helgen.

Arbeidstakere eldre enn 36 år oppgav oftere at religiøs overbevisning spiller en rolle (14 % av dem opp til 50 år og 13 % av dem over 51 år). Samtidig oppgav nesten halvparten av arbeidstakere under 23 år at de ikke har noen personlige grunner til å ikke jobbe på søndager (48 %). Blant arbeidstakere over 23 år oppgav fra 23 til 28 % det samme.

Figur 71 Personlige grunner til å ikke kunne eller ville jobbe på søndag (N=69; N=269, N=620, N=602)

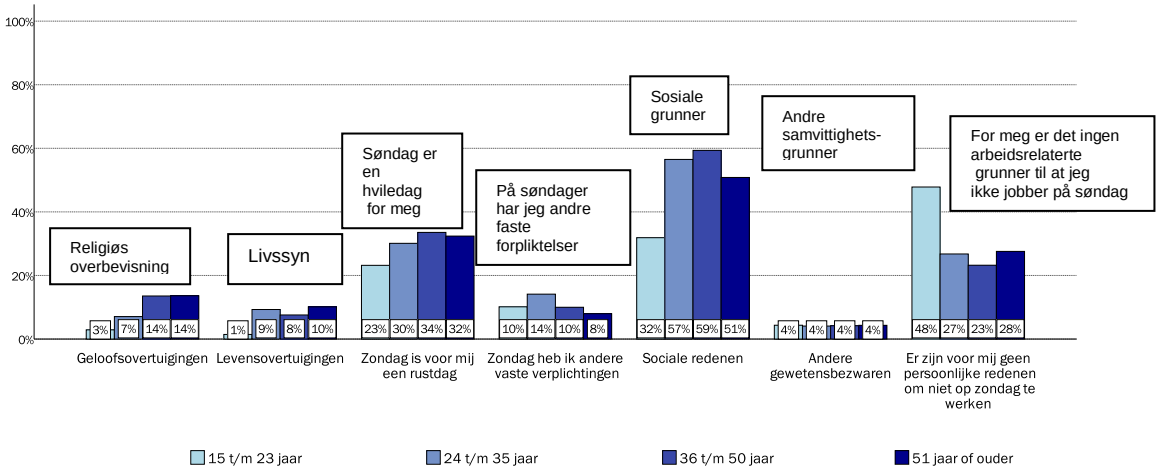

Grunner til å jobbe på søndager

For 21 % av respondentene er søndagstillegget den viktigste grunnen til å jobbe på søndager, og for 18 % av respondentene er forpliktelsen overfor arbeidsgiveren den viktigste grunnen. I tillegg nevner 10 % avtaler i arbeidskontrakten om jobbing på søndager, og 3 % velger selv å jobbe på søndager fordi de driver med andre ting på ukedagene. Avslutningsvis oppga 24 % ingen særskilt grunn til hvorfor de jobber på søndager.

Nesten en fjerdedel av respondentene har nevnt en annen grunn, nemlig:

- ha fri på lørdager;
- avlastning av andre kolleger og kollegialitet (sosial holdning overfor kolleger eller et ansvar for å finne løsninger i fellesskap);
- det er inngått avtaler, for eksempel at alle arbeidstakere må jobbe minst én søndag i måneden;
- den begrensede tilgjengeligheten av kolleger på søndager;
- konsekvenser som oppsigelse av kontrakten eller nedrykk/degradering;
- det inngår i stillingen (som leder);
- fordi det er morsomt å jobbe på søndager (av og til).

Figur 72 Grunner til å jobbe på søndager (N=717)

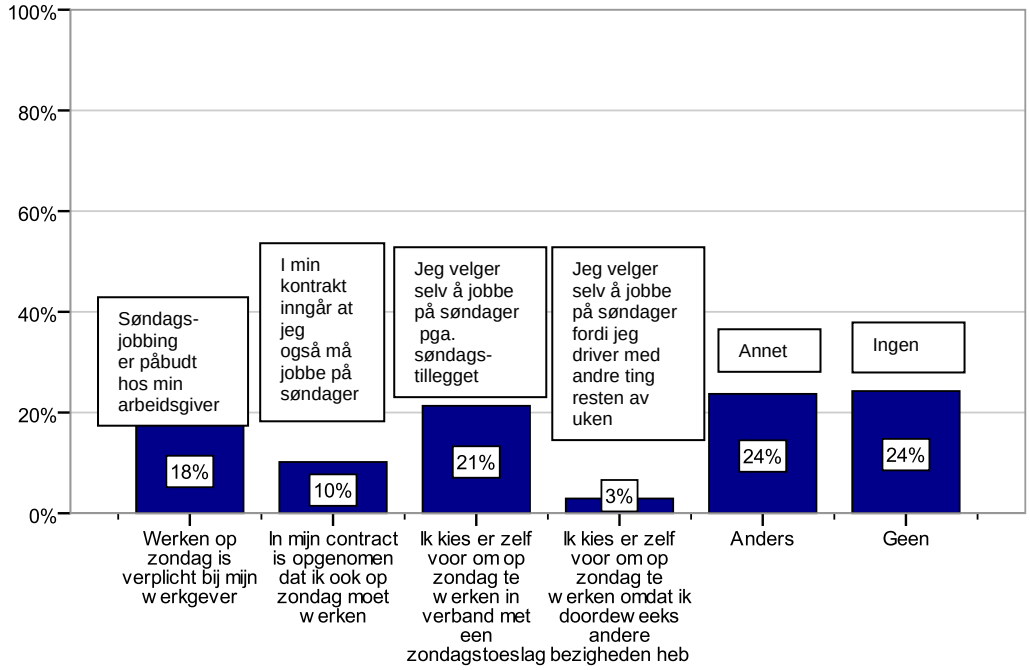

Disse funnene er også delt opp etter aldersgrupper. Av arbeidstakerne over 51 år nevner 14 % avtaler i arbeidskontrakten om søndagsarbeid. Denne andelen er lavere for yngre arbeidstakere. Blant arbeidstakere under 23 år er dette svaret ikke valgt. Arbeidstakere under 23 år og mellom 24 og 35 år velger oftere for søndagsjobbing på grunn av søndagstillegget (henholdsvis 59 % og 31 %, sammenlignet med 14 % til 16 %).

Dette bildet bekreftes av et gruppeintervju med unge arbeidstakere. De intervjuede mottar et tillegg på 100 %. Det ble også spurt hvorvidt de intervjuede ville være villige til å jobbe på søndager dersom det ikke var snakk om et søndagstillegg. En av de intervjuede oppgav at det ikke ville påvirke villigheten til å jobbe på søndager. De intervjuede velger i hovedsak for søndagsjobbing, fordi de da ikke har andre forpliktelser i form av skole eller studier.

Figur 73 Grunner til å jobbe på søndag (N=41; N=155; N=291; N=230)

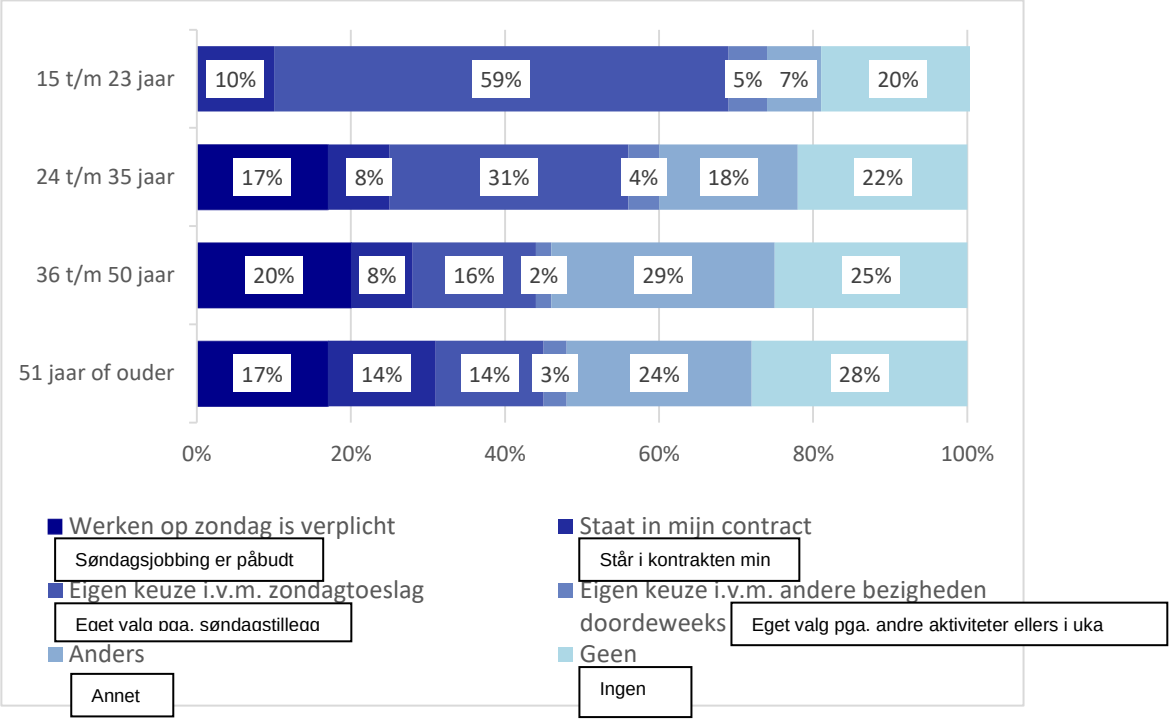

6.4 Ordninger og avtaler vedrørende søndagsjobbing

Respondentene ble spurt hvorvidt det i deres bransje er snakk om en kollektiv ordning vedrørende søndagsjobbing. Over halvparten (54 %) av respondentene har oppgitt at det er snakk om en kollektiv ordning når det gjelder jobbing på søndager, 34 % vet ikke og 12 % har svart at det ikke finnes noen kollektiv ordning. Disse resultatene har blitt sjekket gjennom et intervju med representanter for fagforeningene. De intervjuede har oppgitt at denne ordningen er for lite kjent blant medlemmene. Medlemmer som får å gjøre med dette kjenner som regel til ordningen, fordi de selv har søkt etter informasjon. Ifølge de intervjuede er en stor del av medlemmene såpass gamle at det er mindre attraktivt å la dem jobbe på søndager i forbindelse med søndagstillegget. Denne målgruppen vil i liten grad selv søke etter informasjon om den kollektive ordningen vedrørende søndagsjobbing.

Figur 74 Kollektiv ordning vedrørende søndagsjobbing (N=1 593)

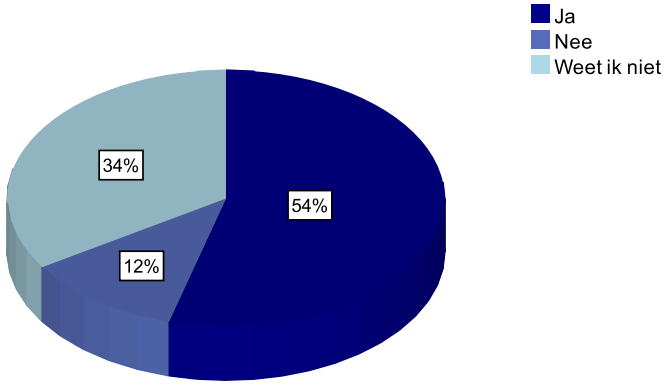

Ifølge et flertall (64 %) av respondentene inneholder *arbeidskontrakten* deres ingen avtaler om hvor mange søndager de må (kunne) jobbe, 18 % av respondentene har oppgitt at deres arbeidskontrakt inneholder slike avtaler.

Figur 75 Avtaler i arbeidskontrakten om antall søndager det må jobbes (N=1 593)

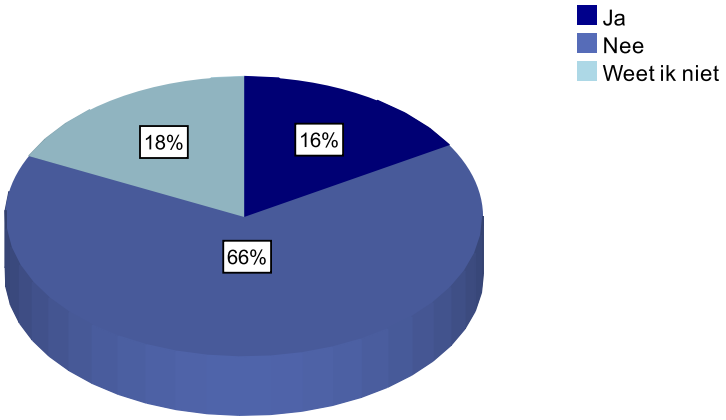

Dessuten oppgav 46 % at det i deres *arbeidskontrakt* ikke er nevnt at de har rett til tretten frie søndager i året, mens 40 % av respondentene ikke vet om dette. 14 % har oppgitt at retten til tretten frie søndager er nevnt i arbeidskontrakten deres. Av intervjuet gikk det frem at det i mange tilfeller ikke er mulig å forhandle om arbeidskontrakten. Dette gjelder særlig arbeidstakere med midlertidige kontrakter og tilkallingsvikarer. De er ofte i mindre grad kjent med innholdet i arbeidskontraktene sine. Dessuten viser intervjuene at arbeidstakere sjeldent er orientert om tariffavtalen som gjelder for bransjen de jobber i.

Figur 76 Rett til tretten frie søndager per år i arbeidskontrakten (N=1 593)

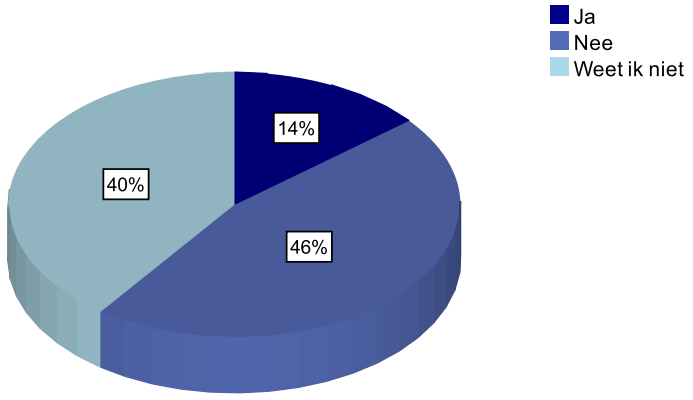

Nesten fire av ti respondenter (40 %) har drøftet med arbeidstakeren sin hvorvidt de skal jobbe på søndager eller ikke. For de øvrige 60 % har dette ikke blitt drøftet.

Figur 77 Drøfting med arbeidsgiver om søndagsjobbing (N=1 593)

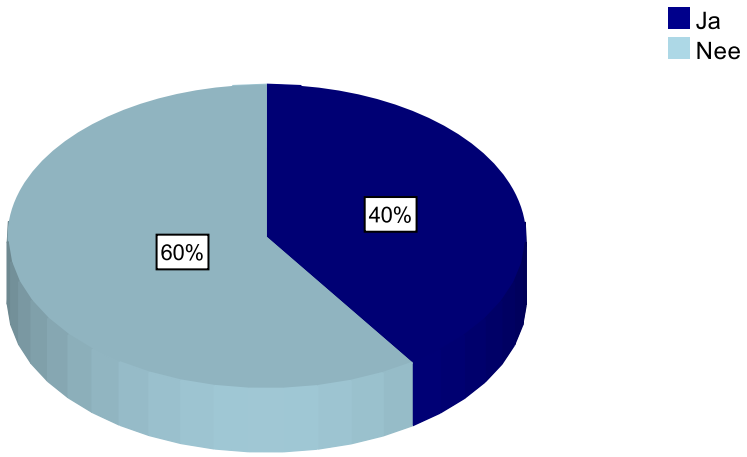

Oppdelt etter alder viser det seg at 61 % av arbeidstakerne under 23 år har drøftet med arbeidsgiveren sin hvorvidt de skal jobbe på søndager eller ikke. I de andre aldersgruppen gjelder dette for et mindretall av arbeidstakerne. I snitt ligger andelen på 40%.

Figur 78 Drøfting med arbeidsgiver om søndagsjobbing (N=71; N=275; N=632; N=615)

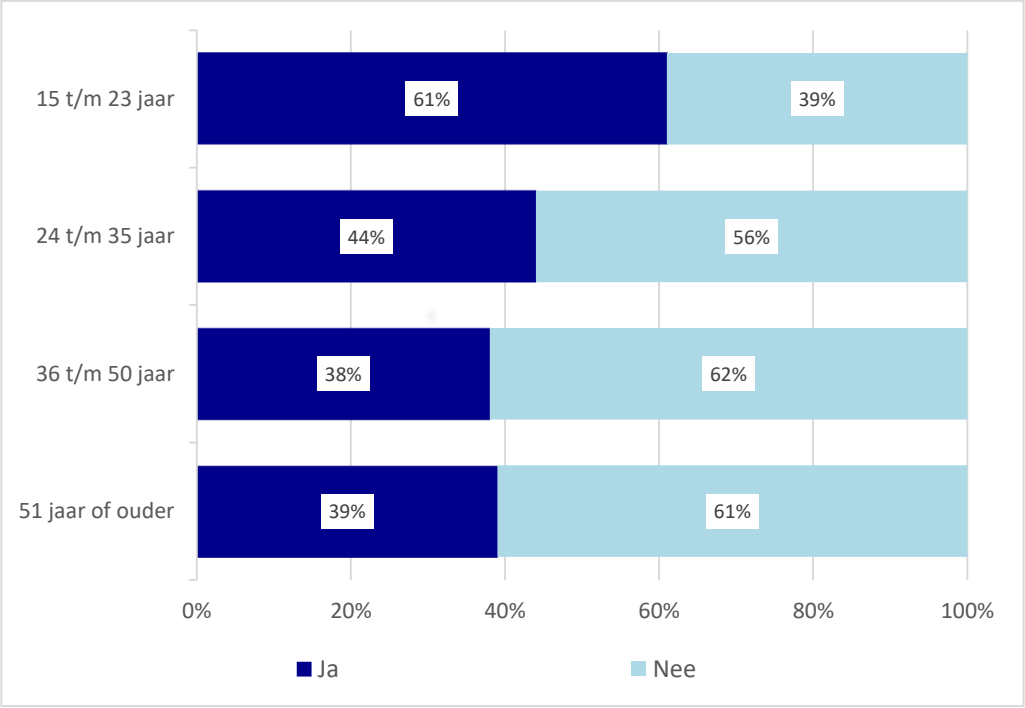

Av respondentene som har drøftet søndagsjobbing med arbeidsgiveren sin har flertallet (85 %) selv sagt ifra til arbeidsgiveren hvorvidt de ønsker eller kan jobbe på søndager. De øvrige 15% har ikke gjort dette.

Figur 79 Meddelt preferanse til arbeidsgiveren (N=644)

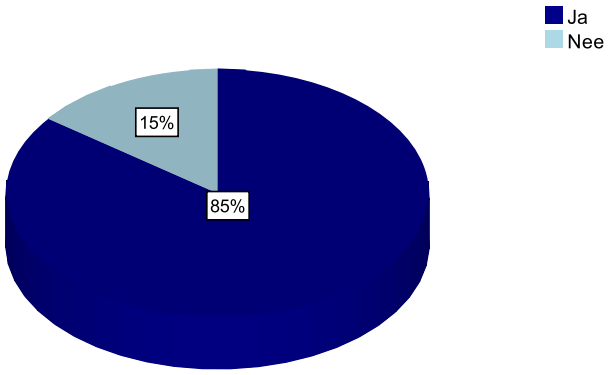

Et flertall på 76 % av respondentene føler *ikke* at de blir presset til å jobbe på søndager. De 24 % som føler seg presset, oppgir følgende grunner til det (fra mest nevnt til minst nevnt):

- Forpliktelse eller krav fra arbeidsgiver (også på helligdager).
- Man settes opp uten drøfting i forkant.
- Begrenset tilgjengelighet av kolleger på søndager;
- Kollegialitet; man ønsker å unngå at en liten gruppe kolleger alltid eller ofte må jobbe på søndager, eller arbeidsgiveren påpeker dette spesifikt.
- Det inngår i stillingen (som leder).
- Det trues med oppsigelse av kontrakten eller nedrykk/degradering.
- Den økonomiske viktigheten av søndagsåpning for arbeidsgiveren og arbeidsgiverens overveielser med tanke på konkurranse.

Figur 80 Graden av press respondentene føler seg utsatt for (N=1 558)

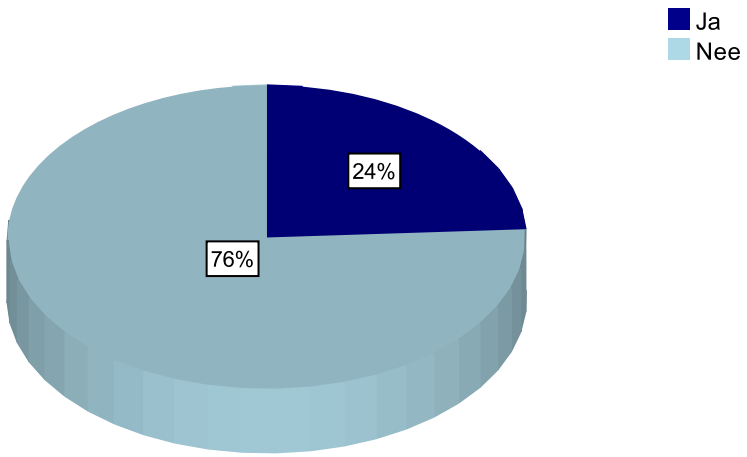

Oppdelt etter alder viser det seg at en mindre andel av arbeidstakerne under 23 år føler seg presset til å jobbe på søndager (10 %). Blant arbeidstakere mellom 24 og 35 år er denne andelen 28 %, og den synker noe i de eldre aldersgruppene.

Figur 81 Graden av press respondentene føler seg utsatt for (N=69; N=269, N=618, N=602))

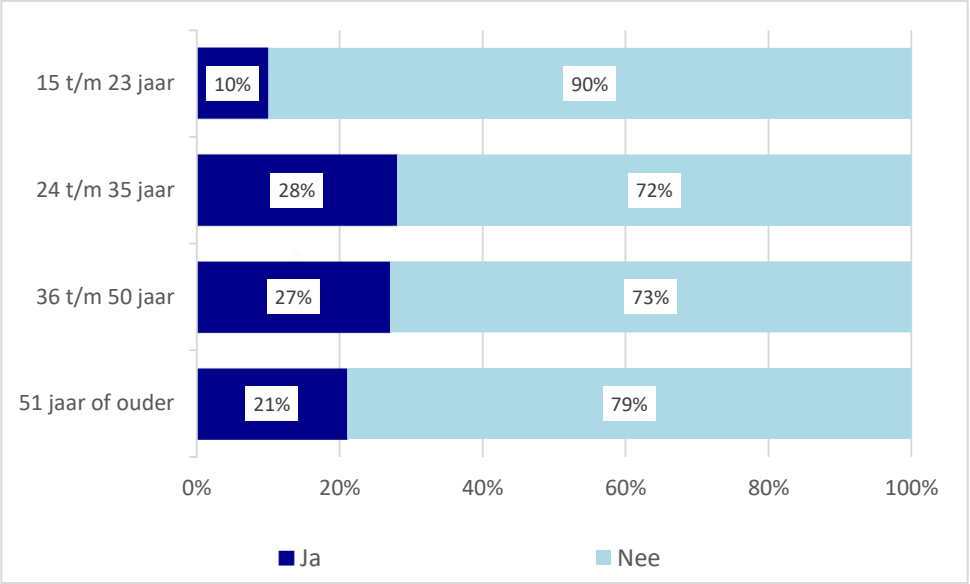

6.5 Søndagstillegg

Nesten ni av ti respondenter mottar et søndagstillegg for søndagsjobbing, 8 % har oppgitt at de ikke mottar noe søndagstillegg og 3 % vet ikke.

Av et intervju med representanter for fagforeningene går det frem at arbeidsgiverne ønsker å avskaffe disse tilleggene. De intervjuede ser en utvikling der det nesten bare er unge medarbeidere som jobber i butikkene på søndager. Dette gjelder i sterkere grad for de større butikkene. Denne utviklingen er tydeligst i supermarkeder.
Dessuten viser det seg at det ofte er snakk om underbemanning på søndager. Personalet utvides ikke i tråd med de utvidede åpningstidene.

Figur 82 Søndagstillegg (N=717)

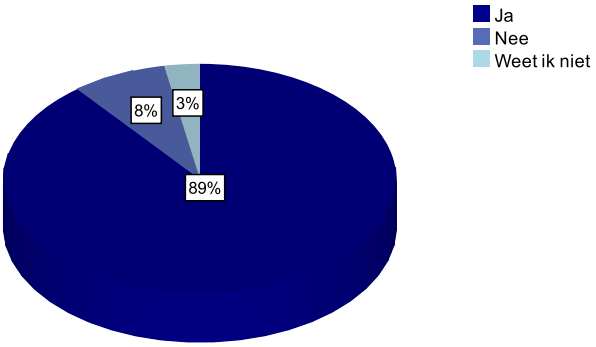

Nesten sju av ti respondenter oppgir at søndagstillegget ligger på mellom 76 og 100 %. Blant de 17 % som får mindre enn 100 % som tillegg, oppgir 13 % at søndagstillegget ligger mellom 26 og 50 % og 14 % av respondentene mottar mer enn 100 % som tillegg.

Figur 83 Størrelsen på søndagstillegget (N=640)

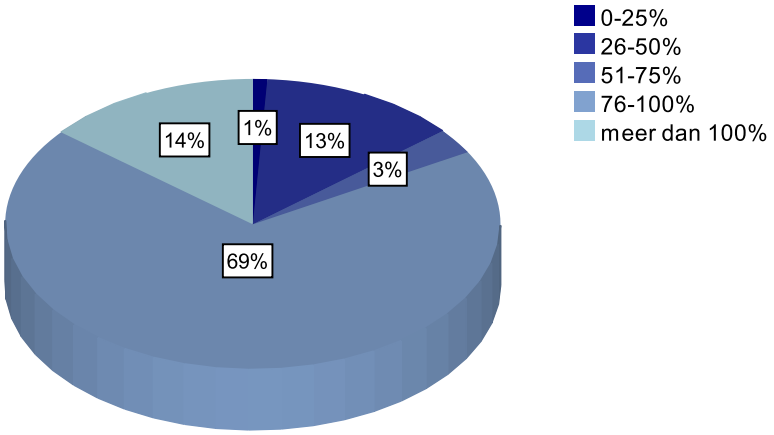

6.6 Nattarbeid

Et flertall av respondentene har oppgitt at de ikke jobber i en butikk som får lov å holde åpent om natten (92%). Dette forklarer kanskje hvorfor 51 % ikke vet om det finnes en kollektiv ordning og at 25 % har svart at det ikke finnes noen kollektiv ordning innen deres bransje. 24 % oppgir at det finnes en kollektiv ordning om nattarbeid i bransjen deres. Det er også en mulig forklaring for det faktum at 60 % av respondentene ikke har avtaler om nattarbeid i arbeidskontrakten sin, 34 % av respondentene vet ikke og 6 % har oppgitt at deres arbeidskontrakt inneholder slike avtaler.

Figur 84 Jobber om natten (N=1 522)

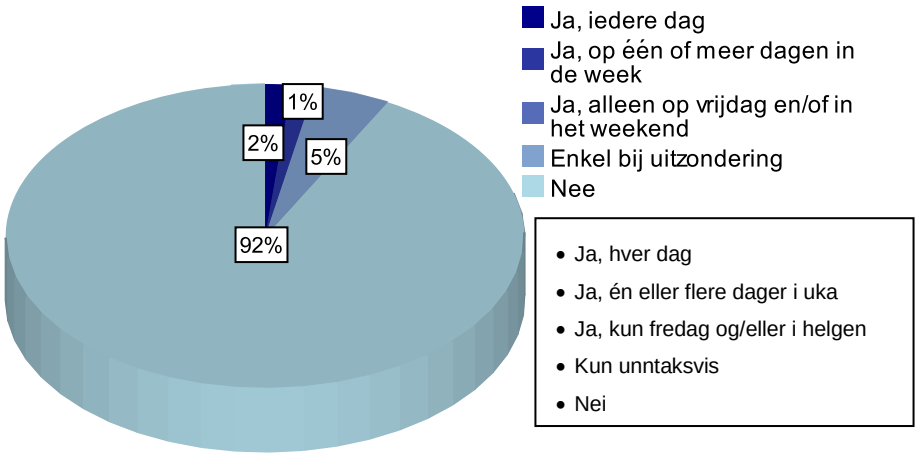

Figur 85 Kollektiv ordning vedrørende nattarbeid (N=1 522)

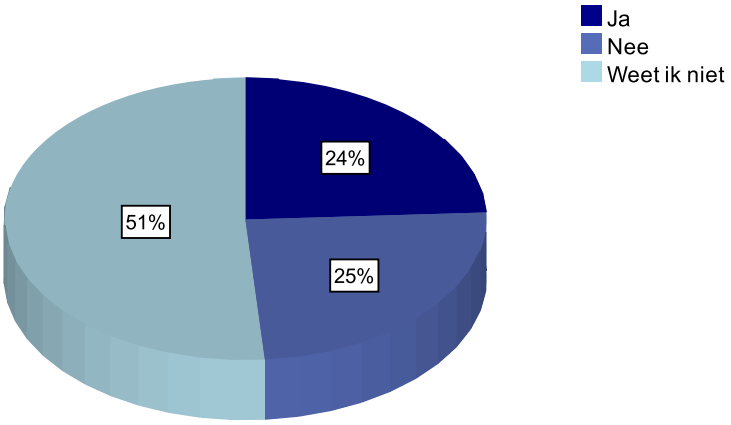

Figur 86 Avtaler i arbeidskontrakten om nattarbeid (N=1 521)

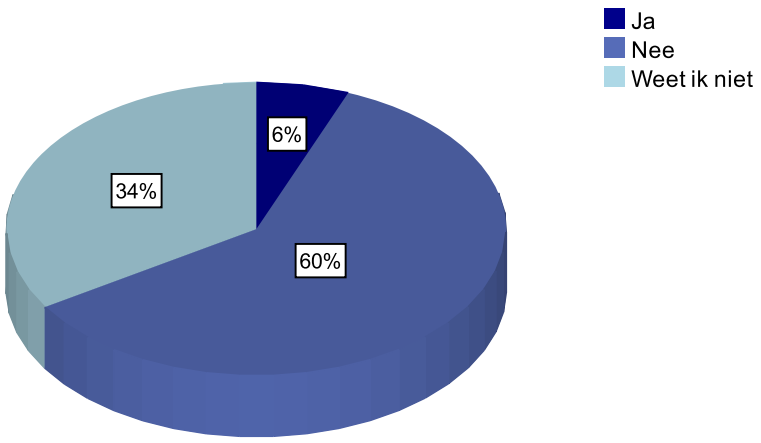

6.7 Andre trender

De intervjuede ser at de utvidede åpningstidene fører til at arbeidsoppgaver utføres om natten og tidlig på dagen. Vareleveringer kan i fremtiden skje helt utenom butikkåpningstiden. Dette har også konsekvenser for de ansatte på distribusjonssentrene. På distribusjonssentrene jobbes det ofte fem dager i uken og 24 timer i døgnet. Det forventes at dette utvides til sju dager i uken.

En annen trend som beskrives i intervjuet gjelder det økte arbeidspresset. Arbeidstakere tilkalles oftere ved uventet kundepågang, slik at de regelmessig må være i beredskap eller på tilkalling. Arbeidstakere sendes også oftere hjem når det er stille i butikken.

6.8 Resultater oppdelt per bransje

På grunnlag av bakgrunnsinformasjonen har en del resultater blitt analysert og gjengitt oppdelt. I dette avsnittet beskriver vi forskjellene mellom arbeidstakere som er ansatt i matvarebutikker/supermarkeder og i de andre bransjene.

Sju av ti arbeidstakere som arbeider i et supermarked oppgir at butikken de arbeider i holder åpent alle søndagene gjennom hele året. I de øvrige bransjene gjelder dette 41 %. Kun 22 % av supermarkedene holder ikke åpent på søndager. I de øvrige bransjene ligger denne andelen på 33%.

Figur 87 Søndagsåpning (N=910; N=683)

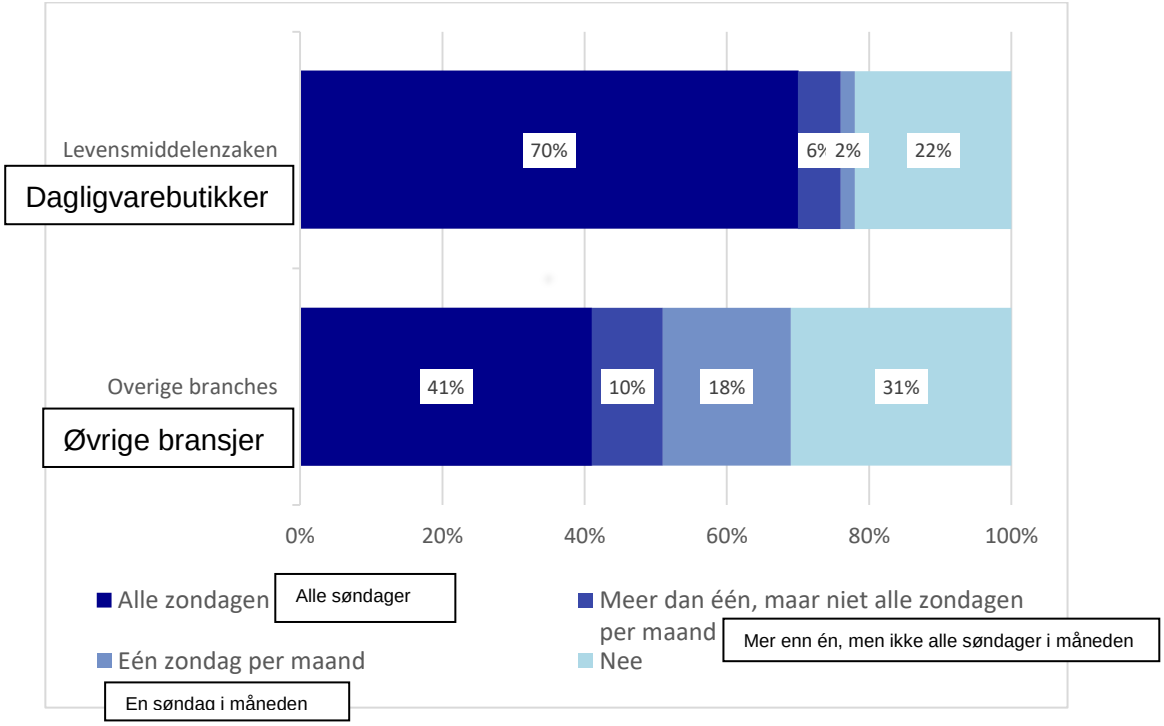

Samtidig viser det seg at en stor del av representantene som arbeider i supermarkeder ikke jobber på søndager (66 % mot 36 % av respondentene fra de øvrige bransjene). Av intervjuene går det frem at det nettopp er i supermarkeder at man benytter yngre personale, som ofte jobber på tilkallingsbasis eller på deltid og som bevisst velger søndagsjobbing. I de øvrige bransjene jobber 64 % av arbeidstakerne på en søndag mer enn én gang i året. Blant arbeidstakere som jobber på søndager gjelder i begge kategorier at det dreier seg oftest (32 %) om én til 20 søndager per år. En meget liten andel av respondentene oppgir at de i praksis jobber alle søndager gjennom hele året.

Figur 88 Antall søndager i året det faktisk jobbes (N=910; N=683)

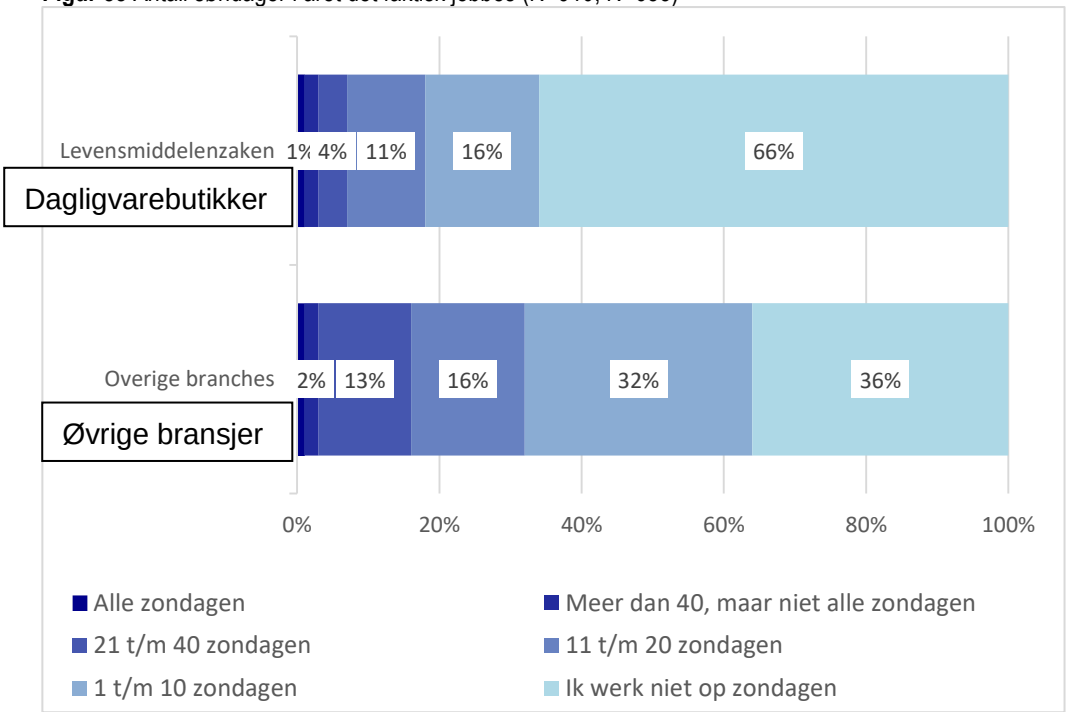

På spørsmål om de arbeidsrelaterte grunnene til ikke å jobbe på søndager viser det seg at respondentene som jobber i supermarkeder oftere oppgir at billigere personale foretrekkes på grunn av søndagstillegget (47 % mot 21 % av representantene fra de øvrige bransjene). Arbeidstakere i supermarkeder oppgir i gjennomsnitt også oftere at det ikke foreligger arbeidsrelaterte grunner til å ikke jobbe på søndager (27 % mot 47 % av respondentene fra de øvrige bransjene).

Figur 89 Arbeidsrelaterte grunner til å ikke kunne eller ville jobbe på søndag (N=889; N=671)

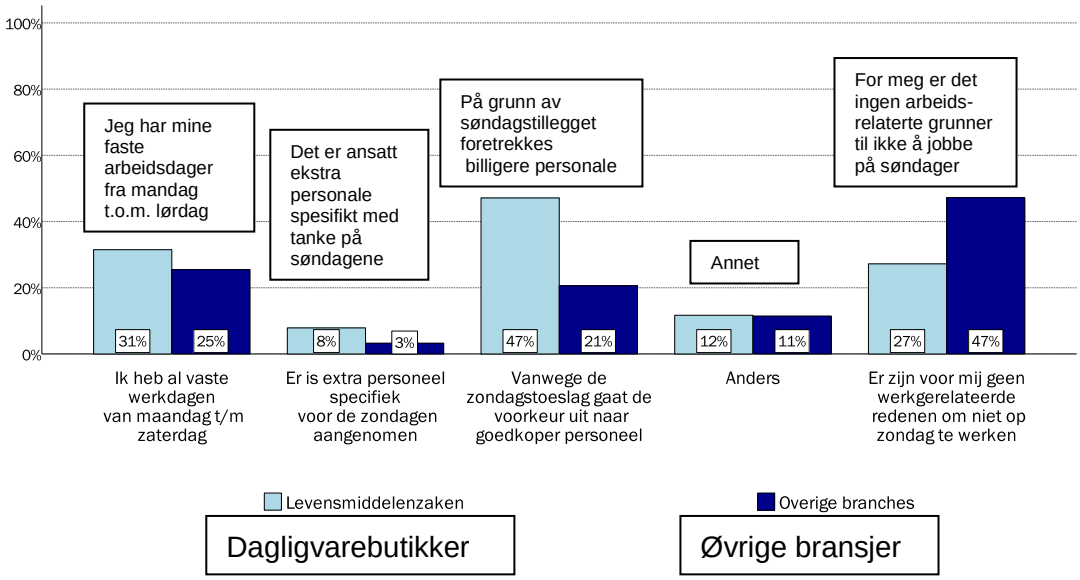

Respondenter fra de øvrige bransjene føler seg oftere presset til å jobbe på søndager (32 % mot 18 % av respondentene ansatt i supermarkeder).

Figur 90 Graden av press respondenter føler seg utsatt for (N=889; N=669)

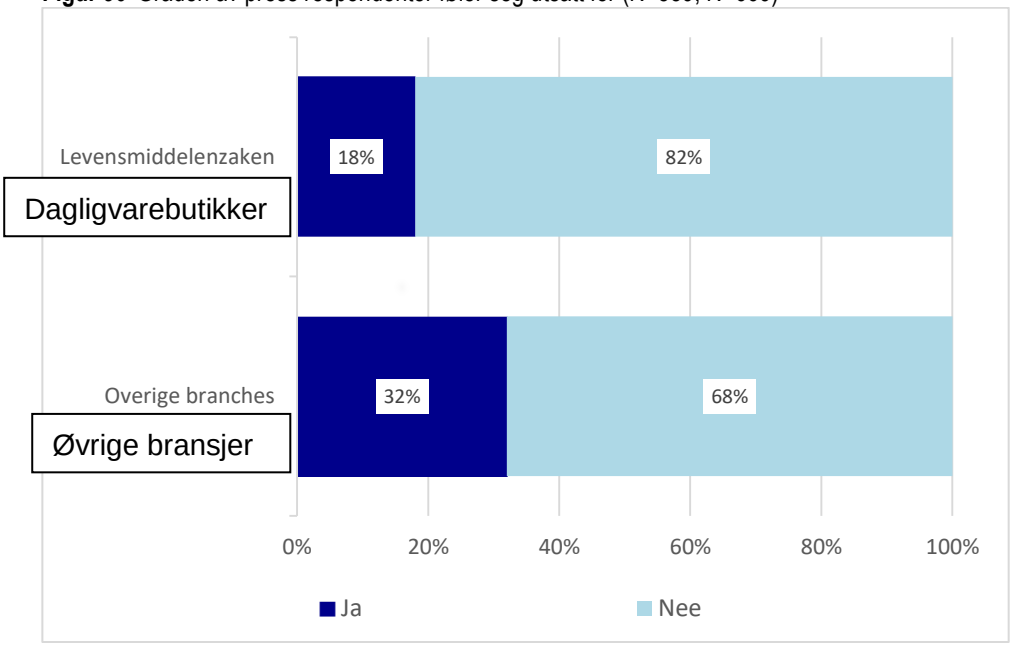

Arbeidstakere som jobber på søndager ble spurt om størrelsen på søndagstillegget.
77 % av respondentene i supermarkedene mottar et tillegg på mellom 76 % og 100 %, og 17 % mottar mer enn 100 % i søndagstillegg. I de øvrige bransjene er tallene henholdsvis 62% og 11 % av respondentene. En av fem respondenter fra de øvrige bransjene mottar et søndagstillegg på mellom 26 % og 50 %.

Figur 91 Størrelsen på søndagstillegget (N=280; N=360)

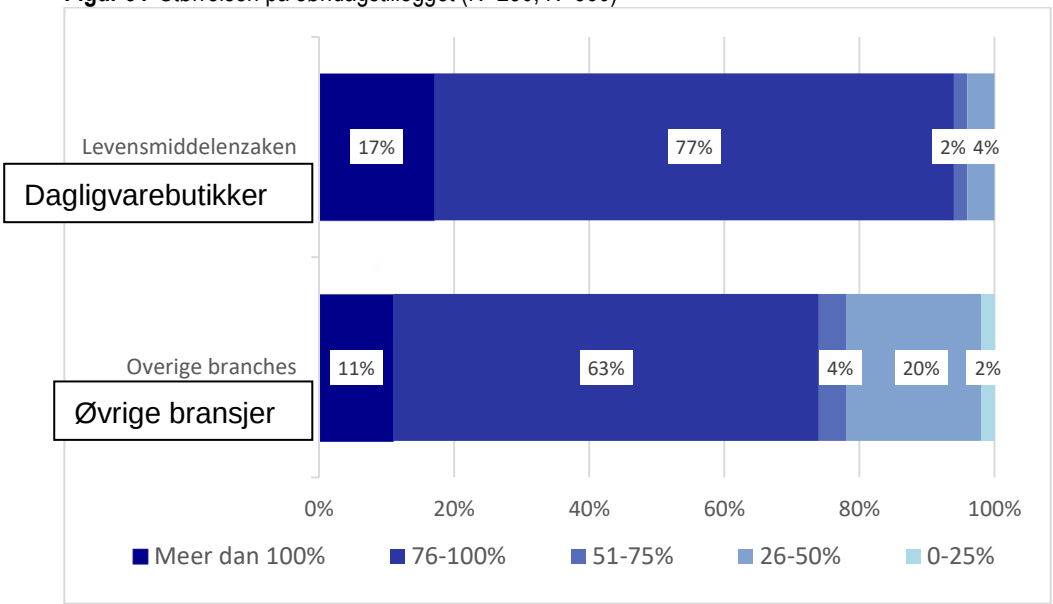

Respondentene ble bedt om å oppgi hva som er den viktigste grunnen til at de jobber på søndager. Arbeidstakere i supermarkeder velger oftere å jobbe på søndager på grunn av søndagstillegget (31 % mot 15 %). 22 % av arbeidstakerne fra de øvrige bransjene oppgir at de jobber på søndager på grunn av forpliktelser overfor arbeidsgiveren. Blant arbeidstakere i supermarkeder har 12 % oppgitt denne grunnen. 13 % av arbeidstakerne fra de øvrige bransjene nevner avtaler i arbeidskontrakten om søndagsjobbing. Denne andelen er lavere blant arbeidstakere i supermarkeder (6 %).

Figur 92 Grunner til å jobbe på søndager (N=295; N=422)

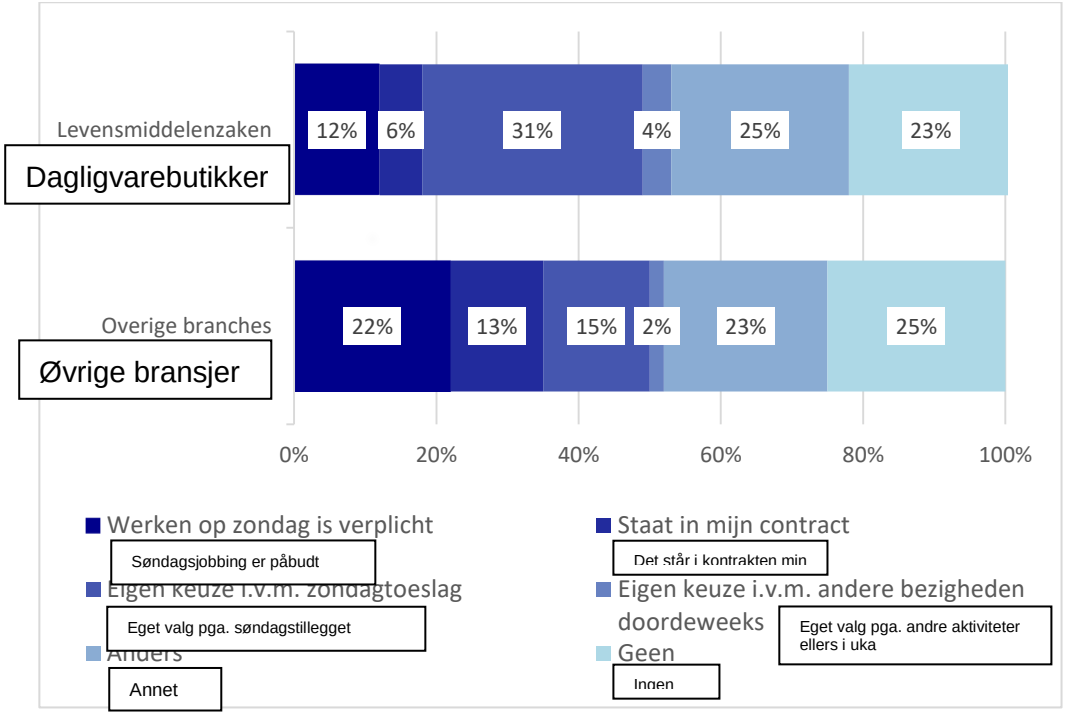

6.9 Resultater oppdelt etter regional tilhørighet

På grunnlag av bakgrunnsinformasjonen har en del resultater blitt analysert og gjengitt oppdelt. Forskjellene mellom arbeidstakere fra kommuner av ulik størrelse og fra de fire landsdelene beskrives i dette avsnittet.

Resultater oppdelt etter kommunestørrelse

Respondentene ble spurt hvorvidt butikken de jobber i holder åpent på søndager. 75 % av arbeidstakere fra kommuner >100 000 oppgir at butikken holder åpent hver søndag hele året. Blant arbeidstakere i kommuner med færre enn 50 000 innbygger og med mellom 50 000 og 100 000 innbyggere ligger denne andelen på henholdsvis 46 % og 47 %. Andelen respondenter som oppgir at butikken de jobber i ikke holder åpent på søndager er høyere i kommuner med færre enn 50 000 innbygger (36 %) og mellom 50 000 og 100 000 innbyggere (28 %). 15% av arbeidstakere fra kommuner >100 000 oppgir at butikken ikke holder åpent på søndager.

Figur 93 Søndagsåpning (N=599; N=361; N=663)

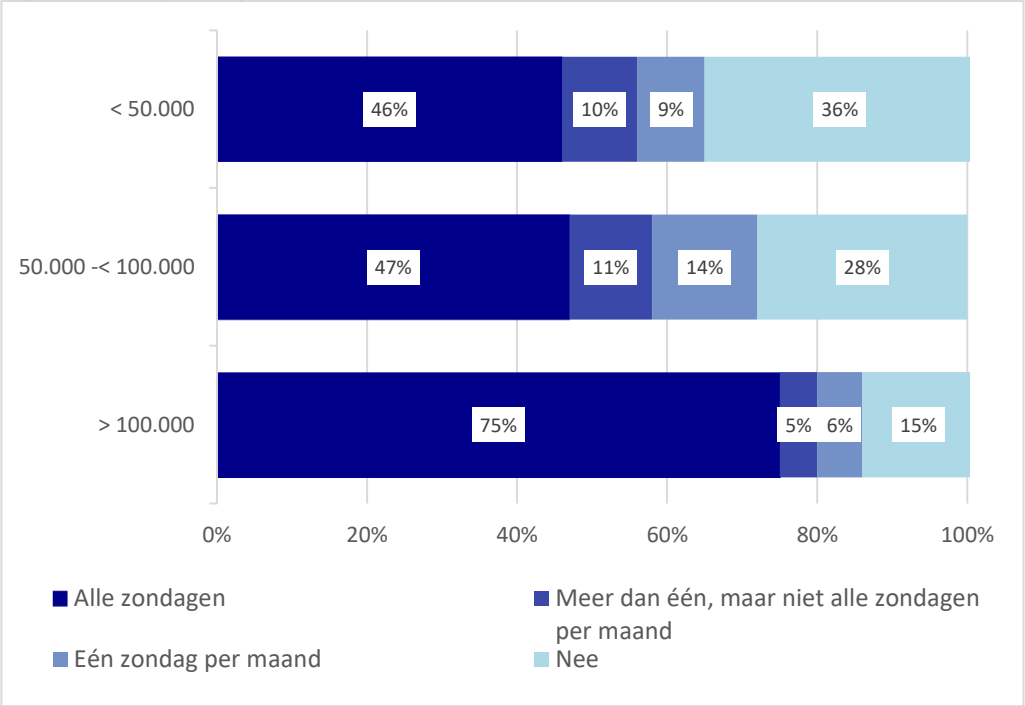

Resultater oppdelt etter de fire landsdelene

Når vi spør etter arbeidsrelaterte grunner til ikke å jobbe på søndager, viser det seg at arbeidstakere fra landsdelene Øst, Sør og Vest oftere oppgir at billigere personale foretrekkes på grunn av søndagstillegget (mellom 33 og 39 %). 23 % av arbeidstakerne fra landsdelen Nord har oppgitt denne grunnen. Arbeidstakere fra landsdelen Nord oppgir også oftere at det ikke foreligger arbeidsrelaterte grunner til å ikke kunne eller ville jobbe på søndager (44 % mot 33 % til 36 %).

Figur 94 Arbeidsrelaterte grunner til ikke å kunne eller ville jobbe på søndag (N=208; N=304; N=335; N=713)

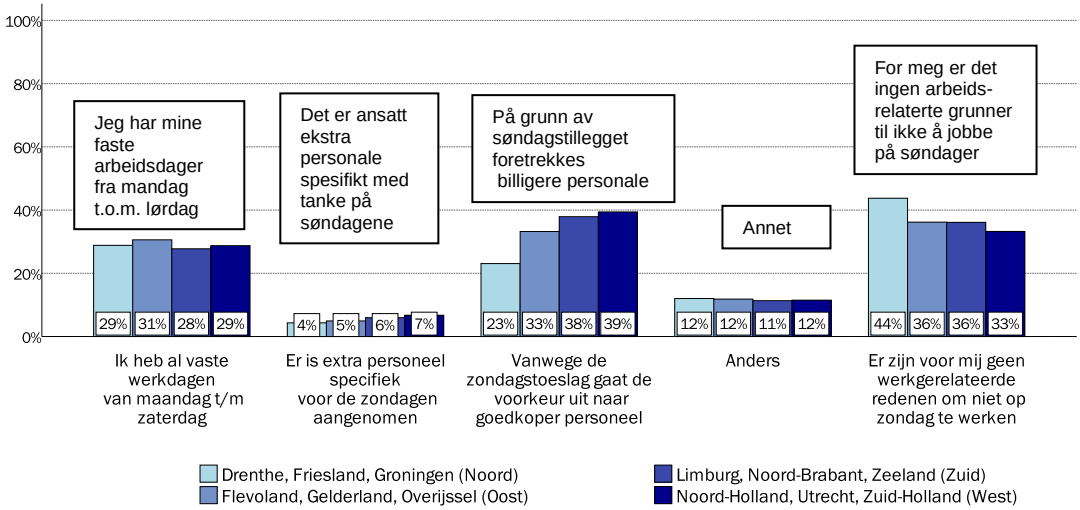

Når vi spør etter personlige grunner til ikke å jobbe på søndager, viser det seg at arbeidstakere fra landsdelen Sør oftere oppgir sosiale grunner (64 % mot 50 % til 54 %). Arbeidstakere fra landsdelen Nord oppgir i gjennomsnitt oftere at søndagen oppfattes som en hviledag (38 % mot 29 % til 34 %). Arbeidstakere fra landsdelene Nord og Øst oppgir oftere religiøs overbevisning som grunn til ikke å jobbe på søndager (henholdsvis 19 % og 17 %). Andelen arbeidstakere fra Sør og Vest som anfører religiøs overbevisning som grunn er 9 % og 10 %. Arbeidstakere fra landsdelen Vest oppgir også oftere at det ikke foreligger personlige grunner til ikke å kunne eller ville jobbe på søndager (31% mot 21 % til 25%).

Figur 95 Personlige grunner til ikke å kunne eller ville jobbe på søndag (N=208; N=304; N=335; N=713)

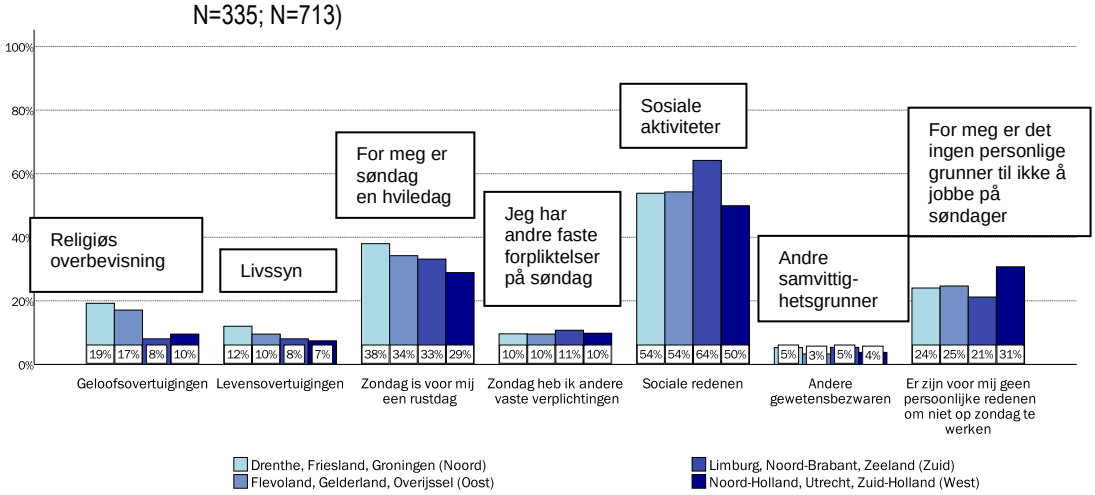

Respondentene ble bedt om å oppgi hva som er den viktigste grunnen til at de jobber på søndager. Arbeidstakere fra landsdelene Sør og Vest oppgir oftere at dette er en forpliktelse fra arbeidsgivers side (henholdsvis 22 % og 19 %). I de to andre landsdelene ligger denne andelen på 8 % for Nord og 15 % for Øst. Arbeidstakere fra landsdel Sør nevner i litt større grad avtaler i arbeidskontrakten om søndagsjobbing (15 % mot fra 7 % til 10 %). Arbeidstakere fra landsdel Sør velger i gjennomsnitt oftere å jobbe på søndager på grunn av søndagstillegget (27% mot 15 % til 21 %).

Figur 96 Grunner til å jobbe på søndag (N=89; N=134; N=177; N=317)

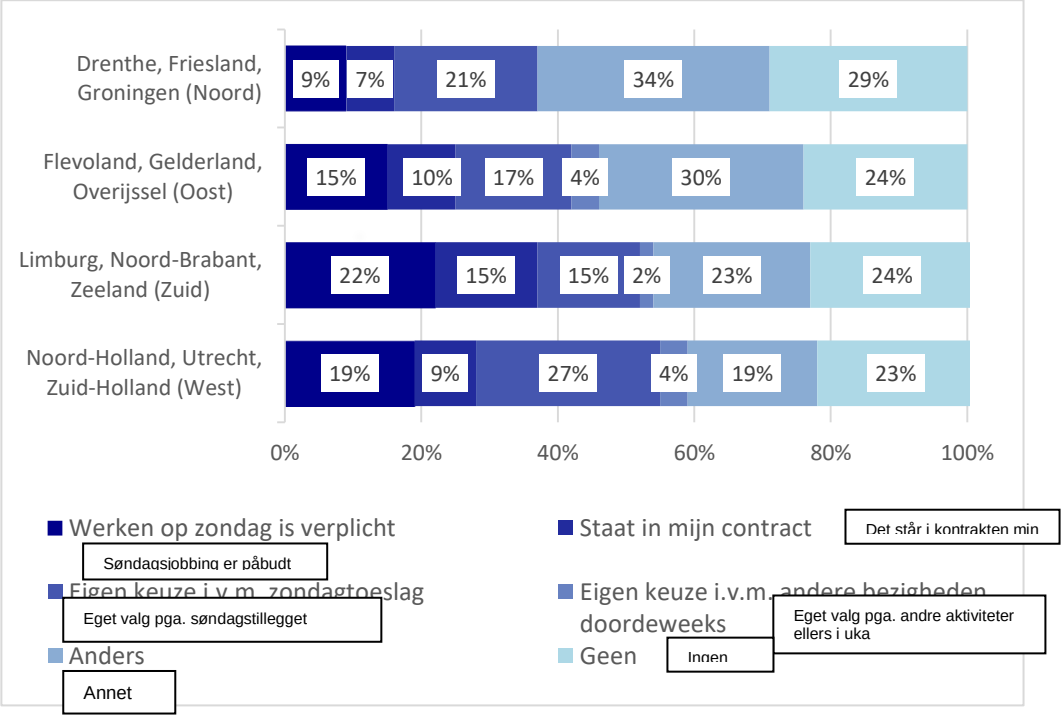

6.10 Resultater oppdelt etter bedriftsstørrelse

På grunnlag av bakgrunnsinformasjonen har en del resultater blitt analysert og gjengitt oppdelt. I dette avsnittet beskriver vi forskjellene ut fra bedriftsstørrelse. Her har vi gått ut fra kategoriene mikro (opp til 10 arbeidstakere), liten (11 til 50 arbeidstakere), middels stor (51 til 250 arbeidstakere) og stor (mer enn 250 arbeidstakere).

Flesteparten av arbeidstakere i middels store (73 %) og store (59 %) butikker oppgir at de holder åpent alle søndager gjennom hele året. Blant de mindre butikkene gjelder dette litt under halvparten (47 %). Godt over halvparten av mikrobutikkene og en tredjedel av de mindre butikkene holder ikke åpent på søndag ifølge respondentene.

Figur 97 Søndagsåpning (N=128; N=242; N=428; N=795)

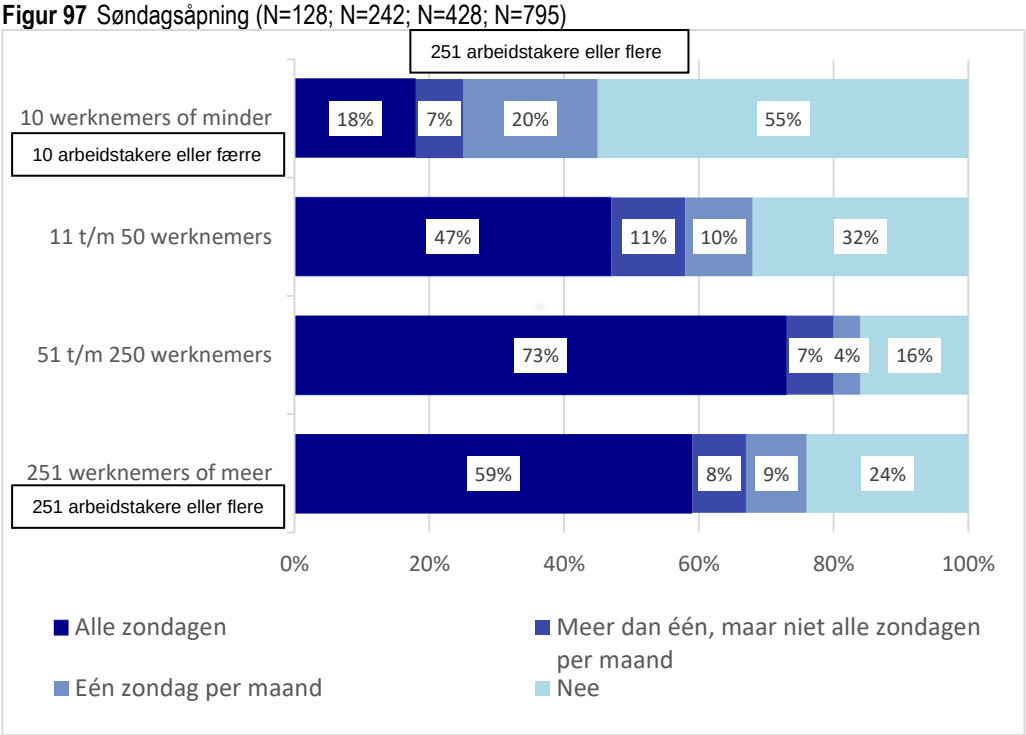

Flesteparten av respondentene som jobber i store butikker (63 %) er klar over at det finnes en kollektiv ordning når det gjelder søndagsjobbing. Nesten halvparten av respondentene som jobber i små og middels store butikker er klar over dette. Blant respondentene som jobber i mikrobutikker ligger andelen på 34 %.

Figur 98 Kollektiv ordning vedrørende søndagsjobbing (N=128; N=242; N=428; N=795)

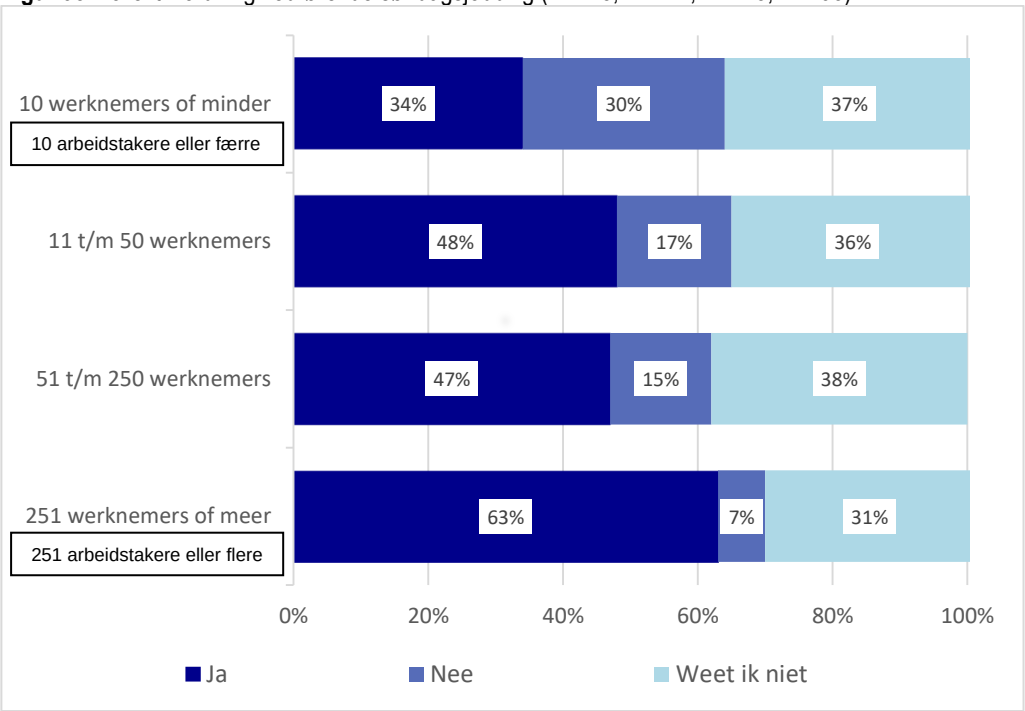

Respondentene kunne oppgi flere arbeidsrelaterte grunner for ikke å kunne eller ville jobbe på søndager. 31 % til 45 % av respondentene som jobber i butikker med flere enn 10 arbeidstakere oppgir at billigere personale foretrekkes på grunn av søndagstillegget. Kun 8 % av respondentene som jobber i mikrobutikker nevner dette som en grunn til ikke å kunne eller ville jobbe på søndager. For 48 % av respondentene ansatt i mikrobutikker foreligger det ingen arbeidsrelaterte grunner. For de øvrige respondentene ligger gjelder dette for 27 % til 38 %.

Figur 99 Arbeidsrelaterte grunner til ikke å kunne eller ville jobbe på søndag (N=119; N=235; N=423; N=783)

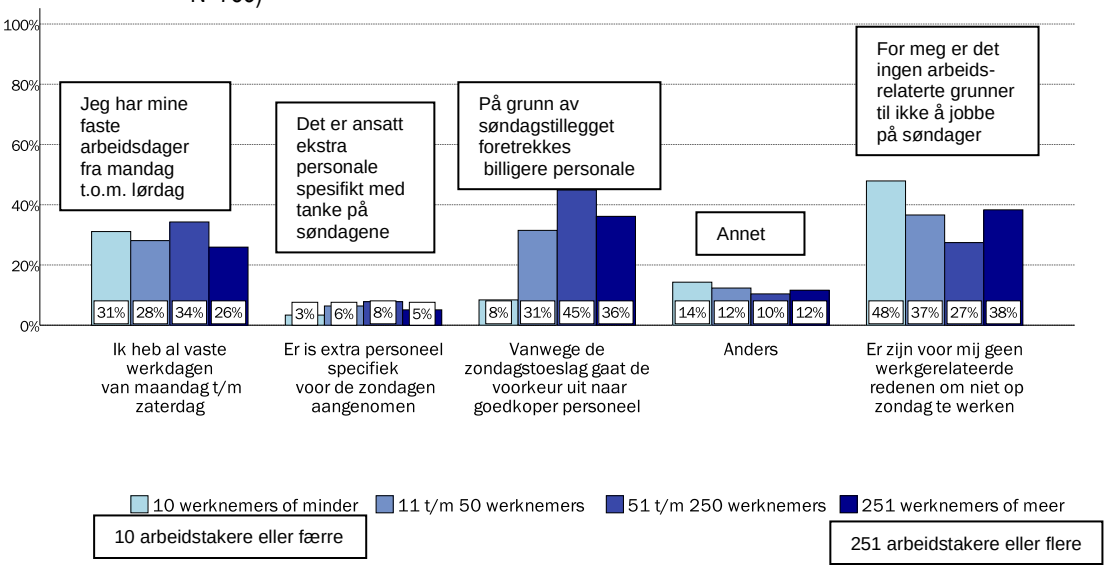

Arbeidstakere som jobber på søndager ble spurt om størrelsen på søndagstillegget.
63 % til 72 % av respondentene ansatt i butikker med flere enn 10 medarbeidere mottar et tillegg på mellom 76 % og 100 %. Denne andelen er lavere blant arbeidstakere i mikrobutikker (61%). 21 % av arbeidstakerne i mikrobutikker mottar fra 26 % til 50 % søndagstillegg. I butikker med flere enn ti arbeidstakere ligger andelen på mellom 8 % og 17 %.

Figur 100 Størrelsen på søndagstillegget (N=43; N=91; N=158; N=348)

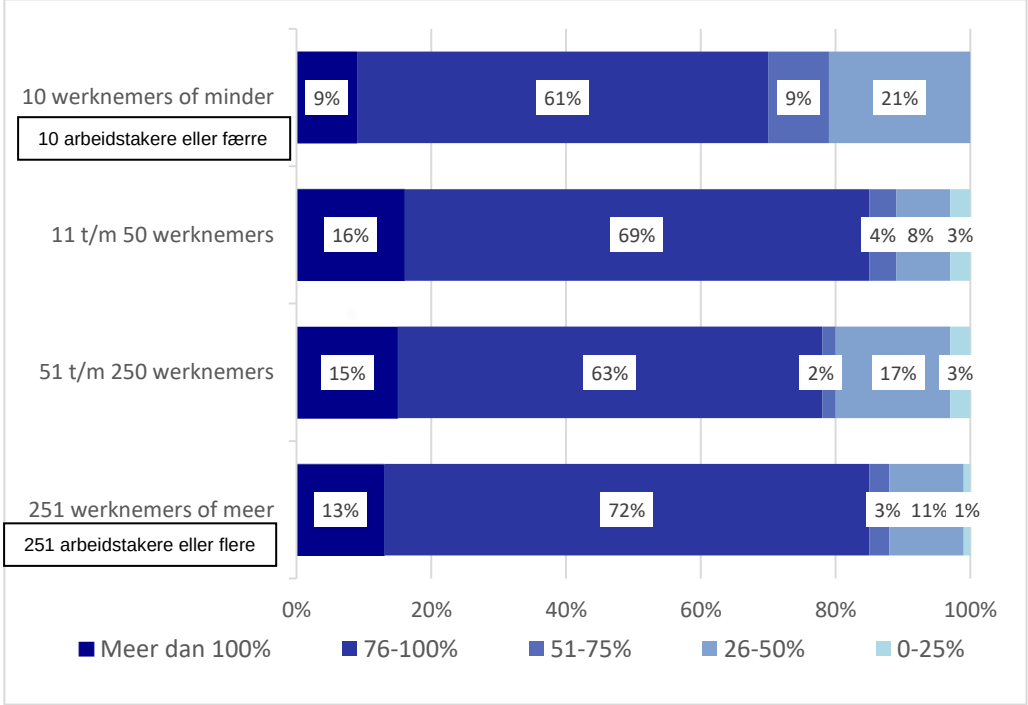

Kapittel 7
Kasusstudier: åpningstidsloven i praksis

7.1 Fremgangsmåte: beskrive praksisen i fire kommuner

For å få mer innsikt i hva den reviderte åpningstidsloven har betydd på lokalt nivå, belyser vi i dette kapittelet fire kasus for å få et mer fullstendig bilde av de lokale konsekvensene av den reviderte åpningstidsloven.

Utvelgelse av de fire kasus

Ved utvelgelsen av de fire kasus ble det bevisst valgt for diversitet ut fra en del kriterier som kan påvirke kommunenes valg når det gjelder å gi fritak eller dispensasjon fra åpningstidene. Ved å velge kommuner av ulik størrelse, med ulik tiltrekningskraft på turister og med ulikt syn på helligdagsfred blant store deler av innbyggerne gir de fire kasus et bredest mulig bilde av de lokale virkningene av den reviderte åpningstidsloven.

Det er tatt med en liten kommune der søndagsåpning lenge har vært praktisert på grunn av reiselivet (Noordwijk), en av de fire store byene (Utrecht), der det nylig er gjort endringer i vedtektene. Videre ble det valgt ut to kommuner i det såkalte «Bibelbeltet». I en av disse kommunene har man nylig innført søndagsåpning i sentrum, mens de øvrige tettstedene i kommunen ikke har noen mulighet for å holde åpent på søndager (Ede). I den andre kommunen har søndagsåpning vært en sak som har blitt diskutert i lokalpolitikken (Veenendaal).

Tabel 3 Utvalgte kommuner til kasusstudiet

Kommune
Ede
Noordwijk
Utrecht
Veenendaal

Dataene i kasusstudiene stammer fra ulike kilder. Følgende kilder er brukt for å beskrive statusen for de fire kasus:

- samtaler med rådgivere i kommunene;
- undersøkelsesrapporter utført i oppdrag av butikkeiere og/eller kommuner;
- samtaler med sentrumsplanleggere eller driftsledere for butikkområder;
- samtaler med (representanter for) butikkeiere;
- samtaler med (representanter for) naboer;
- Offentlige kilder slik som forslag fra formannskapet, kommunestyrevedtak, møtereferater fra (utvalg av) kommunestyrer og (lokale) medieoppslag.

Paragrafene er satt opp etter følgende mal:

- Beskrivelse av den lokale konteksten.
- Beskrivelse av kommunens interesseavveining.
- Konsekvenser for butikkeiere og arbeidstakere.
- Konsekvenser for beboere og/eller naboer.

7.2 Ede

Beskrivelse av den lokale konteksten

Ede er valgt som kasus fordi kommunen flere ganger har vært i medienes søkelys på grunn av diskusjonene om åpningstidene, som toppet seg med den rådgivende folkeavstemningen i 2015.

I samarbeidsavtalen mellom koalisjonspartiene i Ede for perioden 2014-2018 inngår at det skal arrangeres en rådgivende folkeavstemning om åpningstider i kommunen. I 2014 og 2015 gikk diskusjonen høyt i Ede, fordi en stor sykkelfabrikant ønsket å bygge et «experience-senter» på betingelse av at dette skulle kunne holde åpent på søndager. Kommunen gikk med på dette ved å gi dispensasjon til dette foretaket, og ordnet det juridiske rundt det.

Dispensasjonen for sykkelfabrikanten førte til diskusjoner. De kristne partier oppfattet dispensasjonen som et første skritt på vei mot ytterligere søndagsåpning. Og for en del butikkeiere var den utstedte dispensasjonen en grunn til å også be om søndagsåpning. På grunn av disse diskusjonene ble den rådgivende folkeavstemningen fremskyndet til juni 2015 i stedet for 2016. Under denne folkeavstemningen fikk innbyggerne forelagt spørsmål om hvor ofte butikkene i kommunen skulle holde åpent. Her ble det skilt mellom butikkområder og butikker i forskjellige bransjer. Vi skal gå nærmere inn på folkeavstemningen og resultatet av den.

I vedtektene om åpningstid i Ede fra 2015 har resultatet fra folkeavstemningen blitt fulgt opp ved å tillate butikkene innenfor bygrensene til å holde åpent mellom kl. 12.00 og 17.00 på søndager og helligdager (i den grad disse ikke faller på en søndag). Dispensasjonen gjelder ikke i hele kommunen, og i en del tettsteder holder butikkene fortsatt stengt på søndager. I visse deler av kommunen med mye reiselivsvirksomhet gjelder en unntakssituasjon for supermarkeder.

Beskrivelse av kommunens interesseavveining

Ede har foretatt en omfattende interesseavveining. Interesseavveiningen bestod av en intern undersøkelse utført av kommuneadministrasjonen, en undersøkelse blant interessenter utført av et eksternt byrå og til slutt en rådgivende folkeavstemningen blant kommunens innbyggere. Vi gir her et sammendrag av resultatene fra denne interesseavveiningen.

Intern undersøkelse ved kommuneadministrasjonen

Kommunens interne undersøkelse bestod av en kartlegging. De viktigste funnene fra denne kartleggingen er:

- I Ede kommune finnes det 180 000 m2 butikkareal. Sentrum av Ede er et viktig handelsområde, men også de omkringliggende tettstedene har et eget butikktilbud.
- Andelen ledige butikkarealer er i Ede kommune som helhet forholdsvis lav (6-7 %), men i sentrum av Ede forholdsvis høy (18 %). Ledigheten i sentrum er stadig økende. Vurderingen av sentrum av Ede er med 6,3 forholdsvis lav. Ifølge innbyggerne mangler sentrum atmosfære og butikkutvalget er for dårlig.
- En utvidelse av åpningstidene fører til forbruk som ellers ville ha foregått andre steder. Dermed har en utvidelse av åpningstiden en positiv effekt på omsetningen og sysselsettingen, særlig for større butikker som varehus og supermarkeder.
- Jo flere butikker som er med, jo større effekt av søndagåpning.
- Personalet kan oppleve økt arbeidspress. Yngre ansatte er entusiastiske når det gjelder en utvidelse av åpningstidene.
- For mange eiere av små butikker kompenserer den økte omsetningen på grunn av utvidede åpningstider ikke for de ekstra kostnadene (personale, mindre hvile).
- I flere referansekommuner har åpningstidene blitt tilpasset kirketiden.
- I referansekommuner benytter næringsdrivende i ulik grad muligheten til å holde åpent på søndager. Noen ganger opptrer de kollektivt, noen ganger hver for seg.

Undersøkelse blant interessenter

Undersøkelsesbyrået I&O Research har i oppdrag av kommunen gjennomført en spørreundersøkelse blant butikkeiere og butikkansatte. Begge grupper ble spurt om en utvidelse av åpningstidene (inkl. søndagsåpning), den planlagte atferden ved en eventuell søndagsåpning og de forventede effektene av en eventuell søndagsåpning. De viktigste funnene fra spørreundersøkelsene er:[27]

- Butikkeiere i sentrum av Ede oppgir oftere at de vil åpne butikken sin enn butikkeiere i de mindre tettstedene. Den viktigste grunnen til å holde søndagsåpent er en forventet høyere omsetning.
- Butikkeiere som oppgir at de ikke kommer til å holde åpent på søndager gjør dette fordi de mener at søndagen er en viktig hviledag. Bedriftsøkonomiske grunner spiller en mindre stor rolle for dem som ikke regner med at de kommer til å holde åpent.
- Halvparten av butikkeierne forventer ikke konsekvenser for personalet ved en søndagsåpning. 22 % forventer at de må ansette nytt personale. 88 % av butikkeierne oppgir at de selv blir nødt til å være i butikken på søndager. To tredjedeler av butikkeierne (69 %) overlater det til de ansatte selv hvorvidt de ønsker å jobbe på søndager. Cirka en tredjedel av personalet oppgir at de blir tvunget til å jobbe på søndager.
- Tilhengere av søndagsåpning nevner bedre service for kundene, en styrking av butikklandskapet og mer rettferdig konkurranse. Motstanderne nevner urettferdig konkurranse og «tvungen» søndagsåpning på grunn av konkurransen som forventede effekter.

[27] I&O research: onderzoek verruiming winkeltijden Ede. Mars 2015.

Sentrumsplanleggeren: *«Under planleggingen har vi hatt mye kontakt med de næringsdrivende. Det har vi gjort veldig grundig, med spørreundersøkelser og samtaler. Det ble veldig politisk. Til å begynne med snakket man for mye bak ryggen på butikkeierne, i stedet for med dem. Til slutt forstod vi at vi måtte få frem de næringsdrivendes synspunkter. Det gjorde de næringsdrivende i samtaler med kommunestyret og partigruppene.»*

Rådgivende folkeavstemning blant innbyggerne i Ede kommune.
Den rådgivende folkeavstemningen fant sted 10. juni 2015. I perioden opp mot folkeavstemningen satset kommunen på en reklamekampanje for å mobilisere de stemmeberettigede. Denne kampanjen bestod av brev, plakater og skilt i det offentlige rom, en reklamefilm på den lokale tv-kanalen og via sosiale medier. Deltakelsesprosenten endte på 45 %. Resultatene av folkeavstemningen er delt opp etter de ulike tettstedene i kommunen. Det viste seg at det kun var et flertall for søndagsåpning i Ede sentrum (litt over 50 %). I de mindre tettstedene var et stort flertall mot søndagsåpning (for eksempel i tettstedene Wekerom og Harskamp var 85 % mot søndagsåpning). Resultatet fremkom ved å legge sammen tilhengerne av åpning på *«alle søndager og festdager»* og tilhengerne av *«åpning på inntil 12 (ikke nærmere definerte) søndager og helligdager»*.

Spørsmålene som ble stilt under folkeavstemningen var:

1. Må Ede kommune gjøre det mulig for alle butikker i hele Ede kommune å holde åpent på søndager og helligdager mellom kl. 12.00 og 17.00?
   □ Nei
   □ Ja, inntil 12 (ikke nærmere definerte) søndager og helligdager per år
   □ Ja, alle søndager og helligdager

2. Må Ede kommune gjøre det mulig for supermarkeder/byggevareforretninger på ditt bosted å holde åpent på søndager og helligdager mellom kl. 12.00 og 17.00?
   □ Nei
   □ Ja, inntil 12 (ikke nærmere definerte) søndager og helligdager per år
   □ Ja, alle søndager og helligdager

3. Må Ede kommune gjøre det mulig for alle butikker i Ede sentrum å holde åpent på søndager og helligdager mellom kl. 12.00 og 17.00?
   □ Nei
   □ Ja, inntil 12 (ikke nærmere definerte) søndager og helligdager per år
   □ Ja, alle søndager og helligdager

Kommunestyrets vedtak og nye vedtekter
De nye vedtektene er utarbeidet ved hjelp av et eksternt rådgivningsbyrå. Kommuneadministrasjonen har valgt denne eksterne juridiske ekspertisen fordi de ønsket å sikre at alt var i tråd med loven og satt opp riktig. Torsdag 9. juli 2015 vedtok kommunestyret de nye vedtektene. Her ble det bestemt at butikkene innenfor bygrensene i Ede kunne holde åpent 52 søndager i året.
Dette gjelder fra kl.12.00 til 17.00. På denne måten ønsker man å ta hensyn til kirkegjengerne i kommunen. For butikkområdene utenfor bygrensen, i de mindre tettstedene, gis ikke dispensasjon. I disse områdene får butikkene ikke holde åpent på søndager. Kommunestyrets valg om å gi butikkene i sentrum av Ede muligheten til å holde åpent på søndager, mens butikkene i de andre tettstedene ikke fikk lov, fører ifølge butikkeierne i disse tettstedene til uærlig konkurranse.

Om situasjonen i Lunteren sier lederen for handelsforeningen: *« I utgangspunktet er det uærlig at de mindre tettstedene ikke får holde åpent på søndager. Jeg synes at man dermed skaper uærlig konkurranse. Derfor burde vi som selvstendig næringsdrivende ha rett til å velge selv. Jeg hadde imidlertid ikke benyttet meg av muligheten selv. Da måtte jeg ha ansatt nytt personale , og jeg forventer ikke at omsetningen på søndager er stor nok. Dessuten vil enkelte kunder av religiøse grunner ikke lenger komme til deg i det hele tatt fordi du holder åpent på søndager. Jeg ville altså selv ikke ha benyttet meg av det.»*

Konsekvenser for butikkeiere og personale
De nye vedtektene trådte i kraft fra og med dagen etter kunngjøringen
fredag 10. juli 2015. Den første søndagen etter kommunestyrevedtaket kunne butikkene i Ede sentrum holde åpent på søndag. Sentrumsplanleggeren forteller at det skapte mye uklarhet i butikksenteret, både for butikkeiere og forbrukere. En del respondenter forteller at flere butikkeiere har blitt kontaktet av medlemmer av trossamfunn i forbindelse med den planlagte søndagsåpningen. For å få oversikt over hvilke butikker som skulle holde åpent på hvilke søndager har Stichting Binnenstadmanagement Ede [Stiftelsen sentrumsplanlegging Ede] (SBE) gjennomført en spørreundersøkelse blant butikkeiere. Flertallet av butikkeierne valgte å holde åpent den siste søndagen i måneden. Store nasjonale kjeder holder imidlertid åpent hver søndag.

Konsekvenser for beboerne
Byrået som gjennomførte undersøkelsen blant berørte parter gjennomførte i sin tid dialogmøter med et stort tverrsnitt av befolkningen. Det ble for eksempel gjennomført dialogmøter med representanter for beboerforeningen i Ede sentrum og med representanter for bydelsutvalgene. Det ble også gjennomført et møte med representanter for horecabransjen og reiselivsbransjen. I tillegg har det vært et møte med representanter fra flere trossamfunn. Under disse møtene stod tilfredsheten med dagens åpningstider, behovet for utvidelse av åpningstidene (inkl. søndagsåpning) og konsekvensene av en eventuell søndagsåpning sentralt.

De viktigste resultatene fra disse møtene var kort fortalt:

- Når man ønsker å gi de besøkende sikkerhet, er det viktig at tilstrekkelig mange butikkeiere over tid forplikter seg til å holde åpent på søndager.
  Interessegruppene anslår at sjansene for å lykkes er små når mindre enn halvparten av butikkene holder åpent. Særlig for Ede sentrum ser interessegruppene muligheter, fordi interessen blant butikkeiere er større her.
- Søndagsåpning må ifølge flere interessegrupper utvides med noen søndager i året. Søndagsåpning kan styrke Ede sentrum.
- De økonomiske effektene av en eventuell søndagsåpning varierer per interessegruppe. Det kan oppstå utvanning ved at antallet kjøpsmuligheter spres. Butikkeiere utenfor byen vil ikke merke mye til endringen. Horecabedrifter rundt butikkene som holder åpent på søndager trekker flere kunder når handlegatene fylles på søndager.
- Søndagsåpning har ifølge interessegruppene en positiv effekt for forbrukerne, særlig for gjestene i reiselivsbransjen.
- Søndagsåpning har følger for søndagen som hviledag. Det er mer liv i sentrum, og det er færre muligheter for ro, sosial kontakt eller deltakelse i gudstjenester når man må jobbe.

7.3 Noordwijk

Beskrivelse av den lokale konteksten

På grunn av den gunstige geografiske beliggenheten ved stranden er Noordwijk en kommune med en utpreget reiselivsprofil. Kystbyens tiltrekningskraft gjør at man lenge har sett på søndagsåpning med andre øyne. Av den grunn ble Noordwijk valgt som kasus. Med over 25 000 innbyggere er kommunen den minste av de fire kasus.

I 2012 ble vedtektene om åpningstidene fra 1996 erstattet av nye vedtekter. I vedtektene fra 2012 ble flere dispensasjoner fra forbud tatt inn med hjemmel i reiselivsbestemmelsen. Noordwijk kommune skilte mellom Noordwijk Binnen og Noordwijk aan Zee. Noordwijk aan Zee er rettet mot «funshopping», fordi det kommer flere turister her. Butikkene i Noordwijk Binnen er mer rettet mot de daglige innkjøpene. I begge områdene kan butikkene holde åpent til kl. 19.00 på ukedagene. Dessuten har Noordwijk Binnen langåpent på torsdager og Noordwijk aan Zee på fredager. Det betyr at butikkene kan holde åpent til kl. 21.00.

Siden de nye vedtektene fra 2012 kan butikkene i Noordwijk Binnen holde åpent hver søndag fra kl. 12.00 til kl. 19.00. I vedtektene fra 2012 ble det tatt inn eksplisitt at disse gjelder for hele bykjernen, badebyen og butikkene på campingplassene. Før 2012 gjaldt dette bare for butikkene i Noordwijk aan Zee og for supermarkedene som hadde fått dispensasjon i Noordwijk Binnen. Dispensasjonen for supermarkeder ble videreført i vedtektene fra 2012 etter en evaluering.

Vedtektene har ikke blitt endret på nytt etter at den justerte åpningstidsloven fra 2013 trådte i kraft. I øyeblikket ser kommuneadministrasjonen i Noordwijk kommune internt på hvordan de nye vedtektene skal se ut. Det forventes ikke at det på nytt skal gjennomføres spørreundersøkelser blant interessenter.

Beskrivelse av kommunens interesseavveining

Ved endringen av vedtektene om åpningstider i 2012 ble det gjennomført en skriftlig interesseavveining for å se hvilke konsekvenser en utvidelse av åpningstidene ville få for ro og orden, innbyggerne og butikkeiere.

Ro og orden

Under forberedelsen ble det på ulike måter innhentet informasjon for å kartlegge konsekvensene for bo- og leveforholdene og ro og orden i områdene rundt supermarkeder med dispensasjon. Noordwijk kommune og det lokale politiet registrerte meldinger om ulemper. Ifølge det lokale politiet i Hollands-Midden har søndagsåpning ikke ført til en økning i antallet hendelser i umiddelbar nærhet av søndagsåpne supermarkeder.

Innbyggere

Det ble gjennomført en skriftlig spørreundersøkelse blant innbyggerne i 2011. Et stort flertall av innbyggerne i Noordwijk var for fortsatt søndagsåpning av supermarkeder til kl. 20.00 (62 %) og 21 % var for en utvidelse som innebærer generell søndagsåpning for alle butikker. Kirkesamfunn oppgav at de ikke hadde behov for søndagsåpning.

Butikkeiere

Halvparten av butikkeierne i Noordwijk Binnen oppgav at de ikke hadde behov for søndagsåpne supermarkeder (47 %), mens over en tredjedel av butikkeierne (38 %) oppgav at de foretrakk dagens ordning der to supermarkeder har fått dispensasjon til å holde åpent på søndagskveldene. Et mindretall på 11 % av butikkeierne støttet en generell søndagsåpning. Det må bemerkes at flere butikkeiere har søkt om dispensasjon for søndagskvelden enn det er hjemmel for å innvilge i henhold til antall innbyggere. For hver 15 000 innbyggere kan det gis én dispensasjon. I Noordwijk har det kommet inn fem søknader på i alt 25 000 innbyggere.

Med utgangspunkt i resultatene fra denne evalueringsundersøkelsen utført av kommunen ble det i slutten av 2011 bestemt at supermarkedenes kveldsåpning på søndager skulle utvides til en generell søndagsåpning for alle butikker i tettstedene i Noordwijk kommune, med hjemmel i reiselivsbestemmelsen.

Situasjonen etter juli 2013

På grunn av den reviderte åpningstidsloven undersøker kommuneadministrasjonen i Noordwijk kommune i øyeblikket hvordan vedtektene skal endres. Dette er først og fremst et juridiske anliggende, men det foretas en ny interesseavveining. Denne er mindre omfattende enn i 2011. Et vedtak er under forberedelse i kommuneadministrasjonen.

Konsekvenser for butikkeiere, personale og beboere
Noordwijk er en badeby som tiltrekker seg mange turister. Fra gammelt av har det vært snakk om søndagsåpning i Noordwijk aan Zee. Ifølge alle involverte er det nok muligheter til å holde åpent med dagens regelverk.

Lederen for Retailbestuur [detaljhandelsstyre] Noordwijk mener at det ikke er stor uenighet om søndagsåpning blant butikkeiere. Hun peker imidlertid på at mange eiere av små butikker har fått det tøffere på grunn av søndagsåpning. Særlig eiere av små butikker, slik som en slakterbutikk eller et bakeriutsalg, kan føle seg presset av kommunen til å holde åpent på søndager, mens de helst ser på søndagen som en hviledag. Innbyggerne i Noordwijk ønsket felles åpnings- og lukketider på søndager og langåpne dager, for å unngå å møte stengte butikkdører. Dette ønsket deles av kommunen og har blitt tatt tak i av lederen for detaljhandelen. Det har imidlertid ikke gitt resultater.

7.4 Utrecht

Beskrivelse av den lokale konteksten
Utrecht ble valgt som kasus fordi det er en av de fire store kommunene i Nederland. Byen med den kjente domkirken er en viktig turistattraksjon og fungerer som handelsby for en stor region. Byen er populær som handelsby og tiltrekker seg ikke bare overnattingsturister, men også et økende antall dagsturister.

I Utrecht kan alle butikkene holde åpent på søndager og helligdager mellom kl. 10.00 og 19.00 (med unntak av 1. nyttårsdag, 1. påskedag, 1. pinsedag og 1. juledag). På disse unntaksdagene kan dagligvarebutikker søke om dispensasjon. I praksis er det søndagsåpent i den historiske bykjernen, i butikksenteret Hoog Caterijne, Woonboulevard [møbelbutikker] og butikksenteret The Wall hver søndag. Dessuten holder de fleste supermarkeder, byggevareforretninger og hagesentre åpent hver søndag.

I tillegg til de omfattende åpningsmulighetene inneholder vedtektene om åpningstider i Utrecht fra 2015 en bestemmelse om at detaljister i kategoriene dagligvarebutikker og supermarkeder kan søke om dispensasjon for å holde åpent mellom kl. 19.00 og 22.00 på søndager og helligdager. På visse vilkår er åpningstid mellom kl. 22.00 og 02.00 også mulig. Alle søknader om dispensasjon blir vurdert og interesser blir avveid. I den forbindelse veies søkerens interesser opp mot beboernes og publikums interesser og sikkerhet.

Beskrivelse av kommunens interesseavveining
Kommunestyret bestemte at den lokale praktiseringen av åpningstidsloven skulle evalueres i forbindelse med fastsettelsen av de nye vedtektene om åpningstider. Denne evalueringen fra september 2015 beskriver konsekvensene for beboere, butikkeiere og deres medarbeidere, søndagsfreden, levevilkårene, sikkerheten og ro og orden. Nedenfor gjengir vi de viktigste resultatene fra denne evalueringen.

Erfaringer fra næringsdrivende via et møte med representanter for butikkområder og bransjer:

- Næringsdrivende stiller seg stort sett positive til søndagsåpning.
- De opplever en omsetningsøkning, eller en forskyvning av omsetningen og besøkende (fordi omsetningen på langdagene faller).
- I bykjernen viser det seg at lengre åpningstider har hatt en positiv effekt på både omsetningen og antall deltakende butikker.
- Butikker som holder åpent på søndager holder ofte stengt på en annen dag, for eksempel på mandag.

Representanter for alle butikkområder (kontaktet via en kort spørreundersøkelse):

- I 37 % av butikkområdene holder mer enn halvparten eller (nesten) alle butikkene åpent hver søndag.
- Særlig butikker i bykjernen, interiørbutikker, supermarkeder og utenlandske butikkeiere holder åpent på søndager.
- I bydelssentre og lokale butikksentre er antallet butikker som holder åpent på søndager betydelig lavere.

Erfaringer fra beboere via beboerpanelet:

- 62 % av de spurte stiller seg (meget) positivt til dagens søndagsåpning og benytter seg av denne muligheten (88 %), men det dreier seg først og fremst om supermarkedbesøk.
- To tredjedeler handler minst en gang i måneden på en søndag. I tillegg til supermarkeder er også byggevarehus, hagesentre og den historiske bykjernen populære på søndager.
- I de fleste tilfeller benyttes søndagsåpningen til å hente noe som man faktisk trenger, eller man handler på en søndag fordi man ikke har tid på de andre dagene.
- Beboerne synes at det er nok butikker som holder åpent på søndager. Selv om over halvparten oppgir at butikkene selv kan bestemme åpningstidene sine, er et flertall mot åpning på helligdager.
- Dagens kveldsåpne butikker benyttes i liten grad.
- 70 % av respondentene opplever ikke ulemper på grunn av søndagsåpningen. En tredjedel av respondentene mener at søndagsåpningen fører til ekstra forsøpling på gatene.

Erfaringer fra de kommunale etatene når det gjelder levelighet, sikkerhet og ro og orden.

- Fra bydelene foreligger det få eller ingen meldinger som direkte kan knyttes til de endrede åpningstidene.
- De utvidede åpningstidene påvirker særlig forsøplingen av det offentlige rom.
- I noen områder har beboere signalisert at de synes at det er synd at det aldri er ro lenger og de opplever økt press på parkeringsmulighetene.

Effekter for personale og eiere av små butikker

- For de fleste eiere av små butikker veier de ekstra kostnadene (personalkostnader, mindre ro) ikke opp mot den ekstra fortjenesten.
- Butikkeiere i bydelssentre opplever ikke fordeler med søndagsåpning.

Kommunestyrets vedtak og nye vedtekter
Åpningstidene er et tema som har blitt drøftet mange ganger i kommunestyret. I 2012 ble vedtektene om åpningstid fastsatt med utgangspunkt i reiselivsbestemmelsen for butikker i dagligvarebransjen. Den 7. februar 2013 sluttet kommunestyret i Utrecht seg til borgerinitiativet «Utrecht elke zondag open» [Utrecht åpen hver søndag] og fastsatte nye vedtekter om åpningstider for Utrecht. I den forbindelse fikk kommunestyret også forelagt en kartlegging (med interesseavveininger) av konsekvensene av de utvidede åpningsmulighetene. Under arbeidet med de nye vedtektene om åpningstider i 2015 ble det gjennomført en interesseavveining med utgangspunkt i evalueringen av de gamle vedtektene. Et viktig supplement til de gjeldende vedtektene er grunnene til å nekte dispensasjon som er tatt inn og som gjelder boforholdene, leveforholdene, sikkerheten og ro og orden.

Konsekvenser for butikkeiere, personale og beboere: Amsterdamsestraatweg
De lokale mediene var mest opptatt av åpningstidene i Amsterdamsestraatweg, en gjennomgående vei rett utenfor sentrum. Nederlands lengste handlegate har en god blanding av boliger, arbeidsplasser og rekreasjon og et stort tilbud av butikker. På søndager holder de fleste butikkene i Amsterdamsestraatweg stengt, til tross for mulighetene som vedtektene om åpningstid gir. Gaten har ifølge den intervjuede lederen for handelsstanden i gaten ikke samme tiltrekningskraft på turister som bykjernen, slik at søndagsåpning ikke er noe tema for mange næringsdrivende.

Amsterdamsestraatweg har regelmessig blitt drøftet i de lokale mediene i forbindelse med åpningstider, fordi området i årenes løp har opplevd problemer med levelighet og ro og orden i forbindelse med åpningstider, blant annet i form av problemer knyttet til parkering, trafikk, støy, forsøpling og urinering på offentlig sted. En del av disse problemene fant sted i umiddelbar nærhet av det lokale supermarkedet. Dette gjelder et supermarked som i Utrecht var kjent som supermarkedet med de lengste åpningstidene. I lang tid holdt dette supermarkedet åpent til midnatt. Etter at den midlertidige dispensasjon utløpte, holder supermarkedet nå åpent til kl. 22.00, også på søndager. Franchisetakeren mener at han forulempes ved at dispensasjonen for tidsrommet fra kl. 22.00 til midnatt ikke ble forlenget, fordi dette medfører ulike spilleregler (et supermarked i bykjernen har fått dispensasjon, red.). Franchisetakeren mener i den forbindelse at kommunen ikke har gjort alt som de kunne i forbindelse med tilsyn og håndheving da det fant sted hendelser (etter kl. 21.30 bortfalt tilsynet), fordi oppmerksomheten ble rettet mot andre deler av byen.

Franschisetaker: *«Det er vanskelig å drive butikk når den kommunale åpningstidspolitikken ikke er forutsigbar og når kommunen i veldig liten grad griper inn mot dem som skaper bråk og trøbbel. Etter min mening burde kommunen ha opptrådt mot bråkmakerne og stilt opp for å legge til rette for næringsdrivende. Selvsagt forstår jeg at kommunen må ta hensyn til flere interesser. Men her er det ikke snakk om uakseptable ulemper, mens behovet for åpning mellom kl. 22.00 og midnatt er til stede, samtidig som det er påvist at ulempene ikke skyldes butikken, men en liten gruppe bråkmakere som ønsker å ødelegge både for meg som næringsdrivende og også for alle kundene som ønsker å handle i ro og mak.»*

Ifølge beboere forstyrret bråket natteroen deres. Kommunen og franchisetakeren har lenge forsøkt å finne en akseptabel løsning. Det ble satt inn ekstra tilsyn og man opprettet et varslingsnummer for å redusere bråket. Antall meldinger om bråk var lavere i 2014 enn i 2013, men ulempene forsvant ikke. Franchisetakeren oppgir at han har tapt omsetning og at han har måttet si opp arbeidstakere på grunn av bortfall av dispensasjonen. Utrecht kommune har ikke gitt dispensasjon, siden leveligheten og ro og orden i umiddelbar nærhet av supermarkedet står i fare. Kommunen påberoper seg dermed en av nektingsgrunnene som er tatt inn i vedtektene om åpningstider i Utrecht fra 2015. I skrivende stund påklager franchisetakeren kommunens vedtak.

7.5 Veenendaal

Beskrivelse av den lokale konteksten

Veenendaal er det eneste av de fire kasus der søndagsåpning ikke er innført. Kommunen har mer enn 62 000 innbyggere.

I Veenendaal kommune har kommunestyret, formannskapet og partiene blitt enige om at det ikke skal fremmes forslag om søndagsåpning i programperioden 2014-2018. Kommunestyret stemte i 2015 over søndagsåpning for supermarkeder. Under denne avstemningen viste det seg at det ikke var et flertall for søndagsåpning av butikkene.

Likevel er søndagsåpning i skrivende stund på nytt satt på den politiske dagsordenen.
I april 2016 fremmet et opposisjonsparti i kommunestyret, i fravær av en del kommunestyrerepresentanter for kristne partier, et alternativt forslag under behandlingen av forslaget «Winkelstad Veenendaal economisch vitaal» [handelsbyen Veenendaal økonomisk vital].
Dette forslaget ble vedtatt av kommunestyret med 17 mot 13 stemmer. Det ble bestemt at det senest 1. juli 2016 skulle innføres søndagsåpning fra kl. 13.00 til kl. 17.00. Formannskapet ble bedt om å tilpasse vedtektene om åpningstider i Veenendaal.

Disse vedtektene ble behandlet av kommunestyret 23. juni 2016[28]. Forslaget fra kommunestyret inneholdt to merknader. For det første ble det bemerket at det på grunn av den korte tidsfristen ikke hadde vært mulig å arrangere et folkemøte. For det andre ble det bemerket at det ikke var slik at vedtaket om innføring av søndagsåpning skulle bli omgjort dersom forslaget til kommunestyret ikke ble vedtatt. I forslaget til kommunestyret ble det oppgitt at to byråder hadde stemt mot en endring av vedtektene under formannskapsmøtet 17. mai 2016. Under behandlingen av forslaget ble det fremsatt og vedtatt et endringsforslag som innebar at det skulle gjennomføres et forsøk i ett år med søndagsåpne butikker mellom kl.12.00 og kl. 17.00 når det foregår et utendørsarrangement. I Veenendaal kan det arrangeres seks utendørsarrangementer i året. For 2016 er det planlagt fire til fem utendørsarrangementer. I september 2017 vil forsøket bli evaluert av kommunen.

[28] http://veenendaal.raadsinformatie.nl/document/3626529/1

Beskrivelse av kommunens interesseavveining
I 2013 gjennomførte et eksternt byrå, i oppdrag av Veenendaal kommune, en undersøkelse hvorvidt månedlige søndagsåpninger var mulige og ønskelige. Det ble gjennomført en spørreundersøkelse blant innbyggerne, besøkende av butikkområder, næringsdrivende (butikkeiere og horeca), butikkpersonale og torghandlere.

De viktigste funnene fra denne undersøkelsen er:

- 47 % av innbyggerne var for søndagsåpne butikker, 39 % var mot og 14 % var nøytral. Særlig aldersgruppen over 65 var i stor grad motstander av søndagsåpning.
- 54 % av de besøkende i butikkområder var for søndagsåpne butikker, 22% var mot og 24% var nøytral. Yngre besøkende var i litt større grad positive til søndagsåpning enn eldre.
- 39% av de næringsdrivende var for søndagsåpne butikker, 48% var mot og 13% var nøytral. Særlig eierne av enkeltstående butikker var mot, sammenlignet med franchisetakere og butikksjefer i kjedebutikker. Av de næringsdrivende oppgav 90 % at de selv skulle stå i butikken sin ved en eventuell søndagsåpning.
- 25% av de ansatte var for søndagsåpne butikker, 65% var mot og 10% var nøytral. Yngre var relativt sett oftere for søndagsåpning, først og fremst på grunn av høyere lønn. 69 % av arbeidstakerne oppgav at de ikke kom til å jobbe på søndager dersom det ble innført søndagsåpning. Den viktigste grunnen til dette er religiøs overbevisning.
- 26% av torghandlerne var for søndagsåpne butikker, 67% var mot og 7% var nøytral.

En medarbeider i kommunen om interesseavveiningen de siste årene: *«Diskusjonen er sterkt politisert. Det pågår en tøff debatt, også i kommunestyret. Butikkeiernes, arbeidstakernes og innbyggernes interesser inngår i denne debatten.»*

Politisk diskusjon
Flere innbyggere og representanter for trossamfunn har overfor kommunestyret på nytt påpekt viktigheten av søndagsfreden for deres religiøse overbevisning.

Det har kommet en uttalelse på vegne av CBRE, eieren av butikksenteret Passage Corridor. De er for søndagsåpne butikker på grunn av Veenendaals økonomiske stilling som handelsby. De oppgir at store kjeder ikke kommer til å etablere seg i Veenendaal dersom søndagsåpning ikke er tillatt. Et styremedlem i Stichting Winkelstad Veenendaal [Stiftelse handelsby Veenendaal] (SWV) oppgav at det er av stor økonomisk betydning at Veenendaal også tillater søndagsåpning på grunn av regional konkurranse med omkringliggende steder som tillater søndagsåpning (slik som for eksempel Ede).

Et styremedlem i Stichting Winkelstad Veenendaal: *«Vi forventer ikke at innbyggerne har endret syn. Innbyggerne var for allerede i 2013. Næringsdrivende innser imidlertid nå at de også har økonomisk interesse av at søndagsåpning tillates. Byene i nærheten har allerede tillatt det. Vi kan ikke leve opp til vårt rykte som regionens handelsby uten at vi holder åpent på søndager. Eiere av små butikker ønsker ikke å jobbe i butikken sin 7 dager i uka, men de innser den økonomiske nødvendigheten av søndagsåpning. Det er stor uenighet blant medlemmene våre, men vi kan umulig tilfredsstille alle medlemmene i denne saken. Vi satser på flertallet. Og flertallet er for søndagsåpning.»*

Kommunestyrets vedtak og nye vedtekter

Konsekvenser for butikkeiere og personale
Stichting Winkelstad Veenendaal leide i 2016 på nytt inn et eksternt byrå for å få gjennomført en undersøkelse blant butikkeiere og butikkansatte. Av undersøkelsen går det frem at butikkeierne har endret syn: i 2013 viste undersøkelsen at 39 % av butikkeierne var for søndagsåpning, i 2016 har denne andelen økt til 58 %. Blant arbeidstakerne er synet uendret, ifølge denne undersøkelsen. 65 % av arbeidstakerne er mot søndagsåpning, selv om det skulle dreie seg om et forsøk i ett år.

Konsekvenser for beboerne
I Veenendaal kommune gjennomføres det et forsøk der butikkene holder åpent seks søndager fra kl. 12.00 til kl. 17.00. Søndagsåpningen knyttes opp mot arrangementer. Flertallet av befolkningen har sagt at de ønsker søndagsåpning. Gjennom dette forsøket imøtekommes dette ønsket delvis. En stor del av befolkningen oppgir imidlertid at de er nøytrale eller negative til søndagsåpning. De som ønsker å handle oftere på søndager er henvist til nabokommuner som tillater søndagsåpning.

Vedlegg 1

Konsulterte skriftlige kilder

Arbeidstidsloven [Arbeidstijdenwet] (1995, 23. november). (http://wetten.overheid.nl/BWBR0007671/2016-01-01).

ABN Amro (2016). Groei Nederlandse Economie in Tweede Kwartaal Sterker dan Verwacht.[Veksten i nederlandsk økonomi i andre kvartal sterkere enn ventet] https://insights.abnamro.nl/2016/08/groei-nederlandse-economie-in-tweede-kwartaal-sterker-dan-verwacht/

Tariffavtaler:

- Cao Fashion, Sport en Lifestyle (2015-2016)
- Cao Gespecialiseerde Detailhandel in Bloemen en Planten [spesialisert detaljhandel i blomster og planter] (2015-2017)
- Cao Leisure dagattractie-bedrijf [fritid dagattraksjonsbedrifter] (2015-2016)
- Tariffavtale «Drogisterij»-bransjen [selger produkter for kroppspleie og velvære, helsekost, reseptfrie medisiner] (2015-2016)
- Cao Leisure dagrecreatie [fritid dagrekreasjon] (2015-2016)
- Cao Motorvoertuigen en tweewieler-bedrijf [motorkjøretøyer og sykler] (2012-2014)
- Cao Consumenten-electronica [forbrukerelektronikk] (2015-2016)
- Cao Dierspeciaalzaken [zoobutikker] (2014-2015)
- Cao Tuincentra [hagesentre] (2012-2014)
- Cao Levensmiddelenbedrijf [dagligvarehandel] (2013-2017)
- Cao Wonen [boliginnredning] (2010)

CBS [statistisk sentralbyrå] (2014). De Nederlandse Economie 2013. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2015), Nederland in 2014. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2016), Nederland in 2015, een economisch overzicht Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/38/economie-groeit-met-0-6-procent-in-tweede-kwartaal-2016

https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/38/vertrouwen-consument-stijgt-aanzienlijk

https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/35/licht-hogere-omzet-detailhandel-in-tweede-kwartaal-2016

Freeke et al. (2015). Onderzoek naar de feitelijke werking van de Zondagswet [Undersøkelse om den faktiske virkningen av søndagsloven]. (https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/09/01/onderzoek-naar-de-feitelijke-werking-van-de-zondagswet).

Groen et al. (2015). Juridische en grondwettelijke aspecten van de Zondagswet [juridiske og grunnlovsmessige aspekter av søndagsloven]. (https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/10/26/juridische-en-grondrechtelijke-aspecten-van-de-zondagswet).

ING (2015) Ondernemen in 2016 Binnenland sterker, buitenland onzeker

INretail (2014). Aankoopmomenten Fashion - Kopersinzichten gebaseerd op elektronische transacties

INretail (2014). Gewenste openingstijden voor fashionwinkels
Opening- & sluitingstijden, zon- en feestdagen, avondopeningstijden.

INretail (2015). Shopping 2020: de nieuwe winkelstraat. Zeist: INretail.

Kamerbrief over de Zondagswet [brev til parlamentet om søndagsåpning] (2015, 26 oktober). (https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2015/10/26/kamerbrief-over-de-zondagswet).

Kamerstukken [parlamentsdokumenter] 34464-2 (2016, 28. april). (https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/34464/kst-34464-2).

Kamerstuk 32 412, nr. K (2013, 14. mai). (https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-32412-K.html)

Kamerstuk 32 412, nr.20 (2014, 17. mars).
(https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/32412/kst-32412-20)

Rabobank (2016) Rabobank Retail Update januar 2016.
(https://www.rabobank.nl/images/rabobank-retail-update-jan-2016_29813691.pdf)

Retailagenda (2015, mars).
(https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2015/03/17/retailagenda)

Winkeltijdenwet [Åpningstidsloven] (1996, 21. mars – lovendring fra 1. juli 2013.
(http://wetten.overheid.nl/BWBR0007952/2013-07-01).

Zondagswet [søndagsloven] (1953, 15. oktober). Konsultert 1. mars 2016
(http://wetten.overheid.nl/BWBR0002120/1994-04-01).

Vedlegg 2 Spørreundersøkelse blant kommuner

Spørreundersøkelse kommune

Generelt

Hvor stor er kommunen din?

- ○ Færre enn 20 000 innbyggere
- ○ Mellom 20 000 og 50 000 innbyggere
- ○ Mellom 50 000 og 100 000 innbyggere
- ○ Flere enn 100 000 innbyggere

I hvilket fylke ligger kommunen din?

- ○ Drenthe
- ○ Groningen
- ○ Flevoland
- ○ Friesland
- ○ Gelderland
- ○ Groningen
- ○ Limburg
- ○ Noord-Brabant
- ○ Noord-Holland
- ○ Overijssel
- ○ Utrecht
- ○ Zeeland
- ○ Zuid-Holland

2. Revidert åpningstidslov

Har kommunen din benyttet seg av muligheten til å tillate søndagsåpning?

- ○ Ja, butikkene kan holde åpent hver søndag.
- ○ Ja. butikkene kan holde åpent noen søndager per år.
- ○ Nei, butikkene må holde stengt på søndager.

Har du foretatt en helhetlig interesseavveining i forbindelse med beslutningstakingen?

- ○ Ja, ved hjelp av retningslinjene fra VNG
- ○ Ja, på annet vis, nemlig _____
- ○ Nei

Jeg har brukt retningslinjene fra VNG på følgende måte:

- ○ Kartlegge de ulike interessene (sysselsetting, økonomisk aktivitet, søndagsfred, levelighet, sikkerhet og ro og orden).
- ○ Involvere berørte parter ved beslutningstakingen
- ○ Gjennomføre en spørreundersøkelse blant berørte parter
- ○ Føre samtaler med berørte parter
- ○ På annet vis, nemlig _____
- ○ Nei

Hvilke berørte parter ble involvert i interesseavveiningen?

Flere svar mulig.

- ☐ Butikkeiere
- ☐ Utleiere
- ☐ Eiendomsinvestorer
- ☐ Butikkansatte
- ☐ Innbyggere
- ☐ Andre, nemlig _____

Tar politikken som kommunen fører hensyn til (små) butikkeieres stilling?

- ○ Ja. Forklaring: _____
- ○ Nei. Forklaring: _____

På hvilken måte informeres innbyggere og butikkeiere om åpningstidene?

Flere svar mulig.

- ☐ Via nettsiden
- ☐ Via vedtekter om åpningstider
- ☐ Via et offentlig tilgjengelig plandokument (slik som en detaljhandelsstrategi)
- ☐ På annet vis, nemlig _____

Er dispensasjon fra forbudene i åpningstidsloven mulig?

- ○ Ja
- ○ Nei

Oppleves det konkurranse mellom kommuner når det gjelder butikkåpningstider?

- ○ Ja
- ○ Nei

Kan du gi en nærmere redegjørelse?

[ ]

Hvor ofte er det inngitt klage mot kommunens vedtak om å tillate eller forby søndagsåpning?

- ○ 10 klager eller færre
- ○ 11 t.o.m. 20 klager
- ○ 21 t.o.m. 40 klager
- ○ 41 t.o.m. 60 klager
- ○ 61 klager eller flere

Hva var den vanligste begrunnelsen for klagene?

- ○ Søndagsfred på grunn av en kristen bakgrunn
- ○ Søndagsfred
- ○ For stor belastning for eiere av små butikker
- ○ Uærlig konkurranse
- ○ Annet, nemlig _____

Hvor stor andel av klagene fikk medhold?

- ○ 5 % eller færre
- ○ 6 t.o.m. 25 %
- ○ 26 t.o.m. 50%
- ○ 51 % eller flere

Har klagene ført til en endring av politikken?

- ○ Ja. antallet søndagsåpninger er redusert
- ○ Ja. søndagsåpning har blitt stanset
- ○ Nei
- ○ Annet, nemlig

Vedlegg 3 Spørreundersøkelse blant butikkeiere

Spørreundersøkelse butikkeier

Generelt

Hvor mange medarbeidere er ansatt i butikken eller bedriften din?
Dersom butikken din inngår i en kjede, kan dette spørsmålet fylles ut på vegne av hele organisasjonen

- ○ Ingen medarbeidere
- ○ 1 til 5 medarbeidere
- ○ 6 til 25 medarbeidere
- ○ 26 til 50 medarbeidere
- ○ 51 til 100 medarbeidere
- ○ Mer enn 100 medarbeidere

I hvor mange kommuner er du eller butikkjeden din etablert?
Hvis du fyller ut på vegne av hovedkontoret, velger du «én kommune» eller «etablert i flere kommuner».

- ○ Én kommune
- ○ Etablert i flere kommuner
- ○ Jeg er franchisetaker i en nasjonal kjede
- ○ Jeg er tilknyttet en (nasjonal) kooperasjon
- ○ Jeg tilhører en nasjonal kjede

Denne spørreundersøkelsen tar utgangspunkt i én butikk eller filial. Ved utfyllingen kan det tas utgangspunkt i situasjonen som gjelder for de fleste butikkene.

I hvilke(n) kommune(r) er butikken din etablert?

- ○ Aa en Hunze
- ○ Aalburg
- ○ Aalsmeer
- ○ Aalten
- ○ Achtkarspelen
- ○ Alblasserdam
- ○ Albrandswaard
- ○ Alkmaar
- ○ Almelo
- ○ Almere
- ○ Zevenaar
- ○ Zoetermeer
- ○ Zoeterwoude
- ○ Zuidhorn
- ○ Zuidplas
- ○ Zundert
- ○ Zutphen
- ○ Zwartewaterland
- ○ Zwijndrecht
- ○ Zwolle

Denne spørreundersøkelsen tar utgangspunkt i én butikk eller filial. Ved utfyllingen kan det tas utgangspunkt i situasjonen som gjelder for de fleste butikkene.

Hvilken bransje tilhører butikken din?

- ○ Forbrukerelektronikk, hvite- og brunevarer
- ○ Gjør-det-selv
- ○ Opplæring og fritid
- ○ Delikatessebutikker
- ○ Hus, hage og dyr

- ○ Klær og sport
- ○ Personlig pleie/helseprodukter
- ○ Supermarkeder
- ○ Varehus
- ○ Boliginnredning

Revidert åpningstidslov

De neste spørsmålene dreier seg om situasjonen etter innføringen av den reviderte åpningstidsloven i 2013.

Hva har endret seg etter den reviderte åpningstidsloven?

Det gjelder en endring av lov- og regelverk per 1. juli 2013. Flere svar er mulig.

- ○ Søndagsåpning
- ○ Åpning på (kristne) helligdager og høytidsdager
- ○ Åpning om natten
- ○ Ingenting
- ○ Ingenting, kommunen benyttet seg allerede av turismebestemmelsen
- ○ Vet ikke
- ○ Annet, nemlig _____

Har butikkjeden en egen politikk eller forskrifter når det gjelder søndagsåpning?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Nei, men jeg kan henvende meg til hovedkontoret ved spørsmål om søndagsåpning.
- ○ Vet ikke

Kan butikkene holde åpent på søndager i kommunen din?

- ○ Ja
- ○ Ja, kun i ett eller flere butikkområder eller sentrumsområder
- ○ Nei

Hvor ofte kan butikkene holde åpent på søndager i kommunen din?

- ○ Inntil 12 søndager i året
- ○ 13 til 20 søndager i året
- ○ 21 til 40 søndager i året
- ○ 41 til 52 søndager i året
- ○ Alle søndager

Kan butikker i din kommune holde åpent på (kristne) hellig- og høytidsdager (langfredag om kvelden, Kristi himmelfartsdag, 1. nyttårsdag, julaften)?

	Ja	Ja, men kun i et begrenset antall butikkområder	Nei	Vet ikke
1. nyttårsdag	○	○	○	○
Langfredag etter kl. 19	○	○	○	○
2. påskedag	○	○	○	○
4. mai etter kl. 19	○	○	○	○
Kristi himmelfartsdag	○	○	○	○
2. pinsedag	○	○	○	○
julaften etter kl. 19	○	○	○	○
1. juledag	○	○	○	○
2. juledag	○	○	○	○

Ønsker du å holde åpent på (kristne) hellig- og høytidsdager?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Holder butikken din åpent i tidsrommet fra kl. 22.00 til kl. 06.00 (eller deler av denne tiden)?

- ○ Ja
- ○ Nei

Var det også tilfellet før den reviderte åpningstidsloven?

- ○ Ja
- ○ Nei

Holder butikken din åpent på søndager?

- ○ Ja
- ○ Ja men ikke hver søndag
- ○ Nei

Hvor ofte holder butikken din åpent på søndager?

- ○ Inntil 12 søndager i året
- ○ 13 til 20 søndager i året
- ○ 21 til 40 søndager i året
- ○ 41 til 52 søndager i året
- ○ Alle søndager

Hva er grunnen til at du holder åpent på søndager?

Flere svar mulig.

- ○ Fordi kundene mine forlanger det av meg
- ○ Kundene ønsker å handle på søndager
- ○ Avtaler med handelsforeningen
- ○ Kontraktfestede avtaler med utleieren
- ○ Avtaler med butikkjeden som jeg er tilknyttet til
- ○ På søndager ligger det gjennomsnittlige forbruket per kunde høyere
- ○ Søndagen er mer lønnsom enn en annen (eller flere andre) dag(er)
- ○ Ekstra omsetning
- ○ Konkurranse på grunn av nettsalg
- ○ Konkurrentene holder åpent
- ○ Promotering av butikkområdet
- ○ Sysselsetting
- ○ Cross-channel (tilby både online og offline kjøpemuligheter)
- ○ Annet, nemlig _____

Har du å gjøre med en klausul om konvensjonalbot, for eksempel i leiekontrakten, slik at du må holde åpent på søndager?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Finnes det etter din mening nok muligheter for å unngå at butikkeiere som ikke holder åpent på søndager bøtelegges?

Flere svar mulig.

- ○ Ja, gjennom en begrunnet søknad til utleier om å ikke holde åpent på søndager og det påfølgende samtykket fra utleieren
- ○ Ja, via handelsforeningen
- ○ Ja, via kommunen
- ○ Ja, på annet vis, nemlig _____
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Hvilke utfordringer opplever du når det gjelder søndagsåpning?

Flere svar mulig.

- ○ Personalsituasjonen
- ○ Tilgjengeligheten av butikksenteret
- ○ Egen søndagsfred
- ○ Personlig overbevisning
- ○ Sosiale aktiviteter på søndager
- ○ Kostnader
- ○ Omsetning
- ○ Distribusjon
- ○ Manglende enighet i handelsforeningen/med andre butikkeiere
- ○ Jeg opplever ingen utfordringer
- ○ Annet, nemlig _____

Hva foretrekker du når det gjelder søndagsåpning?

- ○ Jeg synes ikke at det er noe problem at butikken min holder åpent på søndager, men helst ikke hver søndag
- ○ Jeg synes ikke at det er noe problem at butikken min holder åpent på søndager, men helst kun én søndag i måneden
- ○ Jeg holder helst ikke åpent på søndager
- ○ Jeg har ingen preferanse
- ○ Annet, nemlig _____

Tror du at det faktum at du ikke holder åpent på søndager og (kristne) hellig- og høytidsdager har konsekvenser for din totale ukentlige omsetning?

- ○ Ja, den totale omsetningen har økt med <5 %
- ○ Ja, den totale omsetningen har økt med 5 % til 10 %
- ○ Ja, den totale omsetningen har økt med >10%
- ○ Ja, den totale omsetningen har falt med <5 %
- ○ Ja, den totale omsetningen har falt med 5 % til 10 %
- ○ Ja, den totale omsetningen har falt med >10%
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Hva tror du dette skyldes?

- ○ Tilsvarende butikker i nærheten holder åpent på søndager
- ○ Nærliggende butikker med et delvis overlappende tilbud holder åpent på søndager
- ○ Kundene handler på nett
- ○ Jeg vet ikke
- ○ Annet, nemlig _____

Hva tror du dette skyldes?

[ ]

Tror du at det faktum at du holder åpent på søndager og (kristne) hellig- og høytidsdager har konsekvenser for din totale ukentlige omsetning?

- ○ Ja, den totale omsetningen har økt med <5 %
- ○ Ja, den totale omsetningen har økt med 5 % til 10 %
- ○ Ja, den totale omsetningen har økt med >10%
- ○ Ja, den totale omsetningen har falt med <5 %
- ○ Ja, den totale omsetningen har falt med 5 % til 10 %
- ○ Ja, den totale omsetningen har falt med >10%
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Hva tror du dette skyldes?

- ○ Omsetningen har økt fordi butikken holder åpent en ekstra dag i uken
- ○ Butikken min holder åpent på søndager, mens tilsvarende butikker i nærheten holder stengt
- ○ Butikken min holder åpent på søndager mens butikker med delvis det samme tilbudet holder stengt.
- ○ Jeg vet ikke
- ○ Annet, nemlig _____

Hva tror du dette skyldes?

[ ]

Har åpning av butikken din på søndager og helligdager fått en av nedenstående følger når det gjelder personale og timer?

Flere svar mulig.

- ○ Ingen utvidelse av antall timer, jeg holder ikke åpent lenger enn tidligere
- ○ Utvidelse av antall timer innenfor dagens stab
- ○ Utvidelse av antall timer med ekstra personale
- ○ Ingen utvidelse av antall timer, men timene har blitt flyttet (fra andre dager til søndagen)
- ○ Annet, nemlig _____

Har du i forbindelse med en eventuell utvidelse eller forskyvning av åpningstiden av butikken din hatt å gjøre med:

	Ja	Nei	ikke relevant
Mangel på personale	○	○	○
Innvendinger fra eksisterende personale mot søndagsjobbing	○	○	○
Problemer med å få tak i nytt personale til søndagene	○	○	○

Mottar medarbeiderne dine et søndagstillegg når de jobber på søndager?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Hva er størrelsen på søndagstillegget?

- ○ 0-25 %
- ○ 26-50 %
- ○ 51-75 %
- ○ 76-100 %
- ○ mer enn 100 %

Er det snakk om konkurranse fra andre kommuner der butikkene holder åpent på søndager?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Er det snakk om konkurranse fra andre (spesifikke) butikkområder i egen kommune der butikkene holder åpent på søndager?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Kommunenes interesseavveining

I hvilken grad har kommunen i forbindelse med en interesseavveining lyttet til ønskene dine når det gjelder dispensasjon til å holde butikkene åpent på søndager og helligdager?

Med en interesseavveining menes en kartlegging av de ulike interessene (sysselsetting, økonomisk aktivitet, søndagsfred, levelighet, sikkerhet og ro og orden).

- ○ Ikke i det hele tatt
- ○ Ikke
- ○ Til en viss grad
- ○ I stor grad
- ○ I veldig stor grad

På hvilken måte har du vært involvert i denne interesseavveiningen?

- ○ Som enkeltperson
- ○ Kollektivt, jeg representerer også andre butikkeiere i kommunen
- ○ Kollektivt, alle butikkeiere i kommunen er involvert på samme måte
- ○ Annet, nemlig _____

Hvordan vurderer du selve gjennomføringen av interesseavveiningen?

- ○ Dårlig
- ○ Måtelig
- ○ Passe
- ○ Bra
- ○ Utmerket

Til slutt

Ønsker du å kommentere denne spørreundersøkelsen?

Kommentarfelt for nasjonale kjeder: her kan du utdype erfaringene dine med den reviderte åpningstidsloven nærmere.

Vedlegg 4 Spørreundersøkelse blant medarbeidere

Spørreundersøkelse medarbeidere

Generelt

I hvilken bransje jobber du?

Dersom du jobber i flere bransjer, oppgis bransjen der du jobber flest timer.

- ○ Bil, motorsykler og sykler
- ○ Forbrukerelektronikk
- ○ Opplæring og fritid
- ○ Delikatessebutikker
- ○ Hus, hage og dyr
- ○ Klær og sport
- ○ Dagligvarebutikker
- ○ Personlig pleie
- ○ Boliginnredning

Hva slags tilsetting har du?

- ○ Fast ansettelse
- ○ Midlertidig ansettelse
- ○ Ansatt via vikarbyrå eller som tilkallingsvikar

Hvor mange medarbeidere har arbeidsgiveren din?

- ○ 10 medarbeidere eller færre
- ○ 11 t.o.m. 50 medarbeidere
- ○ 51 t.o.m. 250 medarbeidere
- ○ 251 medarbeidere eller flere

I hvilken kommune jobber du?

Dersom du jobber i flere kommuner, velger du kommunen der du jobber flest timer.

- ○ Aa en Hunze
- ○ Aalburg
- ○ Aalsmeer
- ○ Aalten
- ○ Achtkarspelen
- ○ Alblasserdam
- ○ Albrandswaard
- ○ Alkmaar
- ○ Almelo
- ○ Almere
- ○ Zevenaar
- ○ Zoetermeer
- ○ Zoeterwoude
- ○ Zuidhorn
- ○ Zuidplas
- ○ Zundert
- ○ Zutphen
- ○ Zwartewaterland
- ○ Zwijndrecht
- ○ Zwolle

Hva er din alder?

- ○ 15 t.o.m. 23 år
- ○ 24 t.o.m. 35 år
- ○ 36 t.o.m. 50 år
- ○ 51 år eller eldre

Stillingsstørrelse

- ○ 12 timer eller færre
- ○ 13 t.o.m. 24 timer
- ○ 25 t.o.m. 32 timer
- ○ 33 t.o.m. 40 timer

Kjønn:

- ○ Mann
- ○ Kvinne
- ○ Ønsker ikke å svare

2. Økonomiske og sosiale konsekvenser av åpningstidsloven

Holder butikken der du jobber åpent på søndager?

- ○ Ja, alle søndager hele året
- ○ Ja, mer enn én søndag i måneden, men ikke alle søndager hele året
- ○ Ja, én søndag i måneden
- ○ Nei

Er det i din bransje snakk om en kollektiv ordning, slik som en tariffavtale eller en skriftlig avtale mellom arbeidsgiveren og medbestemmelsesorganet (bedriftsutvalget eller representanter for personalet) når det gjelder søndagsjobbing?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Inneholder arbeidskontrakten din avtaler om hvor mange søndager du må jobbe?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Står det i arbeidskontrakten din at du har rett til 13 frie søndager i året?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Hvor mange søndager i året jobber du i praksis?

- ○ Alle søndager hele året
- ○ Mer enn 40 søndager per år, men ikke alle søndager hele året
- ○ 21 t.o.m. 40 søndager i året
- ○ 11 t.o.m. 20 søndager i året
- ○ 1 t.o.m. 10 søndager i året
- ○ Jeg jobber ikke på søndager

Kan du eventuelt jobbe på søndager?

- ○ Ja
- ○ Nei

Liker du å jobbe på søndager?

- ○ Ja
- ○ Nei

Skulle du gjerne ha jobbet på søndager?

- ○ Ja
- ○ Nei

Har du drøftet eventuell søndagsjobbing med arbeidsgiveren din?

- ○ Ja
- ○ Nei

Har du selv angitt hvorvidt du kan eller vil jobbe på søndager?

- ○ Ja
- ○ Nei

Foreligger det arbeidsrelaterte grunner til at du ikke kan eller vil jobbe på søndager?

Flere svar mulig.

- ☐ Jeg jobber allerede fast på mandag t.o.m. lørdag
- ☐ Det er ansatt personale spesielt for søndagene
- ☐ På grunn av søndagstillegget foretrekkes billigere personale
- ☐ Annet, nemlig _____
- ☐ For meg er det ingen arbeidsrelaterte grunner til ikke å jobbe på søndager

Foreligger det <u>personlige</u> grunner til at du ikke kan eller vil jobbe på søndager?

Flere svar mulig.

- ☐ Religiøs overbevisning
- ☐ Livssyn
- ☐ Søndag er en hviledag for meg
- ☐ På søndager har jeg andre forpliktelser
- ☐ Sosiale grunner (som familieaktiviteter)
- ☐ Andre samvittighetsgrunner, nemlig _____
- ☐ For meg er det ingen personlige grunner til ikke å jobbe på søndager

Føler du deg presset til å jobbe på søndager?

- ○ Ja, fordi _____
- ○ Nei

Mottar du et søndagstillegg når du jobber på søndager?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Hva er størrelsen på søndagstillegget?

- ○ 0-25 %
- ○ 26-50 %
- ○ 51-75 %
- ○ 76-100 %
- ○ mer enn 100 %

Hva er den viktigste grunnen til at du jobber på søndager?

- ○ Søndagsjobbing er obligatorisk hos min arbeidsgiver
- ○ I kontrakten min inngår søndagsjobbing
- ○ Jeg velger selv å jobbe på søndager på grunn av et søndagstillegg
- ○ Jeg velger selv å jobbe på søndager fordi jeg driver med andre ting på ukedagene
- ○ Annet, nemlig _____
- ○ Ingen

Arbeide mellom kl. 22.00 og 06.00

Holder butikken der du jobber åpent om natten mellom kl. 22.00 og 06.00 (eller deler av dette tidsrommet)?

- ○ Ja, hver dag
- ○ Ja, én eller flere dager i uka
- ○ Ja, kun på fredager og/eller i helgen
- ○ Kun unntaksvis
- ○ Nei

Er det i din bransje snakk om en kollektiv ordning, slik som en tariffavtale eller en skriftlig avtale mellom arbeidsgiveren og medbestemmelsesorganet (bedriftsutvalget eller representanter for personalet) når det gjelder jobbing mellom kl. 22.00 og 06.00 (eller deler av dette tidsrommet)?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Inneholder arbeidskontrakten din avtaler om hvor mange dager du må jobbe om natten mellom kl. 22.00 og 06.00 (eller deler av dette tidsrommet)?

- ○ Ja
- ○ Nei
- ○ Vet ikke

Vedlegg 5 Intervjuobjekter

Kommuner:

Kommune	**Stilling**	**Intervjuobjekt**
Amsterdam	Rådgiver økonomiske saker	C.J. Dippel
Alphen aan den Rijn	Juridisk rådgiver	Marcel Arts
	Rådgiver økonomisk utvikling	Niels Portman
Doetinchem	Rådgiver økonomi	Bart Teunissen
Heerenveen	Rådgiver økonomi og reiseliv	Marianne de Jeu
Leiden	Accountmanager indre by	Elles Dietz
Roermond	Konsulent økonomiske saker	Marian Evers
Stichtse Vecht	Accountmanager bedrifter	Patricia Swinnen
	Rådgiver økonomiske saker	Kees Hageman
Middelburg	Rådgiver økonomiske saker	Jack Dooms

Butikkeiere:

Organisasjon	**Stilling**	**Intervjuobjekt**
Ahold	Manager Public Affairs	Susanne van Paridon
Ahold	Driftsmanager	Patrick Scherrenberg
Centraal Bureau Levensmiddelenhandel [sentralt byrå dagligvarehandel]	Manager Public Affairs	Zindi van der Velden
Detailhandel Nederland	Direktør	Sander van Golberdinge
INretail.	Rådgiver finans og økonomi	Hans Boerkamp
Raad Nederlandse Detailhandel	Direktør	Eus Peters
Uneto-VNI	Leder for forbrukerelektronikk og installasjon-Detaljhandel	Rob Wierenga

Arbeidstakere:

Organisasjon	Stilling	Intervjuobjekt
CNV	Rådgivere	Maarten Raaijmakers
De Unie	Senior talsperson	Ed Lecomte
FNV	Avdelingsleder Handel	Mari Martens
Albert Heijn	Diverse medarbeidere filial Albert Heijn Utrecht	

Øvrige berørte parter:

Organisasjon	Stilling	Intervjuobjekt
ING Economisch Bureau	Økonom Retail & Food	Thijs Geijer
Nederlandse Raad van Winkelcentra [nederlandsk råd for butikksentre]	Direktør	Brigit Gerritse
Syntrus Achmea	Team Manager Retail Investments	Carlo van Oostrum
Vereniging van institutionele beleggers in vastgoed [foreningen for institusjonelle investorer i eiendom]	Direktør	Frank van Blokland
	Rådgiver	Sieuwerd Ermerins

Vedlegg 6

Kilder kasusstudie

Ede

- De Gelderlander [avis], 2015, Meerderheid in Ede stemt tegen koopzondag [Flertallet i Ede stemmer mot søndagsåpning] http://www.gelderlander.nl/regio/de-vallei/ede/meerderheid-in-ede-stemt-tegen-koopzondag-1.4991461
- Ede kommune, 2015, Deskresearch verruiming winkeltijden [intern undersøkelse utvidelse åpningstider] https://www.ede.nl/gemeente/actueel/nieuwsbericht/eerste-deel-onderzoek-winkeltijden-afgerond/
- Gemeente Ede, 2015, Raadsvoorstel referendum Winkeltijden [kommunestyreforslag folkeavstemning åpningstider]. https://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwixtdW0karOAhUD2BoKHafQBHAQFggeMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.ede.nl%2Ffileadmin%2FRIS%2Fbijlagen%2F26095-371a8c15-d68b-4a81-a095-17c7d7ddb90c.pdf&usg=AFQjCNEogVujlauzWKKjZucFdpaGeHIa9Q&sig2=8U6ECTw_3rvTex-ZWq0n7Q
- Ede kommune, 2015, resultat folkeavstemning utvidelse av åpningstider, inkl. tilbudsbrev til kommunestyret.
- Ede kommune, 2015, gjeldende vedtekter om åpningstider 2015 https://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0ahUKEwiJ0JLA8rvOAhVIiRoKHUNHA7QQFggvMAM&url=https%3A%2F%2Fwww.ede.nl%2Fuploads%2Ftx_elektronischebekendmakingen%2Fannouncement%2Fpdf%2Fgmb-0228-2015-873.pdf&usg=AFQjCNH_RZUNqx9nfJITlrlWcDvqflOdNQ&sig2=pXnUs5M3Z1E-3NoaN7E_Lw
- I&O Research, 2015, undersøkelse utvidelse åpningstider Ede.
- NRC [avis], 2015, Innbyggerne i Ede stemmer mot søndagsåpning i folkeavstemning. http://www.nrc.nl/nieuws/2015/06/11/inwoners-ede-stemmen-in-referendum-tegen-koopzondagen-a1415617

Noordwijk

- BMC, 2011, Undersøkelse som begrunnelse for Noordwijk aan Zee som turistområde.
- Noordwijk kommune, 2011, referat fra formannskapsmøte om evaluering av kveldsåpning på søndager
- Noordwijk kommune, 2011, evaluering av kveldsåpning på søndager
- Noordwijk kommune, 2011, gjeldende vedtekter om åpningstider 2012 http://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/xhtmloutput/historie/Noordwijk/150620/150620_1.html

Utrecht

- Utrecht kommune, 2015, gjeldende vedtekter om åpningstider 2015 http://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/xhtmloutput/Actueel/Utrecht%20(Utr)/387016.html
- Utrecht kommune, 2013, Kommunestyremøte borgerinitiativ "Utrecht ønsker å holde åpent hver søndag". http://ibabsonline.eu/Agenda.aspx?site=utrecht&agendaid=1b7c7a6d-6012-46c3-8422-7fbdf5139da3&FoundIDs=&year=2013
- Utrecht kommune, 2012, Kommunestyremøte om vedtekter om åpningstider 2012 http://ibabsonline.eu/Agenda.aspx?site=utrecht&agendaid=1455fabf-730c-4e99-ba00-828a66a46336&FoundIDs=&year=2012
- Utrecht kommune, Evaluering vedtekter om åpningstider, 2015. https://online.ibabs.eu/ibabsapi/publicdownload.aspx?site=utrecht&id=24243
- Nettsider Utrecht kommune, 2015, butikkåpningstider Utrecht https://www.utrecht.nl/openingstijden-winkels/
- Utrecht kommune, 2015, Beboerpanel søndagsåpning og kveldsåpning, Beboerrapportering butikktider april 2015 https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/2.concern-bestuur-uitvoering/Onderzoek_en_cijfers/Bewonerspanel/Bewonersrapportage_Winkeltijden__april_2015.pdf

Veenendaal

- De Gelderlander [avis], 2016, Søndagsåpning neste vanskelige sak for formannskapet i Veenendaal http://www.gelderlander.nl/regio/de-vallei/veenendaal/koopzondag-volgend-lastig-dossier-voor-veenendaals-college-1.6026010
- I&O research, 2013, publikumsstøtte for søndagsåpning Veenendaal kommune.
- Veenendaal kommune, 2013, kommunestyreforslag Liberaal Veenendaal om ukentlig søndagsåpning
- Veenendaal kommune, 2016, kommunestyreforslag, 2. endringsforslag reviderte vedtekter om åpningstider http://veenendaal.raadsinformatie.nl/document/3626529/1
- Veenendaal kommune, 2016, initiativforslag fra partiene VVD, CDA og SGP. http://veenendaal.raadsinformatie.nl/document/3626531/1/
- Utrecht fylke, 2014/2015, oversikt kjøpestrømmene Factsheet Veenendaal kommune http://veenendaal.raadsinformatie.nl/document/3626533/1/
- Stichting Winkelstad Veenendaal [Stiftelse handelsby Veenendaal], 2016, undersøkelse søndagsåpning. http://veenendaal.raadsinformatie.nl/document/3626833/1/

BMC | onderzoek

TELEFON
070 - 310 3800
E-POST
info@bmconderzoek.nl
NETTSTED
www.bmconderzoek.nl